

LIBERTAS

Nr. 56

Oktober 2013

Adam Smith prisen 2013

Adam Smith prisen 2013: Bernt Johan Collet

Henrik Gade Jensen

Frihedsrevolutionerne 1776 og 1789

Thomas Jefferson som filosof

Johan J.R. Espersen

Madison - magtdeling, interesser og den enkeltes frihed

Casper Hunnerup Dahl

Fysiokraterne

Jens Emil Eistrup

Revolution, inflation og monetære sammenbrud

Torben Mark Pedersen

Virkelighedens verden

Friheden i Danmark og dens forøgelse

Ryan Smith

Boganmeldelser

Gerard Casey: *Libertarian Anarchy - Against the State*. Af Svend Pedersen

Anders Samuelsen: *Den lange vej - fra nederlag til fremgang*. Af Katrine Basbøll

Den synlige hånd

Casper Hunnerup Dahl

Indhold

Temaindledning: Adam Smith prisen 2013.
Frihedsrevolutionerne 1776 og 1789.....3
Torben Mark Pedersen

Adam Smith prisen 2013. Bernt Johan
Collet.....6
Henrik Gade Jensen

Filosoffen Thomas Jefferson.....9
Johan J.R. Espersen

Madison - magtdeling, interesser og den enkelte frihed.....18
Casper Hunnerup Dahl

Fysiokraterne.....26
Jens Emil Eistrup

Revolution, inflation og monetære sammenbrud.....32
Torben Mark Pedersen

Virkelighedens verden

Friheden i Danmark og dens forøgelse.....44
Ryan Smith

Bog anmeldelser:

Gerard Casey: Libertarian Anarchy – Against the State.....46
Svend Pedersen

Anders Samuelsen: Den lange vej – fra nederlag til fremgang. Taler og artikler 2008-13.
Kasper Elbjørn (red.).....48
Katrine Basbøll

Den synlige hånd.....52
Casper Hunnerup Dahl

Tidsskriftet Libertas

ISSN 0903-9341. © Libertas

Tidsskriftet *Libertas*, som udgives af selskabet Libertas, er et uafhængigt tidsskrift til fremme af studiet af fri markedsøkonomi og personlig frihed.

Tidsskriftet *Libertas* postomdeles til abonnenterne.

Tidsskriftet er indekseret i Dansk Artikelindeks.

Offentliggjort materiale – signeret eller usigneret – udtrykker ikke nødvendigvis redaktionens, udgiverens eller medlemmernes holdninger.

For indholdet hæfter alene forfatterne og redaktionen.

Redaktion

Torben Mark Pedersen (ansv.)
Rune Toftegaard Selsing
Johan J.R. Espersen
Casper Hunnerup Dahl
Ryan Smith
Jens Emil Eistrup

Redaktionen kan kontaktes på:
torbenmarkp@hotmail.com

Temaindledning:

Adam Smith prisen 2013 Frihedsrevolutionerne 1776 og 1789

Af Torben Mark Pedersen

Bernt Bernt Johan Collet hædres med Adam Smith prisen 2013 for hans indsats med opbygningen af CEPOS.

Det er først og fremmest Bernt Johan Collets fortjeneste, at vi i nu ni år har haft en borgerlig-liberal tænketank af format, og for den indsats fortjener Bernt Johan Collet Adam Smith prisen 2013. Prisen er samtidig en anerkendelse af det store arbejde, som CEPOS har gjort for at fremme personlig frihed, menneskerettigheder og frimarkedstænkning og for med CEPOS Akademi at være et uddannelses- og samlingssted for unge borgerlige ideologer og debattører.

De to frihedsrevolutioner, den amerikanske og den franske, har sat sig dybe spor i europæisk og amerikansk historie og idéhistorie. Begge var "borgerlige" revolutioner, der blev gennemført i frihedens og den politiske ligheds navn. Under begge revolutioner forkastedes monarkiet som styreform med alle dens arvelige rettigheder og privilegier til fordel for et repræsentativt demokrati.

Skatteoprør spillede en stor rolle forud for begge revolutioner, men ellers springer forskellene mellem den amerikanske og den franske revolution mere i øjnene end lighederne.

Den franske revolution udviklede sig til et blodbad, hvor tusinder mistede hovedet i guillotinen under terrorregimet, og den franske revolution blev afløst af Napoleons diktatur. Den amerikanske revolution førte derimod til skabelsen af det første liberale demokrati baseret på magtdeling og konstitutionalisme.

Den amerikanske revolution var begrænset i sin ambition. Den begyndte som et nærmest konservativt forsvar for kolonisternes *Rights as Englishmen* og for retten til ikke at være underkastet beskatning fra et parlament, som de ikke var repræsenteret i, men den amerikanske

revolution var ikke blot et opgør med kolonimagten, men med statsmagten i det hele taget. Det var frihed som negativ frihed, der var den bærende idé blandt kolonisterne.

Den franske revolution var ikke baseret på et enkelt sæt af principper, og den gennemløb flere faser. Fra begyndelsen tilsluttede den franske revolutions ledere sig en økonomisk og politisk liberalisme, der var inspireret af Montesquieus tanker om et konstitutionelt monarki baseret på magtdeling, af den amerikanske revolutions eksempel og af Uafhængighedserklæringens ord om menneskets umistelige rettigheder.

Med revolutionen blev der gjort op med feudalismen og de arvelige privilegier i menneskerettighedernes hellige navn, men kongens flugtforsøg i juni 1791 viste, at kongen ikke var indstillet på at reformere monarkiet i retning af den engelske model med et konstitutionelt monarki og med en deling af magten mellem konge og parlament. Med kongens flugt, arrestation og efterfølgende henrettelse blev idéen om en delt statsmagt erstattet af idéen om en ubegrænset og udelte magt til folket. Montesquieu blev erstattet af Rousseau som vigtigste ideologiske inspirationskilde.

Rousseaus opererer med et positivt frihedsbegreb, hvor det antages, at alle individer ikke bare stræber efter et højere selv, men at de stræber efter samme kollektive mål, der er inkarneret i *almenviljen*, og folket kan først blive frit, når det styrer sig selv, og indgår i almenviljen. Der er ingen modsætning hos Rousseau mellem individ og almenviljen/staten, og det er til borgernes eget bedste, hvis de tvinges til at være frie. Det er opskriften på et totalitært samfund, og Rousseau var den ideologiske inspirator for Robespierre og terrorregimet. Robespierre og Saint-Just opfattede sig selv som legemliggørelsen af almenviljen.

Edmund Burke havde allerede i 1790 set, at problemet var den mentalitet, der lå bag den franske revolution:

Den rationalistiske revolutionære ånd, der vil nedbryde alt det bestående, og på utopisk vis tror, at man kan konstruere et nyt og mere rationelt samfund på baggrund af nogle abstrakte principper som et abstrakt rettighedsbegreb. Hvor Burke havde bifaldet den amerikanske revolution, var han en stærk kritisk over for den franske.

Redaktionen ville gerne have bragt en oversigtsartikel om den amerikanske og franske revolutions idéhistoriske rødder. De fire artikler i dette temanummer skulle så perspektivere frihedsrevolutionerne.

Den amerikanske revolution og ikke mindst Uafhængighedserklæringens ord om, at alle er født frie og lige og med visse umistelige rettigheder, indvarslede ikke alene den amerikanske revolution, men var også en vigtig inspirationskilde for liberale franske intellektuelle i 1780'erne. Det er derfor passende at indlede temanummeret med en artikel om den amerikanske uafhængighedserklæringens hovedforfatter og USA's tredje præsident, Thomas Jefferson.

Jefferson var ikke nogen systematisk filosofisk tænker, men som en sand oplysningstænker besad han en nærmest encyclopædisk viden og beskæftigede sig indgående med religion, etik og politisk filosofi. Hans inspirationskilder var mangfoldige, og hans tænkning eklektisk skriver Johan J.R. Espersen, og i Uafhængighedserklæringen er det særligt inspirationen fra John Locke, der skinner igennem.

Jeffersons tanker om frihed og lighed i rettigheder står i skærende kontrast til hans egen stilling som en af samtidens rigeste slaveejere. Det er svært at forklare Jeffersons hykleri, skriver Johan J.R. Espersen, for samtidig med, at Jefferson selv ejede hundredvis af slaver og i sin levetid kun frigav to brødre til Sally Hemings, en slave Jefferson fik børn med, forsøgte Jefferson at begrænse slavehandel og slaveri, og i private breve tog han skarp afstand fra slaveriet som institution.

Uafhængigheden fra England var den første amerikanske revolution, og den blev fulgt godt et tiår senere af en politisk revolution. I løbet af sommeren 1787 udarbejdede et forfatningskonvent en ny forfatning for USA's forenede stater, der kom til at erstatte konføderationsartiklerne. Forfatningen trådte i kraft i 1789, og med den blev verdens første liberale demokrati født. Blandt initiativtagerne til revisionen af de oprindelige konføderationsartikler var George Washington, Alexander Hamilton og James Madison.

Madison satte dagsordenen for forfatningskonventet, og han var forfatningens hovedforfatter. Af samtidens delegerede blev han kaldt for "forfatningens fader". Som medforfatter til "Federalist Papers", sammen med Hamilton og Jay, agiterede Madison for en stærk føderal

regering, men Madison var i langt højere grad end Hamilton optaget af at begrænse statsmagten gennem principper om magtdeling. Det var et forsøg på at skabe et værn mod stærke organiserede interesser, som Madison betragtede som den største trussel mod friheden. Casper Hannerup Dahl skriver om Madisons indsats i forfatningskampen og hans talrige bidrag til forståelsen af betydningen af politiske institutioner og forfatninger, der ofte foregriber og har inspireret moderne public choice teori.

Både den amerikanske uafhængighed og den franske revolution havde økonomiske forudsætninger, og Jens Emil Eistrup skriver om den franske økonomiske skole, Fysiokraterne, der var de første til mere systematisk at studere økonomi. Fysiokraterne tager det første opgør med den merkantilisme, der dominerede både Englands imperiepolitik og det franske monarkis økonomiske dispositioner, og fysiokraterne var forløbere for Adam Smiths opgør med merkantilismen som økonomisk doktrin. Adam Smith blev da også inspireret af fysiokraterne, og han mødtes personligt med Quesnay og Turgot på sin rejse til Paris i 1765.

Fysiokraterne forkastede merkantilismens ide om, at en nations velstand skal måles på statskassens beholdning af guld og sølv, og de erstattede den med opfattelsen af, at en nations velstand består i værdien af produktionen. Men i modsætning til senere Adam Smith mente fysiokraterne, at det kun er landbruget, der kan skabe et nettoprodukt.

Som oplysningstænkere var fysiokraterne påvirket af naturretstankgangen og idéen om en naturlig orden, og de gik ind for en begrænset lovgivning, frihandel og forbindes ofte med begrebet *laissez-faire*. I en kort periode var den liberale økonom, Turgot, finansminister under Louis XV, og han forsøgte at gennemføre reformer af de offentlige finanser ved at foreslå afskaffelsen af subsidier, reguleringer, ophæve laugene og hoveriet samt fjerne de interne toldsatser. Han advarede også mod Frankrigs deltagelse i den amerikanske uafhængighedskrig, men hans tjeneste som finansminister blev kortvarig.

Det franske monarkis tilbagevendende finanspolitiske kriser – og forsøgene på at gennemføre reformer – var den udløsende faktor for den franske revolution, og såvel i Frankrig som i Amerika under uafhængighedskrigen havde regeringsmagten begrænsede muligheder for at opkræve skatter. Det skulle man tro ville udgøre et værn om borgernes frihed, men det førte til, at både den amerikanske uafhængighedskrig og den franske revolution i vid udstrækning blev finansieret med udstedelse af papirpenge. Papirpengene havde i første omgang sikkerhed i fremtidige skattebetalinger hhv. eksproprieret kirkejord, men i takt med en større og større udstedelse af papirpenge mistede borgerne tilliden til, at papirpen-

gene på noget tidspunkt ville blive indløst med guld, sølv eller jord, og de deprecierede i værdi. Det endte både i Amerika og i Frankrig med inflation (i Frankrig hyperinflation) og monetære sammenbrud. De to episoder med papirpenge illustrerer, hvor farligt det er, at overlade kontrollen med pengevæsenet til staten.

De dårlige erfaringer med papirpenge førte til en tilbagemænd til "sound money", og i USA gennemførte Hamilton som finansminister en finansiel revolution med en monetær union baseret på dollaren, indførte en bimetalstandard, og skabte forudsætningerne for udviklingen af finansielle markeder og et privat bankvæsen. I Frankrig koncentreredes magten centralt under Napoleon, der tvunget af omstændighederne genindførte en bimetalstandard.

Med dette nummer af Libertas introduceres en ny kategori af artikler, kaldet "Virkelighedens verden". Tanken er at bringe reflekterende essays om verden omkring os, som ikke på samme måde er historiske og idéhistoriske som temanumrenes artikler, men som samtidig hæver sig over internettets blogskriverier. Det nye tema indledes med Ryan Smiths refleksioner over frihedens tilstand i Danmark.

Temanummeret afsluttes med to boganmeldelser. Først Gerard Caseys bog: *Libertarian Anarchy - Against the State*, der anmeldes af Svend Pedersen. Gerard Casey talte på Libertas' konference om anarkokapitalisme tidligere på året, og han har også tidligere udgivet en biografi om Rothbard.

Det er sjældent, at politikerbiografier anmeldes i Libertas, men Katine Basbøll anmelder Anders Samuelsens: *Den lange vej - fra nederlag til fremgang. Taler og artikler 2008-13*, og kommenterer også på den politiske selvbiografi "Comeback Kid".

Casper Hunnerup Dahl har skrevet "Den synlige hånd", hvor han sammenligner de amerikanske forfatningsfædres politik og retorik med nutidige politikeres. Det er ikke en sammenligning, der falder ud til nutidens fordel.

God læsning!

På vegne af redaktionen,

Torben Mark Pedersen

Adam Smith prisen 2013: Bernt Johan Collet

Af Henrik Gade Jensen

“Der er ingen kraft i den sande ide”.

Sådan sagde filosofen Spinoza, og om end det er sagt i en lidt anden filosofisk sammenhæng, er det værd at trække frem. Sandheden har ingen effekt, hvis den ikke har kraft og magt bag sig. En teori kan sagtens være bevist i passende omfang og så alligevel være negligeret i samfundet og især i politikken. Konjunkturerne gik andre veje. Videnskabelige facts og teorier gør det ikke alene. De kan let samle støv i et bind på biblioteket uden at få opmærksomhed. Hvis de ikke tages op og bruges i den samfundsmæssige debat, kan det sådan set være ligegyldigt, om de er sande eller ej.

Argumenterne for markedsøkonomi og mod planøkonomi er ikke meget bedre i dag end for 50-60-70 år siden. Når markedet på mange fronter alligevel har vundet, skyldes det, tror jeg, mere erfaringer fra virkeligheden, som langsomt trænger ind, end vundne debatter i tidsskrifter og på kongresser.

Så jo, Spinoza har meget ret: Der er ingen kraft i den sande ide. Den skal hjælpes på vej.

Det er her dagens hovedperson kommer ind i billedet. For hvad skal der til, fra at den sande teori foreligger, og til at den kan få kraft og betydning og indflydelse i samfundet? Ja, der skal en institutionel forankring af de sande ideer til. De sande ideer må ikke fremstå som enkeltmandsgriller fra overdrevet.

For før CEPOS blev en realitet, var der selvfølgelig liberale røster fremme i Danmark:

- Der sad en lille mand i DI og skrev eller organiserede liberale ideer
- Der var en rejsende foredragsholder fra Svogerslev der også talte en del om klima
- Der var en rablende økonom fra en investeringsbank, der skrev fortrinlige blogindlæg
- Der var en statskundskabslektor og senere professor der skrev om den liberale tradition og så noget mærkeligt ny forskning fra Amerika

- Og så var der en advokat med afrohår der skrev lidt i fritiden om menneskerettigheder

Alt sammen udmærket, men der skal mere til end sande ideer, på række hver for sig, yttet af enkeltpersoner. For de er alt for lette at affeje og marginalisere. For lette at glemme og fortrænge.

De fornuftige ideer og personer skal på en eller anden måde samles sammen, plejes og bundes. De skal fæstnes i en institution. Og så skal de markedsføres. Det er her igen BJC kommer ind i billedet.

For det er ikke nok at intellektuelle skønånder diskuterer guldstandard, private retssystemer og statens fortrædeligheder. Der skal være en ramme og platform og et fælles fokus. Det vidste BJC.

Historien om CEPOS' grundlæggelse er fortalt flere gange før. Det hårde arbejde med at skaffe de fornødne, første sponsorer. Samle en personkreds. Ansætte det første personale.

Det væsentlige og uomtvistelige er her, at uden BJC var vi ikke her i dag. Så var der ikke noget CEPOS. Så var Mads Lundby en ukendt kontorchef i et ministerium, Martin en efterspurgt foredragsholder, Jacob en veltjenende advokat, og Louise servicerede en minister om dagens pressehistorier. Men alle ukendte for offentligheden. Og alle sammen forsigtige, hele tiden passe på ikke at være for udfarende, provokerende og kantede. Som f.eks. at mene at skatten kunne lettes bare en lille bitte smule.

Og uden CEPOS, ja værst af alt: Rigtig mange unge borgerlige mennesker gik ideologisk hjemløse omkring på universiteterne uden mange at snakke med.

Vi er her, fordi ideer alene gør det ikke. Ideer skal have en jord at vokse i, et fundament at hvile på. De skal forankres, institutionaliseres, markedsføres. Og så skal de gentages og gentages og gentages en gang til. For sådan fungerer offentligheden: det samme skal siges igen og igen.

Og gentagelsen, ja den kræver mere end noget andet en solid ramme. Den kræver medarbejdere, kollegaer, frokoststue, administrator, studentermedhjælpere osv. Og at det samme siges igen og på nye måder, med nye vinkler, i nye sammenhænge, i nye medier. Derfor en institution. Derfor en tænketank. Derfor CEPOS.

Men uden kraft, energi, vilje og ukueligt gå-på-mod, intet CEPOS. Så derfor hylder vi i dag den person, som mere end nogen anden er årsag til, at vi kan være samlet på dette sted, Bernt Johan Collet!

Og derfor er der ingen, der mere fortjener Adam Smith-prisen!

-0-

Adam Smith!

“Hvor selvisk man end ville opfatte mennesket, så er der givetvis visse principper i hans natur, som gør ham interesseret i andres vel, og som gør deres lykke nødvendig for ham, skønt han ikke får noget ud af det andet end glæden ved at se det.”

Det kunne være en præcis karakteristik af Bernt Johan, men er faktisk den første sætning i Adam Smiths første hovedværk, “Theory of Moral Sentiments” fra 1757.

For Smith var det givet med den tid, han levede i, at mennesket som udgangspunkt var et selvisk væsen, vi kan som biologiske organismer næsten ikke være andet. Men samtidigt, konstaterer Smith, “er der visse principper i hans natur” som gør ham interesseret i andres vel og lykke. Altså vi er på en eller anden måde alligevel forbundne, vi bekymrer os om andre mennesker, og om hvordan det går vore medmennesker.

Men for Smith er det afgørende, at denne forbundethed holdes sammen ikke af god vilje og ædle motiver, men

af stærke hensyn til os selv. Vi sympatiserer med andre, fordi vi selv har pathos. Vi holdes sammen af en gensidig interesseløstfredsstillelse.

“Jeg har aldrig set noget godt gjort af dem, der handlede for det fælles bedste”, sagde Smith i en af sine mange bonmøtter.

Verden drives af interesser, mente Smith. Det er interesser, følelser, nærsyn, incitament, der styrer verden. Eller “passions” som Smiths gode ven David Hume sagde. Derfor kommer der heller ikke noget godt ud af dem, der vil gøre godt for mange mennesker på én gang og langt væk. Vi kan kun virke i det nære, og det meste af det virke drejer sig om at gøre sig nyttig for andre, og der igen er vi med til at skabe velstand og en bedre verden.

Til det første møde på Christiansborg den 27. oktober 2003 – det er snart 10 år siden – som var det første skridt til det, der skulle blive CEPOS, sagde David Gress, en anden Adam Smith-prismodtager, at “*liberalisme drejer sig om at tilfredsstille hinandens interesser*”. Jeg husker det tydeligt, det var prægnant, og det kunne Smith selv ikke have sagt bedre.

Samfundets cement er at vi holdes sammen af, at vi er til gavn og glæde for hinanden med hver vores evner. Nøjagtigt som Smith også beskriver det med arbejdsdelingen. Man ser ikke hunde bytte kødben, det gør mennesker, og det er med til at skærpe vores evner og talenter og gøre det, vi er bedst til, og så blive bedre til.

Med CEPOS viste BJC hvad han, måske ikke er bedst til, men i hvert fald OGSÅ er rigtig god til. Samle penge ind og få en levedygtig organisation op at stå. Om du er bedre til at nære juletræer end borgerlige debattører, ved jeg ikke, men store mennesker kan også flere ting.

-0-

Da CEPOS kom i gang, var det altid en fornøjelse, når BJC kom forbi og altid lige gik en lille runde blandt medarbejderne. Der skulle lige høres nyt og også blev også ofte uddelt lidt ros.

Jeg tror ikke, der er mange bestyrelsesformænd der er så engagerede, også direkte i medarbejdernes indsats. Og så selvom det måske ikke er velset på de store virksomheder med en engageret bestyrelsesformand, så har det i hvert fald på CEPOS altid været en kilde til stor inspiration.

Og da CEPOS UNIVERSITET kom i gang, var BJC altid villig til at komme og give de studerende en peptalk. Egentlig skulle BJC fortælle om CEPOS's grundlæggelse og hvordan det hele kom i stand. Det gjorde han også vittigt og med megen lune. Men det var lige så meget en varm

opmuntring til de studerende om at engagere sig, blive aktive, holde sammen og knytte kontakter. BJC kunne altid holde de studerende fanget.

Hvis jeg her må tillade mig at kritisere én ting, så er det kun, at du altid præsenterede dig som en gammel mand, som det knap nok var værd at lytte til. Det var der altså ikke så mange af de studerende, der syntes.

-0-

BJC er en venlig mand, men der er også mere bag den pæne fremtoning. For et par år siden udkom på Gads Forlag en stort leksikonværk, "Danmark og den kolde krig". I den var der en artikel om BJC i egenskab af forsvarsminister i den hektiske afslutning af den kolde krig.

BJC blev forsvarsminister i 1987, men allerede året efter, i 1988, udkrev statsminister Poul Schlüter folketingsvalg. Det blev det såkaldte NATO-valg, fordi anledning var vedtagelsen af en dagsorden mod anløb af fremmede skibe med atomvåben, stillet af socialdemokraten Lasse Budtz. Til oppositionens undren og forbavselse gjorde Schlüter det til et kabinetsspørgsmål, udkrev valg, det såkaldt NATO-valg, Svend Auken lavede i den sidste valgudsendelse i TV den berømte "Stoltenberg med dobbelt skrue", som for alvor uegnede ham til statsministerposten. Poul Schlüter og med ham BJC som forsvarsminister vandt.

Men vore ypperste faghistorikere skrev i værket "Den kolde krig og Danmark" i 2011:

"Episoden (op til valget i 1988) illustrerer også, at den daværende danske regering, her repræsenteret ved forsvarsminister Collet, havde en begrænset interesse i på forhånd at klargøre for amerikanerne, at den selv kunne bestemme, om en folketingsbeslutning skulle gøre til et kabinetsspørgsmål".

Med andre ord: Collet misinformede amerikanerne og den amerikanske ambassadør, Terence Todman. Da jeg viste det til Bernt Johan, kunne man godt mærke, at den rare mand også kunne blive vred og føle sig dybt krænket. Som om han som forsvarsminister havde forholdt USA nogle oplysninger.

På BJC's foranledning forsøgte jeg at finde kildematerialet om sagen, men det kræver aktindsigt i arkiverne at få det tilstrækkeligt klarlagt. Så indtil da har faghistorikerne foreløbigt fået det sidste ord.

Til gengæld fik vi da slået nogle skår i bogen om "Danmark og den kolde krig", ikke mindst takket været den sidste modtager af Adam Smith-prisen i 2011, Bent Blüdnikow.

Nu får BJC Selskabet Libertas' Adam Smith-pris og begrundelsen er allerede givet og klokkeklar.

Men der er en særlig ekstra grund, som bør nævnes. Som det sikkert er de fleste bekendt, har Informations Forlag lige udgivet en ny oversættelse af *Wealth of Nations*. Godt gået. Men *Wealth of Nations* blev faktisk oversat kort tid efter udgivelsen i Storbritannien i 1776 til dansk, i det en vis Frantz Dræbye allerede i 1779 begyndte en oversættelse med titlen *Undersøgelser om National-Velstands Natur og Aarsag*.

Denne Frantz Dræbye, en ung teolog, havde været huslærer hos en storkøbmand i Norge, James Collett, (1728-94), og for dennes to sønner, Peter Collett og John Collett. Så ikke nok med at BJC i dag har sin store andel i udbredelsen af Adam Smithske ideer i disse år, men hans forfædre var aktive til at befordre de Smithske ideer i slutningen af 1700-tallet og var bekendt med den første oversættelse dengang. Og hvis man vil kende detaljerne, må man ty til Peter Kurrild-Klitgaards artikel om det i Libertas nr. 25 fra juni 1998.

Men i øvrigt var dine forfædre knap så gode til at få ideerne spredt ud i samfundet. For den danske oversættelse fra 1779-1780 fik stort set ingen virkningshistorie. Man kan se, at de danskere, som i 1800-tallet refererede til Adam Smith, og det er ikke mange, havde selv læst ham på engelsk eller havde den engelske udgave. Det gælder f.eks. Heinrich Steffens, D.G. Monrad og Grundtvig.

"En mand af gammel dyd og dansk oprigtighed". Disse ord satte digteren Thomas Kingo over søhelten Niels Juel i 1697.

Som en karakteristik af Bernt Johan Collet er de rammen- de. Dyd og oprigtighed. Altså på den ene side duelighed, dannelse, færdigheder og så parret med et ærligt hjerte og en dejlig direkte og umisforståelig kommunikation.

Kære Bernt Johan

Tillykke med Adam Smith-prisen.

Der er ikke nogen pris, man kan være stoltere af!

Filosoffen Thomas Jefferson

De fleste kender Thomas Jefferson som en af de amerikanske "Founding Fathers", forfatter af Uafhængighedserklæringen og USA's tredje præsident. Men han var også en eklektisk filosof, der beskæftigede sig indgående med religion, politik og etik - og som samtidig nedtonede betydningen af abstrakt filosofi.

Af Johan J.R. Espersen

I en populær historie fra 1810'erne stopper en præst ved en kro i Virginia nær Monticello. Her møder præsten en fremmed med et stolt og respektabelt udseende. Høj, velklædt og med langt gråligt hår bundet i en hestehale. Præsten falder hurtigt i snak med den fremmede mand. Først taler de om mekanik og opfindelser, og præsten er sikker på, at manden er en ingeniør af en slags. Så går de videre til spørgsmål om landbrug, og præsten bliver overbevist om, at den fremmede må være en stor landmand. Til sidst taler de om religion og filosofi, hvorefter præsten beslutter sig for, at den fremmede må være præst som ham selv. De fortsætter snakken ud til de sene nattetimer, hvor præsten til sidst går til ro på sit værelse. Da præsten vågner næste morgen er den fremmede mand forsvundet. Præsten er nysgerrig efter at kende den fremmedes erhverv, så han beskriver den fremmede for kroværten, der uden tøven svarer: 'Det var da Thomas Jefferson', Randall (1858).

Historien viser flere fascinerende sider af Thomas Jefferson (13. april 1743 - 4. juli 1826). For det første viser den Jefferson som en ligetil og afdæmpet personlighed. I 1810'erne var han en af USA's mest kendte og magtfulde mænd. Han havde forfattet Den Amerikanske Uafhængighedserklæring og tjent som USA's tredje præsident, hvor han bl.a. frikøbte 15 delstater fra Frankrig. Alligevel havde præsten ingen anelse om, at han havde brugt hele natten på at tale med Jefferson. Det kunne lige så vel have været en god nabo eller en nær ven. For det andet viser historien Jeffersons enorme appetit efter viden. I Jeffersons imponerende brevsamling findes breve, hvor han diskuterer astrologi og mekanik med den berømte opfinder, matematiker og astronom David Rittenhouse (brev til David Rittenhouse, 19. juli 1778 og brev til David Rittenhouse, 25. januar 1786); flora og fauna med den førende botaniker Benjamin Smith Barton (brev til Benjamin Smith Barton, 27. februar 1803); medicin og anatomi med faderen af amerikansk psykiatri lægen

Benjamin Rush (brev til Benjamin Rush, 23. september 1800); og alt mellem himmel og jord med den engelske polyhistor Joseph Priestley. Jefferson kunne desuden læse og skrive 6 sprog (han er formentlig den eneste amerikanske præsident, der har læst Sir Isaac Newtons *Principia* på latin) og han var tilmed en fremragende violinist. Det bør derfor ikke overraske, at Jefferson på sin gravsten ønskede at få indgraveret "Father of the University of Virginia" i stedet for at nævne de otte år som præsident, fire år som vicepræsident eller tre år som udenrigsminister.

Historien viser med andre ord Jefferson som en videbegærlig, kundskabsrig og behersket mand, der uden at være den store taler forstod at vinde sympati hos de fleste, han mødte. Uanset om historien er sand eller ej, så er denne beskrivelse af Jefferson nok ganske tæt på virkeligheden.

Oplysningstænker

Jeffersons passion for viden afslører ham som en mand af Oplysningstiden. Fælles for hans bestræbelser er en afvisning af tidligere tiders hævdevundne forestillinger. Disse forestillinger modarbejdede nemlig videnskaben, der ifølge Jefferson gavrede menneskeheden, og så retfærdiggjorde de ofte undertrykkende praksisser og institutioner.

Særligt kampen mod datidens kristendom var vigtig for Jefferson. Jefferson lagde ikke fingre imellem i denne kamp. Han fremførte jævnlige, at datidens kristne lå under for en religion, der både var selvmodsigende og indeholdt kimen til tyranni. Måske mest sigende er Jeffersons beskrivelse af Bibelen som "rubbish" og "a dunghill" (brev til William Short, 31. oktober 1819). Til denne mødning medregnede Jefferson bl.a. den ubesmittede undfangelse, Jesu guddommeliggørelse, Jesu mirakuløse kræf-

ter, Jesu opstandelse og himmelfart, Treenigheden, arvesynden og selvfølgelig hele det romersk-katolske hierarki. Det var alt sammen opfundet af sekter, der forsøgte at tilrane rigdom og magt til dem selv. Det er svært at forestille sig en amerikansk præsident udtrykke lignende tanker i dag. Jefferson gik endda så langt som til at hævde, at de gejstlige til alle tider har været allieret med despoter og dermed fjender af frihed (brev til Horatio G. Spafford, 17. marts 1814). Derfor foretrak han også ateisme fremfor den kristendom som blev praktiseret af de fleste af hans fortidige og samtidige (brev til Richard Price, 8. januar 1789).

Det var dog mest af alt calvinismen, som Jefferson fandt frastødende. Calvinismen blev oprindeligt etableret i 1500-tallet af den franske teolog Jean Calvin, men blomstrede i de nordamerikanske kolonier i form af presbyterianere, kongregationalister, zwinglianere, visse baptister og andre reformerte kirker. Særligt tre elementer af Calvins lære har betydning i denne sammenhæng. For det første betragtede Calvin Bibelen som en lovbog, der meddelte Guds vilje. For det andet mente Calvin, at kun et mindretal af os mennesker er udvalgt til at modtage Guds nåde, og vi kan ikke påvirke denne prædestination. Og for det tredje betonedes Calvin sammenhængen mellem politik og kristendom, og han havde derfor en teokratisk stat som ideal. Denne stat skulle have en blandet styreform, både demokratisk og aristokratisk, og der skulle være magtdeling og forskellige *checks and balances*, som forhindrede tidligere tiders korruperende absolutisme. Til gengæld skulle blasfemi og generel løssluppenhed straffes. I den schweiziske by Genève, som Calvin personligt forsøgte at omdanne til Guds stat, blev fuldskab, gambling, kortspil, teater, sang og dans derfor forbudt, kirkegang påtvunget, pressen underlagt censur, utro ægtefæller hængt, kvinder levende brændt for hekseri, og børn pisket eller halshugget for at bande og slå deres forældre. Og de fleste, der modsagde Calvin, blev naturligvis tvunget i eksil eller smidt i floden Rhône, Kingdon (1995).¹

Selvom calvinismens efterfølgere i 1700-tallets Amerika havde skrinlagt traditionens mere grusomme tilbøjeligheder, havde de tre førnævnte forestillinger dog stadig stor betydning. Jefferson betragtede forestillingerne som selvmodsigende og tyranniske.

Først og fremmest påpegede Jefferson, at Bibelen er fyldt med påstande, der både er selvmodsigende og i modstrid med vores viden om den omkringliggende verden. På dette område var Jefferson inspireret af Henry Saint John 1. viscount Bolingbroke, Jayne (1998). Bolingbroke forcastede i utvetydige vendinger alt fra skabelsesberetningerne til påstanden om, at Jorden var universets centrum, fordi disse kort sagt ikke stemte overens med den kopernikanske kosmologi. Det er en pointe, der bliver styrket hver eneste gang, vi får ny viden om universet og

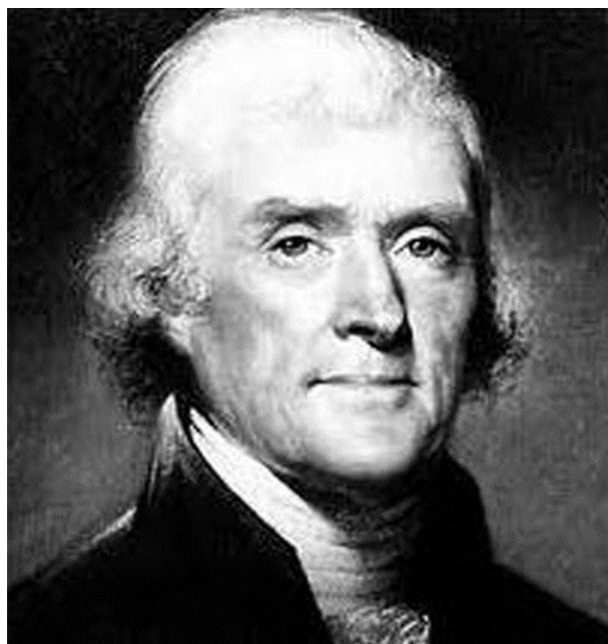
dets tilblivelse. Endvidere afviste Bolingbroke Bibe-lens mange beretninger om mirakler, hvor Gud pludseligt tilsidesætter de naturlove, han angiveligt selv har skabt. Selve forestillingen om et mirakel er nemlig selvmodsigende. Som Bolingbroke skrev:

“Nothing can be less reconcilable to the notion of an all-perfect being, than the imagination that he undoes by his power in particular cases what his wisdom, to whom nothing is future, once thought sufficient to be established for all cases,” citeret i Jayne (1998, p. 23).

Ligeledes forholdt det sig med Bibelens moralske love. Hvis de var formuleret af Gud, ville de ifølge Bolingbroke afspejle Guds perfekte karakter, og dermed være evigt forudseende og entydigt præcise. Men da Bibelens love er relativt arkaiske, obskure og tvetydige i forhold til nyere menneskeskabte love, så er det svært at forestille sig, at de er formuleret af Gud. Også andre betydningsfulde dele af kristendommen og Bibelen blev afvist. Jefferson beskrev f.eks. dogmet om Treenigheden som “metaphysical insanity” (brev til Jared Sparks, 4. november 1820), mens han kaldte Johannes’ Åbenbaring for “the ravings of a maniac” (brev til Alexander Smyth, 17. januar 1825). Når Bibelen på denne måde er fyldt med selvmodsigelser og usandfærdigheder, så kan den simpelthen ikke være Guds åbenbarede ord. Bibelen er snarere en samling af fabler og fortællinger indhyllet i tvivl og demagogi. Det kan derfor heller ikke komme som en overraskelse, at Jefferson faktisk redigerede en version af Det Ny Testamente, hvor han fjernede alle Jesu overnaturlige handlinger.

Endnu værre er dog forestillingen om prædestination. Calvin mente, at Gud før skabelsen havde udvalgt, hvem der skulle frelses, og hvem der skulle gå fortabt. Denne prædestination er uforanderlig og uransagelig, og ingen menneskelige handlinger, dyder eller tro kan omgøre eller ændre den. Det betyder selvsagt også, at Jesus kun døde for dem, der er udvalgt til frelse, mens alle andre er fordømt til helvede. Det er umiddelbart ikke den mest opmuntrende troslære. Jefferson mente derfor, at guden bag prædestination måtte være “a daemon of malignant spirit” (brev til John Adams, 11. april 1823).

Jefferson betragtede Gud på en anderledes måde. Han mente, at der nødvendigvis måtte være en gud. Man kan kort sagt ikke se på vores verden uden at få en stærk følelse af design. Planeterne holdes nøjagtigt i deres kurs af tyngdekraften; vores egen klode er struktureret med en yderst hensigtsmæssig fordeling af jord, vand og atmosfære; dyr, insekter og planter er organiseret så de støtter og bevarer hinandens eksistens; og så videre. Der må simpelthen være et bagvedliggende design ud tænkt og iværksat af en almægtig skaber.

Denne skaber har naturligvis også skabt mennesket med menneskets unikke anlæg for fornuft. Dette anlæg for fornuft er faktisk Guds måde, hvorpå han åbenbarer sig selv for mennesket. Det er jo netop ved at tænke fornuftigt over vores verdens design, at vi kan erkende, at Gud eksisterer. Fornuft og tro er således komplementære, og religion og videnskab kan derfor uden problemer sameksistere og vejlede os i vores forståelse af verden og Gud. Jefferson var således tydeligvis religiøs, men han var deist i modsætning til calvinismen, Ahlstrom (1972). Denne deisme medfører en universel Gud, der ikke griber ind i sit skaberværk eller gør forskel på sine skabninger. Dette stod ifølge Jefferson i klar kontrast til Calvins bibelske Gud og dennes prædestination: *"If ever man worshipped a false god, he did,"* som Jefferson selv skrev om Calvin (brev til John Adams, 11. april 1823).

"All men are created equal ..."

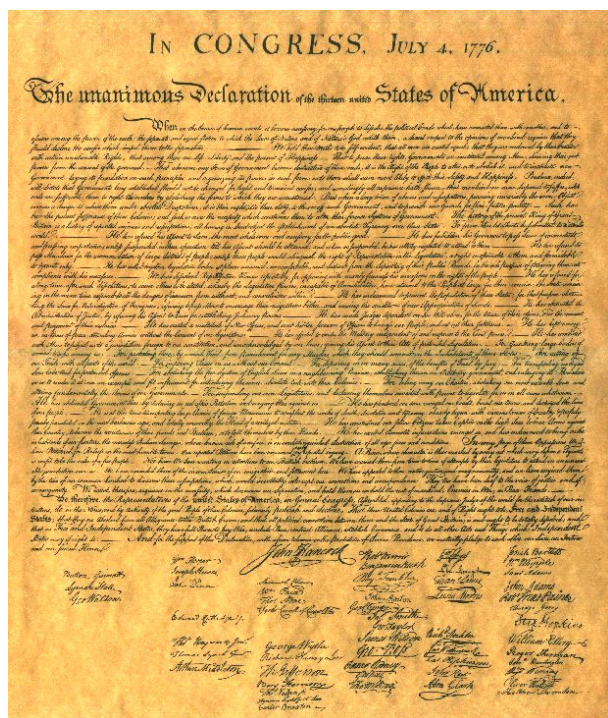
Jeg nævnte tidligere, at Jefferson ønskede at få indgraveret "Father of the University of Virginia" på sin gravsten. Det var ikke det eneste, han ønskede, der skulle stå. Der skulle også stå: "Author of the Declaration of American Independence [and] of the Statute of Virginia for religious freedom." Jefferson nøjedes nemlig ikke blot med at være en oplysningstænk, der kritiserede calvinismens syn på Bibelen og prædestination. Han angreb også Calvins sammenblanding af politik og kristendom. Det er formentlig dette element af Jeffersons virke, der havde størst betydning for både ham selv og for eftertiden.

Det mest kendte bidrag til dette virke er uden tvivl Uafhængighedserklæringen fra 1776. Uafhængighedserklæringen er en af historiens mest ikoniske og betydningsfulde forsvar for frihedsrettigheder, folkesuverænitet og begrænset statsmagt. Selv hvis man læser erklæringen

som en slags juridisk anklageskrift rettet mod det britiske herredømme i stedet for et politisk-filosofisk dokument, Reid (1981), kan man ikke benægte dens enorme politisk-filosofiske virkningshistorie. Uafhængighedserklæringen er derfor også blevet fortolket i vidt forskellige retninger, lige fra at være en støtte til revolutionær, proto-marxistisk anarkisme, Mathews (1984), til at nærme sig Timothy McVeigh og Ku Klux Klan, O'Brien (1996). Efter min mening giver det dog mest mening at tolke Uafhængighedserklæringen som inspireret af John Locke og dennes naturret. Det er en fortolkning, der støttes af flere af de fremmeste Jefferson-historikere, Becker (1922), White (1978), Ellis (1996), Jayne (1998), og Jefferson beskrev da også selv Lockes *Two Treatises* som noget nær perfekt (brev til Thomas Mann Randolph, 30. maj 1790).

Den lockeanske naturret er børnelærdom for liberale. Den fortæller, at fornuften ikke kun kan bruges til at finde frem til naturens love og Guds eksistens, men også de love, der bør styre menneskelig adfærd, og at disse love betoner politisk frihed og tolerance. Det skyldes kort sagt, at den upartiske Gud har skabt os alle lige, som præamblen i Uafhængighedserklæringen fortæller.² Ikke lige i alder, styrke, dydighed eller dygtighed, men lige i forhold til Gud og hinanden. Derfor har vi en lige ret til ikke at blive underkastet en andens vilje. Som Jefferson formfuldendt og elegant skrev i sit allersidste brev: *"The mass of mankind has not been born with saddles on their backs, nor a favored few booted and spurred, ready to ride them legitimately, by the grace of God"* (brev til Roger C. Weightman, 24. juni 1826). Dermed er frøet til selvbestemmelse og frihed sået.

Denne lockeanske naturret behøver dog ikke nødvendigvis at have et religiøst udgangspunkt. Selv hvis vi ikke er skabt lige af Gud, kan man alligevel godt hævde, at vi er lige fra naturens side. Vi er nemlig alle selvbevidste væsener med en klar interesse i selvbevarelse og en enestående evne til at evaluere og forfølge endemål.³ Det har med andre ord betydning for os, hvordan vores liv forløber. Lige præcis i denne forstand er vi alle lige. Ingen er mere eller mindre en person med interesse i eget liv end andre. Og det er denne lighed, der har betydning for vores ret til frihed, da retten til frihed netop er en beskyttelse af både vores mulighed for at søge lykken og vores evne til at formulere og forfølge forskellige endemål. Enhver er altså født med *"a right of freedom to his person, which no other man has a power over, but the free disposal of it lies in himself,"* Locke (1689, XVI.190). I dag kan det forekomme trivielt at hævde, at ingen er født til at være herrer over andre, og at dette faktum kan erkendes af fornuften, men det var det ikke, da Locke formulerede disse tanker. Faktisk var det så kontroversielt, at Locke valgte at udgive *Two Treatises* anonymt. Det var først i sit testamente, at han vedstod, at han var forfatteren.

Der findes mange forskellige fortolkninger af kernen af den lockeanske naturret.⁴ Men uanset hvordan man fortolker Locke, er der næppe nogen tvivl om, at Locke forsvarede retten til frihed og selvbestemmelse, og at Jeffersons modstand mod det britiske herredømme i de amerikanske kolonier i den henseende var udpræget lockeansk, Huyler (1995). Når vi fra Gud eller naturens side fra er skabt lige og uden herrer, så giver det næsten sig selv, at en stat kun er legitim, hvis vi samtykkende har overdraget den magten. Locke skrev: *"The beginning of politic society depends upon the consent of the individuals, to join into, and make one society; who, when they are thus incorporated, might set up what form of government they thought fit"*, Locke (1689, VIII.106), mens Jefferson tilsvarende skrev i Uafhængighedserklæringen:

"Governments are instituted among men, deriving their just powers from the consent of the governed."

Problemet var naturligvis, at det britiske parlament forbød amerikanerne at handle med franskmænd, hollændere og spaniere, regulerede udstedelsen af papirpenge og pålagde de amerikanske kolonier skatter, alt sammen uden koloniernes samtykke. Dermed mistede det britiske herredømme dets legitimitet - og resten er som bekendt historie.

Det følger selvsagt også, at retten til selvbestemmelse og frihed ikke blot har betydning for en stats legitimitet, men også for statens udførelse. Hvis ingen er bemyndiget til at herske over andre, betyder det indlysende nok, at ingen er berettigede til at betvinge og plyndre. Men det betyder også, at vi heller ikke er berettiget til at begrænse friheden for at sikre et fælles gode. Friheden er

det højeste politiske gode, og den eneste legitime stat er således en stat, der ikke krænker vores ret til frihed, men derimod beskytter den. Denne form for stat er der dog også brug for. For selvom vi er lige som personer og i forhold til Gud, så betyder det nemlig ikke, at vores ret til frihed per automatik respekteres. Der vil altid være nogle afvigere, der dræber, stjæler og skaber generel utryghed, og det er kun ved hjælp af statsmagt og love, at disse kan bekæmpes. Statens rolle er således yderst begrænset. Den skal hverken plyndre befolkningen, omfordele fra rig til fattig eller forsøge på at retlede os. Den skal blot beskytte os. Som Jefferson soleklart formulerede det i sin første *State of the Union Address*⁵ fra 1801:

... a wise and frugal Government, which shall restrain men from injuring one another, shall leave them otherwise free to regulate their own pursuits of industry and improvement, and shall not take from the mouth of labor the bread it has earned. This is the sum of good government.

Med vanlig veltalenhed beskrev Jefferson derfor sig selv som modstander af "energetic government" (brev til James Madison, 20. december 1787). Staten skulle helst bare blande sig udenom. Det vil måske foranledige nogle til at tro, at Jefferson måtte være fuldt tilfreds med den unge amerikanske stat, der var betydeligt mere tilbageholdende end de fleste stater gennem historien, heriblandt vores nuværende vestlige velfærdsstater. Men det var faktisk ikke helt tilfældet. Jefferson fremførte nemlig jævnligt, at den amerikanske stat var alt for stor, ofte ganske i skarpe vendinger: *"We have more machinery of government than is necessary, too many parasites living on the labor of the industrious"* (brev til William Ludlow, 6. september 1824). I sin periode som præsident forsøgte Jefferson derfor også at skære ned på den føderale stats indtægter og udgifter. Jefferson havde ikke ubetinget succes, men det er alligevel værd at nævne, at han halverede den stående hærs størrelse, nedbragte statsgælden, afskaffede skatteindsamlere og ophævede interne skatter, således at staten i stedet blev finansieret af toldindtægter. I sin anden *State of the Union Address* fra 1802 proklamerede Jefferson derfor stolt: *"It may be the pleasure and pride of an American to ask, what farmer, what mechanic, what laborer ever sees a tax-gatherer of the United States?"* Sådan forholder det sig vist ikke længere i nogen vestlige samfund.

Nydelse og næstekærlighed

Historien om Jefferson ender ofte med Jefferson som oplysningstænkere med lockeanske aner, som afviste datidens religiøse dogmer og politiske autoriteter og grundlagde USA. Det er en skam. Som nævnt indledningsvist var Jefferson mere end dette. Særligt hans moralfilosofi er interessant og måske i virkeligheden uadskillelig fra oplysningstankerne og den politiske filosofi.

Jeffersons moralfilosofi kan bedst opsummeres i tre diktiske maksimer, som han selv nedfældede: *"Happiness is the aim of life. Virtue the foundation of happiness. Utility the test of virtue"* (brev til William Short, 31. oktober 1819).

De første to maksimer afslører, at Jefferson hentede inspiration hos den antikke filosofi, Annas (1993). Særligt Epikur var en stor inspirationskilde. Epikurs klassiske antikke udgangspunkt var, at lykke er det højeste gode, da det er det eneste, der er værdsat for sin egen skyld. Men hvor stoikerne eksempelvis identificerede lykke med dydighed, afveg Epikur ved at sammenkæde lykke med nydelse. Det skyldes for det første, at nydelse er det eneste, vi rent faktisk efterstræber for dets egen skyld, og for det andet, at vi umiddelbart kan erkende, at nydelse er godt og smerte dårligt på samme måde, som vi umiddelbart kan erkende, at ild er varmt og is koldt. Nogle vil måske tro, at døren således er åbnet til den rene hedonisme, hvor det blot gælder om at lade os styre af vores lyst og fylde livet med fråseri, hor og beruselse. Men det er ikke tilfældet. Epikur mente nemlig, at man kun opnår vedvarende og ren nydelse ved at søge ro, undgå kropslig smerte og befri sig selv fra frygt. Dette sker bedst ved at udvise mådehold, begrænse vores lyster og opnå viden om den verden, vi lever i. På denne måde bliver de fire kardinaldyder, visdom, mod, selvbeherskelse og retfærdighed, reetableret ved at få en instrumentel værdi for opnåelsen af vedvarende nydelse og dermed lykke, Inwood & Gerson (1994).

Der er ingen tvivl om, at Jefferson støttede sig til Epikurs moralfilosofi. Ikke alene afslører de første maksimer i førnævnte citat dette, men Jefferson gik endda så vidt som at kalde sig selv for "an Epicurean" (brev til William Short, 31. oktober 1819). Jefferson mente dog ikke, at Epikurs filosofi alene var fyldestgørende. Godt nok forklarede Epikur, hvordan vi skulle styre os selv og hvorfor, men Jefferson mente, at det var snævert og kortsigtet at tro, at vi kan leve i et samfund og samtidig opnå lykke uden at have særlige forpligtelser overfor hinanden, der tilgodeser alle. Så da Jefferson skrev, at dyderne skal testes i forhold deres nytte, mente han altså ikke blot nytten i forhold til at opnå personlig nydelse, men lige så meget nytten i forhold til alle andre i samfundet. De korrekte dyder og pligter er nemlig med til at skabe et samfundssystem, der ikke blot er befordrende for vores egen lykke, men for alles lykke.

Denne erkendelse fik Jefferson til at vende sig mod Bibelen. For selvom Jefferson som nævnt betragtede Bibelen som en mødding, så tilføjede han også, at der fandtes diamanter i denne mødding (brev til William Short, 31. oktober 1819). Disse diamanter er Jesu moral-lære. Jefferson mente nemlig, at Jesu storhed bestod i, at han formulerede vores forpligtelser overfor andre på

en måde, der er uden fortilfælde i historien. Jesus var uforstyrret af enhver form for selvished og partiskhed, og hans bud om at elske sin næste i lige så høj grad som sig selv er derfor den rene udgave af de forpligtelser, vi har overfor hinanden. Ud fra buddet om næstekærlighed kan der ifølge Jefferson udledes de mest basale forpligtelser såsom ikke at dræbe, stjæle eller lyve. Også en pligt til velgørenhed kan udledes fra buddet om næstekærlighed. Jefferson opdelte alle disse udledte forpligtelser i fire dele (brev til Miles King, 26. september 1814): For det første er vi forpligtet til at være ærlige og sandfærdige overfor hinanden. For det andet er vi forpligtet til at give til dem, der er i nød. I tråd med Jeffersons ønske om en tilbageholden stat er det dog op til hver af os personligt at sikre, at vores hjælp bliver korrekt fordelt og retteligt modtaget af dem, der mest brug for det. Som Jefferson skrev:

"Why give through agents whom we know not, to persons whom we know not, and in countries from which we get no account, when we can do it at short hand to objects under our eye, through agents we know and to supply wants we see?" (brev til Michael Megear, 29. maj 1823).

For det tredje er vi forpligtet til at respektere andres ret til liv og frihed, som denne er beskrevet tidligere. Vi må altså ikke slå ihjel, stjæle eller på andre måder krænke deres ret til liv og frihed. Og for det fjerde skal vi særligt værdsætte og værne om andres ret til at tænke frit. Jefferson fremhævede denne ret, fordi han mente, at friheden til at danne sine egne meninger er den allervigtigste frihed.

Jeffersons ideale etiske system er således en særegen syntese af Epikur og Jesus. Vi skal søge visdom, være modige og udvise selvbeherskelse, og vi skal være ærlige overfor andre, personligt hjælpe dem, der er i nød, og respektere andres ret til liv og frihed. Om denne syntese holder vil jeg ikke gøre mig til dommer over.⁶

Anti-filosof

Den foregående beskrivelse af Jeffersons oplysnings-tanker, politiske filosofi og moralfilosofi er tydeligvis fornuftbetonet. Jefferson hyldede da også fornuften. Han ønskede at erstatte den calvinske metafysik og moral med en sober og videnskabelig tilgang. Men samtidig var han meget varsom overfor filosofisk systembygning og rationalisme. Faktisk tilsluttede han sig store dele af Thomas Reids common sense-filosofi og Henry Home Lord Kames' moralske sentimentalisme, Jayne (1998). Det er begge teorier som dårligt kan betegnes som rationalistiske.

Vores common sense består ifølge Reid af de grundidéer, som vi ikke kan undgå at tro på, fordi vi mennesker er konstrueret på den måde, vi er konstrueret på, Wolter-

storff (2001). Disse grundidéer er det ikke nødvendigt at begrunde yderligere. F.eks. er det ikke nødvendigt at begrunde vores tro på, at der eksisterer en ydre verden, der vedvarer med at eksistere, når vi lukker øjnene. At der eksisterer en ydre verden forekommer os jo prima facie korrekt, og det er tilstrækkeligt for Reid. Så selvom vi ikke med skudsikker logik kan modbevise påstanden om, at vi lever i The Matrix og at vores virkelighed er et computerskabt fata morgana, så giver det os ikke grund til at tro, at virkeligheden er på en anden måde, end vi opfatter den.

Reid så endvidere en tæt forbindelse mellem vores hverdagsprog og vores common sense. Det betyder, at de mest abstrakte, filosofiske teorier faktisk er unødvendige. Når vi forstår og forklarer virkeligheden med vores hverdagsprog, så vil resultatet ofte være korrekt og brugbart. Når ord og begreber derimod tager himmelflugt i spekulativ filosofi, vokser risikoen for forvirring, bedrag og anden sproglig misbrug blot tilsvarende. Som Jefferson selv formulerede Reids indflydelse:

"Rejecting all organs of information therefore but my senses, I rid myself of the Pyrrhonisms with which an indulgence in speculations, hyperphysical and antiphysical, so uselessly occupy and disquiet the mind" (brev til John Adams, 15. august 1820).

Problemet for Jefferson var naturligvis, at den lockeanke naturret såvel som den epikuræiske moralfilosofi er baseret på abstrakt tankevirksomhed og snørklede rationelle ræsonnementer. Locke skrev godt nok, at enhver der blot forsøger, kan nå frem til hans konklusioner, Locke (1689, II.6), men han erklærede senere, at det er de færreste, der rent faktisk gør det, Locke (1689, IX.124). Andetsteds indrømmede Locke ligefrem, at man alene med fornuft måske alligevel ikke kan nå frem til hans principper, og at størstedelen af menneskeheden i hvert fald aldrig kommer så langt, Locke (1695). Der opstod dermed en indbyrdes konflikt mellem Jeffersons politiske og moralske principper og tilslutningen til Reids common sense-filosofi.

Løsningen fandt Jefferson hos fornævnte Kames. For vi har heldigvis slet ikke behov for komplicerede teorier og abstrakte dogmer til at forstå vores moralske forpligtelser. Gud har nemlig udstyret os med en indre fornemmelse for rigtigt og forkert, som vi alle kan bruge som en pålidelig guide, hvis vi blot lytter efter (brev til Peter Carr, 10. august 1787). Denne fornemmelse er lige så meget en del af vores natur som følelsen af at høre, se og føle, og det er denne fornemmelse, der er det sande fundament for moralfilosofien. Kames forklarede det således:

"Supposing our duty could be made plain to us, by an abstract chain of reasoning, yet we have good ground to

conclude, from analogy, that the Author of nature has not left our actions to be directed by so weak a principle as reason: and a weak principle it must be to the bulk of mankind, who have little capacity to enter into abstract reasoning; whatever effect it may have upon the learned and contemplative. Nature has dealt more kindly to us. We are compelled by strong and evident feelings, to perform all the different duties of life," citeret i Jayne (1998, p. 67).

På den måde formåede Jefferson både at blæse og have mel i munden: De fornuftbetonede argumenter og principper, som er svært tilgængelige, er komplementære overbygninger til vores moralske sans, som er lettilgængelig. Det konkrete indhold forbliver naturligvis det samme, men måden hvorpå vi erkender indholdet ændres. Moralsk viden er således ikke forbeholdt de få, men inden for alles rækkevidde. Jefferson fuldendte hermed cirklen i sit virke ved at slå det sidste søm i kisten til datidens kristendom. Vi er nemlig ikke længere afhængige af åbenbaringer, kirker og gejstlighed for at opnå troværdig moralsk viden. Vi kan finde denne viden ganske let ved hjælp af vores egen moralske sans. Det kan selvfølgelig stadig være gavnligt at udforske vores politiske og moralske grundprincipper på en mere fornuftbetonet måde, men det er ret beset ikke nødvendigt. I mange tilfælde vil det måske ligefrem være bedre blot at holde os til hverdagssproget og vores moralske sans. Som Jefferson selv skrev:

"State a moral case to a ploughman and professor. The former will decide it as well, and often better than the latter, because he has not been led astray by artificial rules" (brev til Peter Carr, 10. august 1787).

Jeffersons skamplet

Jeg håber, at jeg har præsenteret Jefferson som en eklektisk filosof med interessante tanker omkring religion, politik og moralfilosofi. Bolingbroke, Locke, Epikur, Jesus, Reid og Kames er en broget flok, men Jefferson trak dygtigt på dem alle. Og så har jeg ikke engang nævnt tænkere som Francis Bacon, Algernon Sidney, Dugald Stewart og Destutt de Tracy, som også havde enorm betydning for Jefferson. Den brede vifte af inspirationskilder afslører også, at Jefferson måske ikke var historiens mest originale tænker. Han var heller ikke en stor systemtænker som Aristoteles, Platon eller Immanuel Kant. Men alligevel formåede han efter min mening at præsentere en interessant, velartikuleret og overvejende konsistent filosofi, og det endda selvom han faktisk nedtonede og underspillede betydningen af den.

Jefferson er dog ikke uden sorte pletter. Man kan f.eks. sagtens argumentere for, at Jefferson forsimplede calvinismen. Det kan måske forekomme paradoksalt, men rent faktisk levede adskillige af Oplysningstidens fædre

(f.eks. René Descartes, Baruch Spinoza, Hugo Grotius og Pierre Bayle) i det calvinske Nederlandene, fordi den reformerte kirke i Nederlandene var tolerant og tillod en rimelig grad af frihed.⁷ Man kan nok også argumentere for, at Jefferson var en lille smule selvovervurderende. Jefferson mente, at han brød med kristendommen, og han var da også heterodoks i mange henseende, men Jeffersons naturret og fornuftstro har alligevel tydelige rødder i kristen tænkning (f.eks. Thomas Aquinas, Francisco Suárez og William af Ockham). Nogle vil måske også mene, at det er en kende arrogant, at Jefferson så sig egnet til - bogstaveligt talt - at klippe og klistre sig frem ny og forbedret Bibel. Det er heller ikke ligefrem udtryk for intellektuel beskedenhed at hævde, at man selv kan ræsonnere sig frem til de rigtige principper, men chancen for, at andre bliver vildledt i deres forsøg er så stor, at de måske bare bør holde sig fra det. En hang til stråmænd og hovmod er dog en velkendt erhvervsskade blandt filosoffer, så det er næppe rimeligt at fremhæve Jefferson som et unikum, hvad det angår. Ikke mindst fordi den vellidte Jefferson sjældent lod den uheldige tilbøjelighed skinne alt for meget igennem overfor venner og fjender.

Den mest hæslige skamplet er da heller ikke relateret til Jefferson som filosof, men derimod til Jefferson som mand. Den 2. juli 1776 kunne man på forsiden af *Pennsylvania Evening Post* læse to nyheder. Den første havde overskriften: *"The Continental Congress declared the United Colonies Free and Independent States."* Den anden var en historie om Ishmael, en 25-årig sort mand, der samme dag stak af fra sine ejere, Shuffelton (2009). Lige ved siden af deklarationen om frihed og uafhængighed fandt man altså en historie om en slave, der flygtede fra sine ejere.

Det er godt billede på datidens Amerika, og det er ikke mindst en passende analogi til Jeffersons eget virke. Jefferson var nemlig ikke blot en tænkner, der bekymrede sig om frihed og lighed. Han var samtidig en af Virginias rigeste slaveejere. Han ejede plantager, der strakte sig over tusindvis af tønder land, og han ejede gennem hele sit liv flere hundrede slaver. Kun to af disse slaver blev befriet i Jeffersons levetid, nemlig to storebrødre til Sally Hemings, en slave som enkemanden Jefferson havde en affære med, Burstein (2005). Jefferson befriede yderligere en håndfald slaver fra Hemings-familien i sit testamente, men de tilbageværende 130 slaver blev blot solgt videre. Til sammenligning befriede George Washington alle sine 317 slaver i sit testamente. Washington sikrede desuden midler til at uddanne de yngste og give en pension til de ældste. Jefferson mente heller ikke, at Edward Coles, som var Jeffersons nabo, skulle transportere alle sine slaver til nutidens Illinois for at befri dem (brev til Edward Coles, 25. august 1814). Coles gjorde det dog alligevel - og han gav endda hver slavefamilie et stykke land, de kunne leve af. Da den polske general Tadeusz

Koúciuszko, der kæmpede på den amerikanske side i Den Amerikanske Revolution, døde, efterlod han Jefferson sin pension og sine ejendomme med det eksplicitte formål, at Jefferson kunne bruge pengene til at købe frihed til sine egne slaver. Jefferson gennemførte ikke Koúciuszkos sidste ønske. I stedet overførte han pengene til en ven, der senere mistede dem i en retssag og derfor blev nødt til at sende dem tilbage til Koúciuszkos polske familie. Jefferson støttede også Frankrigs forsøg på at knuse slaveoprøret i Haiti, lånte penge og våben til de haitianske slaveejere, og senere indførte han som præsident handelsembargo mod den nye haitianske republik. Som guvernør i Virginia indførte han en lov, der belønnede frivillige i hæren med "a healthy sound Negro," Miller (1977, p. 24). Og så videre. Listen over hykleriske misgerninger er foruroligende omfattende, i særdeleshed når Jeffersons budskab om lighed i forhold til Gud, ret til frihed og pligt til næstekærlighed tages i betragtning.

Det mest bizarre er dog, at Jefferson samtidig forsøgte at begrænse slavehandel og slaveri. I 1784 fremsatte han en bekendtgørelse, der ville gøre slaveri forbudt fra 1800 i samtlige amerikanske territorier. Forslaget faldt med én stemme, fordi en repræsentant fra New Jersey ikke mødte op til afstemningen. Som præsident opfordrede han Kongressen til at forbyde international slavehandel. I sin *State of the Union Address* fra 1806 sagde han:

"I congratulate you, fellow citizens, on the approach of the period at which you may interpose your authority constitutionally to withdraw the citizens of the United States from all further participation in those violations of human rights which have been so long continued on the unoffending inhabitants of Africa, and which the morality, the reputation, and the best of our country have long been eager to proscribe."

Kongressen fulgte kort efter Jeffersons råd og forbød al import og eksport af slaver. Jefferson planlagde endvidere sammen med Virginias guvernør (og Jeffersons svigersøn) Thomas Mann Randolph, jr. at indføre lovgivning, der befriede alle nyfødte slaver ved at sende dem til Haiti. Det var måske ikke den mest hensynsfulde måde at befri slaver - at fjerne dem fra deres familier som spædbørn - men hensigten var reel. Lovgivningen blev dog ikke vedtaget. Endelig skrev Jefferson også i sit første udkast til Uafhængighedserklæringen, at slaveri var *"a cruel war against human nature itself."* Dette blev dog fjernet i den endelige udgave.

Måske mest opsigtsvækkende er Jeffersons egne ord om slaveri udtrykt i private breve. Han erklærede f.eks., at der ikke fandtes noget, som han ikke ville ofre for en praktisk plan for at slutte *"this moral and political depravity"* (brev til Thomas Cooper, 10. september 1814).

Han kaldte også slaveri for "*a deep-seated disease*" (brev til David Barrow, 1. maj 1815), "*a hideous blot*" (brev til William Shot, 8. september 1823) og "*a fatal stain*" (brev til Ellen Wayles Randolph Coolidge, 27. august 1825), beskrivelser som er lige så passende i en kritik af slaveriet såvel som en kritik af Jeffersons indblanding i dette.

Det er svært at forklare Jeffersons hykleri. En nærliggende tanke er, at Jefferson begik den fejl at betragte spørgsmålet om slaveri gennem en optik af kold logik og praktiske hensyn i stedet for at stå ved sine moralske følelser som udtrykt i de private breve. Måske lod han sig vildlede af lige præcis den slags kunstige rationaliseringer, som han ellers selv advarede mod. Jefferson antydede måske selv dette, da han skrev:

"We have the wolf by the ears, and we can neither hold him, nor safely let him go. Justice is in one scale, and self-preservation in the other" (brev til John Holmes, 22. august 1820).

En anden forklaring er, at Jefferson ligesom de fleste andre hvide i datidens Amerika havde en lang række dybtliggende racistiske forestillinger om sorte, der tog brodden af modstanden mod slaveriet, Jordan (1968). Jefferson skrev f.eks. (i et forslag om at befri alle slaver i Virginia):

"The blacks, whether originally a distinct race, or made distinct by time and circumstances, are inferior to the whites in the endowments both of body and mind," Jefferson (1787, XIV).

Jeg vil ikke forsøge at vurdere om Jefferson fejlede overfor sit inderste, eller om han dybest set var racist og tilhænger af slaveri - eller måske lidt af begge dele.⁸ I stedet vil jeg nøjes med at konstatere, at selvom Jeffersons skamplet bestemt er betydningsfuld, så vil jeg alligevel mene, at han er en interessant og sjældent velformuleret tænk, der fortjener mere opmærksomhed.

Litteratur

- Ahlstrom, Sidney (1972): *A Religious History of the American People*. New Haven, Yale University Press
- Annas, Julia (1993): *The Morality of Happiness*. Oxford, Oxford University Press
- Becker, Carl L. (1922): *The Declaration of Independence: A Study in the History of Political Ideas*. New York, Harvard University Press
- Burstein, Andrew (2005): *Jefferson's Secrets: Death and Desire at Monticello*. New York, Basic Books
- hinard, Gilbert (1926): *The Commonplace Book of Thomas Jefferson: A Repertory of His Ideas on Government*. Baltimore, the Johns Hopkins Press
- Dunn, John (1982): *The Political Thought of John Locke*. Cambridge, Cambridge University Press.
- Ellis, Joseph J. (1996): *American Sphinx: The Character of Thomas Jefferson*. New York, Alfred A. Knopf Inc.
- Howe, Daniel W. (1997): *Making the American Self: Jonathan Edwards to Abraham Lincoln*. Cambridge, Harvard University Press.
- Huyler, Jerome (1995): *Locke in America: The Moral Philosophy of the Founding Era*. Lawrence, University Press of Kansas.
- Inwood, Brad & Lloyd Gerson (1994): *The Epicurus Reader: Selected Writings and Testimonia*. Indianapolis, Hackett Publishing Company.
- Jayne, Allen (1998): *Jefferson's Declaration of Independence: Origins, Philosophy, and Theology*. Lexington, University Press of Kentucky.
- Jefferson, Thomas (1787): *Notes on the State of Virginia*. New York, Digireads.com Publishing, udgivet i 2009.
- Jordan, Winthrop (1968): *White over Black: American Attitudes toward the Negro, 1550-1812*. Chapel Hill, University of North Carolina Press.
- Kingdon, Robert (1995): *Adultery and Divorce in Calvin's Geneva*. Cambridge, Harvard University Press.
- Kingdon, Robert, Isabella Watt & Thomas Lambert (2002): *The Registers of the Consistory of Geneva at the Time of Calvin: Volume 1: 1542-1544*. Grand Rapids, Wm. B. Eerdmans Publishing Company.
- Locke, John (1689): *Two Treatises of Government*. The Project Gutenberg. Besøgt d. 10. oktober 2013 på <<http://www.gutenberg.org/files/7370/7370-h/7370-h.htm>>
- Locke, John (1695): *The Reasonableness of Christianity*. Oxford, The Clarendon Press, udgivet i 1999.
- Matthews, Richard (1984): *The Radical Politics of Thomas Jefferson*. Kansas City, University Press of Kansas.
- Meacham, Jon (2012): *Thomas Jefferson: The Art of Power*. New York, Random House.
- Miller, John Chester (1977): *The Wolf by the Ears: Thomas Jefferson and Slavery*. New York, Free Press.
- O'Brien, Conor Cruise (1996): *The Long Affair: Thomas Jefferson and the French Revolution, 1785-1800*. Chicago, University of Chicago.

Randall, Henry Stephens (1858): *The life of Thomas Jefferson vol. 1-3*. Oxford, Da Capo Press.

Reid, John P. (1981): "The Irrelevance of the Declaration" i Hendrik Hartog: *Law in the American Revolution and the Revolution in the Law*. New York, New York University Press.

Sandel, Michael (1984): *The Procedural Republic and the Unencumbered Self*. Political Theory 12 (1): 81-96.

Sandel, Michael (1998): *Liberalism and the Limits of Justice (2nd edition)*. Cambridge, Cambridge University Press.

Shuffelton, Frank (2009): *The Cambridge Companion to Thomas Jefferson*. Cambridge, Cambridge University Press.

Simmons, A. John (1994): *The Lockean Theory of Rights*. New York, Princeton University Press.

Taylor, Charles (1985): *Philosophical Papers: Volume 2: Philosophy and the Human Sciences*. Cambridge, Cambridge University Press.

Taylor, Charles (1989): *Sources of the Self: The Making of the Modern Identity*. Cambridge, Cambridge University Press.

White, Morton (1978): *The Philosophy of the American Revolution*. Cambridge, Oxford University Press.

Wolterstorff, Nicholas (2001): *Thomas Reid and the Story of Epistemology*. Cambridge, Cambridge University Press

ukontroversiel forestilling, Sandel (1984, 1998), Taylor (1985, 1989).

⁴ Simmons (1994) og Dunn (1982) er to interessante bud.

⁵ Traditionen med *State of the Union Address* blev for øvrigt markant ændret under Jefferson. Jefferson brød sig ikke om at holde taler, så han indsendte blot en nedfældet kopi af talen til Kongressen som så fik læst den op af en tjenestemand. Det var først i 1913, at Woodrow Wilson ændrede på denne praksis og selv holdt talen.

⁶ Jeg vil næsten ikke gøre mig til dommer over syntesen af Epikur og Jesus: Udover at Jeffersons syntese er lidt begrebslig forsimplet, så synes den at indeholde spor af en moralsk og psykologisk egoisme som er svært forenelig med Jesu bud om næstekærlighed. Man kan jo ganske let fortolke Jefferson som om han siger, at man bør følge Jesu bud om næstekærlighed, fordi det ultimativt er befordrende for ens egen lykke. Men er det ægte næstekærlighed?

⁷ Selvom tolerancen var større i Nederlandene end resten af Europa, så var den dog ikke ubegrænset. Det lærte den antikristne panteist Adriaan Koerbagh på den hårde måde, da han blev dømt til 10 års fængsel og tvangsarbejde for blasfemi. Han døde efter ét år som 36-årig.

⁸ Hvis man er interesseret i Jefferson som menneske, vil jeg anbefale Meachams (2012) fremragende biografi.

Noter

¹Kingdon et al. (2000) kan for øvrigt varmt anbefales, hvis man ønsker et indblik i Genevés konsistoriums inkvisitoriske indblanding i befolkningens liv.

² I et udkast til Uafhængighedserklæringen fremhæves den lige skabelse endnu mere: "We hold these truths to be sacred and undeniable, that all men are created equal & independent, that from that equal creation they derive rights inherent & inalienable, among which are ..." (min fremhævning).

³ Denne sekulære fortolkning af Locke indeholder til gengæld kimen til forestillingen om det liberale selv. Ifølge denne forestilling kan vi relativt frit og rationelt vælge og vrage mellem forskellige endemål og tilknytninger. Det lyder tilforladeligt, men forestillingen medfører en tvivlsom sondring mellem de interesser, drømme, værdier, tilbøjeligheder, oplevelser, osv. vi har, og så vores selv. Selvet eksisterer så at sige før vores erfaringer og mål i livet og er uafhængigt af disse. Der skabes altså et spøgelsesagtig selv, som befinder sig bagved alle de faktiske forhold, der ellers er med til at forme vores liv. Det er ikke en

James Madison - magtdeling , interesser og den enkeltes frihed

Den amerikanske forfatning fra 1789 var en politisk revolution, og James Madison var både en af initiativtagerne og hovedforfatter af forfatningen. Som medforfatter til "Federalist Papers" agiterede Madison for en stærk føderal regering, men Madison var samtidig optaget af at begrænse statsmagten gennem en magtdeling for at værne mod stærke organiserede interesser. Med hans øje for betydningen af politiske institutioner og forfatninger er Madison en forløber for moderne public choice teori.

Af Casper Hunnerup Dahl

1 Indledning

Den 36-årige James Madison ankommer som den første delegerede til forfatningskonventet for Amerikas nye, men endnu knap så forenede stater. Konventet finder sted i Philadelphia i staten Pennsylvania, og de delegerede mødes første gang i maj 1787. Mens Madison venter på konventets begyndelse, skriver han et dokument – den såkaldte "Virginia Plan" – der på en og samme tid kommer til at fungere som dagsorden og udgøre en ramme for den forfatning, konventet senere bliver enige om. På den måde får Madison afgørende indflydelse på USAs forfatning, som den kommer til at se ud i sin endelige form, og han får derfor tilnavnet "Forfatningens fader" blandt flere af de øvrige delegerede. Det er også Madison, der skriver de eneste kendte referatnoter fra forfatningskonventet.¹

I moderne politik er der almindelig enighed om og anerkendelse af, at den, der formår at sætte dagsordenen – både formelt og reelt – for en politisk beslutningsproces, herigennem vil opnå betydelig indflydelse på processens udfald. En anden central erkendelse er, at den, der skriver referatet, har en afgørende mulighed for at fortolke det, der rent faktisk foregik på mødet på en sådan måde, at det både er i overensstemmelse med virkeligheden og fremmer referentens egen dagsorden mest muligt. Madison var på flere måder en politisk begavelse ud over det sædvanlige.

Blandt Madisons mange bidrag til den amerikanske forfatningsdebat er der måske én ide, han i dag er særlig kendt for at have analyseret og forsøgt at fremme i den amerikanske forfatning, nemlig princippet om magtdeling og forsvaret for dens nødvendighed i et demokrati, der har som sit væsentligste formål at sikre det enkelte individs frihed. I det følgende skal vi se lidt nærmere på Madisons tanker herom, som de præsenteres i den

ikoniske samling af debatindlæg fra James Madisons, Alexander Hamiltons og John Jays hånd med titlen "The Federalist Papers".²

2 Central regeringsmagt eller autonome stater?

Et af de mest centrale og presserende spørgsmål på det amerikanske forfatningskonvent i 1787 handlede om selve USAs konstruktion: Hvor meget magt skulle en ny amerikansk forbundsregering i givet fald have, og hvor meget selvstændighed skulle de enkelte delstater have lov at beholde?

Madison var ved forfatningskonventets begyndelse fortalende for en stærk amerikansk centralmagt – et synspunkt, der bl.a. var præget af hans oplevelser med klientelisme og særinteressepolitik i staten Virginias delstatsparlament – men han stod nærmest alene med synspunktet på forfatningskonventet, hvor flere af de delegerede var stærkt skeptiske overfor delstaternes afgivelse af suveræniteten til en ny forbundsregering. Forfatningen landede som bekendt med en føderal model et sted midt imellem stærk centralmagt og fuld selvstændighed for delstaterne, og dette udfald tilskrives bl.a. Madisons bestræbelser under konventet på at trække den endelige model i retning af mere og stærkere centralmagt.

Efter sigende skal Madison i løbet af sin karriere have ændret holdning til spørgsmålet flere gange – først i retning af det modsatte synspunkt om stærke, selvstændige delstater for derefter at lande i en slags midterposition som fortaler for en føderal kombination af forbundsstat og delstatsstyre, hver med deres beføjelser. Disse holdningsskift kan måske forekomme voldsomme den dag i dag, men det er – ikke mindst i denne sammenhæng – vigtigt at holde sig den historiske kontekst for

øje. De amerikanske forfatningsfædre havde ikke umiddelbart erfaringer fra andre eksperimenter som det, de selv var ved at kaste sig ud i, at støtte sig til – de var ganske enkelt pionerer hvad demokratisk, politisk forfatningsdannelse angik. Det gjaldt generelt, og det gjaldt i særdeleshed nye elementer og ideer, der ikke havde været afprøvet før, herunder videreudviklingen af ideen om magtdeling fra at omhandle Montesquieus klassiske opdeling mellem lovgivende, udøvende og dømmende magt til også at omfatte yderligere institutionel opdeling af den lovgivende magt i to (eller flere) parlamentariske kamre – for slet ikke at tale om udviklingen af mekanismer i indretningen af de politiske institutioner, der rent faktisk kunne sikre overholdelse af principperne om magtdeling i praksis og på dette punkt forvandle en forfatning fra ord på et stykke papir til institutioner med virkelig effekt.

3 De tre føderalister

Sammen med Alexander Hamilton og John Jay fik Madison trykt en serie på i alt 85 debatindlæg i New York-baserede aviser som *The Independent Journal*, *The New York Packet* og *The Daily Advertiser* i perioden oktober 1787 til august 1788, der alle indeholdt argumenter til forsvar for den nyskrevne amerikanske forfatning, der skulle stå sin prøve ved ratificeringsprocesser i de enkelte delstater. Disse indlæg blev efterfølgende udgivet i bogform under titlen *“The Federalist”* (fra det 20. århundrede og frem kendt som *“The Federalist Papers”* – i resten af denne artikel herefter blot benævnt *“Federalist”*) og regnes af mange for det tredje af de mest centrale dokumenter i forbindelse med den amerikanske uafhængighed og forfatningsdannelse ved siden af netop Uafhængighedserklæringen og Forfatningen.

I indlæggene i *“Federalist”* argumenterer de tre forfattere på forskellig vis for fordelene ved den forfatningsmodel, der blev vedtaget på konventet i 1787 med det primære formål at overbevise anti-føderalister, som der var mange af i staten New York på det tidspunkt. At disse indlæg efterfølgende har fået ikonisk status indenfor amerikansk – for ikke at sige vestlig – politisk tradition skyldes ikke så meget, at de fik afgørende indflydelse på det tidspunkt, de blev skrevet og udgivet første gang³, men snarere, fordi de lige siden har haft enorm betydning for debatter om, hvordan den amerikanske forfatning kan og bør fortolkes, og for akademiske diskussioner om den grundlæggende indretning af et lands forfatning og dets formelle politiske institutioner.

Fordelingen af indlæg blandt de tre forfattere er overraskende skæv – i hvert fald i forhold til en forventning om tre samarbejdende medforfattere, der bidrager ligeligt til et fælles projekt: Hamilton skrev 51, Madison 26 og Jay blot fem, mens tre blev forfattet af Hamilton og Madison i fællesskab. Hamilton var således den af de tre, der leverede det største samlede bidrag til det, der senere skulle blive til *“Federalist”*, til gengæld er to af de mest citerede og hyldede indlæg fra samlingen – nr. 10 og 51 – skrevet af Madison.

Alle indlæg blev udgivet under det fælles pseudonym *“Publius”*, og det er således kun gennem forfatningshistorisk gravearbejde, at vi ved, hvem den egentlige forfatter til de forskellige indlæg er. Naturligt nok har en del af opmærksomheden omkring *“Federalist”* derfor kredset omkring hvorvidt *“Publius”* kan opfattes og behandles som én politisk tænker med et sammenhængende sæt af ideer, eller i hvilken grad der er forskelle af betydning mellem de tre forfatters indlæg, og hvad disse forskelle i så fald måtte være. Skal man forsøge at karakterisere en tendens hos hver af de to hovedforfattere, Hamilton og Madison, kan man noget forsimplet sige, at Madison generelt står som den stærkeste fortaler for begrænset statsmagt – bl.a. som følge af en større skepsis eller decideret frygt for de skadelige konsekvenser på samfundsplan af interessegruppers kamp om politisk indflydelse – mens Hamilton står som den stærkeste fortaler for aktivistisk eller *“energisk”* anvendelse af politisk magt til at fremme almenvellets interesse.⁴ Madison er således den af de *“tre føderalister”*, der typisk har appelleret mest til folk af liberal og/eller konservativ observans.

4 På skuldrene af Montesquieu

Den grundlæggende ide om en tredeling af den politiske magt i en lovgivende, en udøvende og en dømmende gren er ikke Madisons opfindelse. Ideen tilskrives typisk Montesquieu, selvom bl.a. Locke havde advokeret for ideen allerede i *“Two Treatises of Government”* (1689), der udkom knap 60 år før Montesquieus *“The Spirit of*

Laws" (1748). Om ikke andet fremhæves Montesquieu ofte som den, der først udforskede ideen mest udførligt og direkte, og Madison henviser da også til ham med ordene:

"The oracle who is always consulted and cited on this subject, is the celebrated Montesquieu. If he be not the author of this invaluable precept in the science of politics, he has the merit at least of displaying and recommending it most effectually to the attention of mankind." (Federalist #47)⁵

Tredelingen af den politiske magt er en grundlæggende mekanisme til at sikre det enkelte individs frihed mod overgreb fra en almægtig statsmagt. Som Montesquieu skriver i en passage, Madison selv citerer fra i Federalist #47:

*"When the legislative and executive powers are united in the same person, or in the same body of magistrates, there can be no liberty; because apprehensions may arise, lest the same monarch or senate should enact tyrannical laws, to execute them in a tyrannical manner. Again, there is no liberty if the judiciary power be not separated from the legislative and executive. Were it joined with the legislative, the life and liberty of the subject would be exposed to arbitrary control; for the judge would be then the legislator. Were it joined to the executive power, the judge might behave with violence and oppression."*⁶

Kigger man nærmere på Montesquieus "The Spirit of Laws" vil man her ikke blot finde ideen om den basale tredeling behandlet, men også ideen om yderligere at opdele den lovgivende magt i to eller flere parlamentariske kamre – en ide, vi den dag i dag ser anvendt i praksis i de lande, der opererer med såkaldte tokammersystemer, herunder USA, Frankrig, England og mange andre. Denne form for magtdeling, hvor den politiske magt spredes over et antal sideordnede grene, er imidlertid ikke den eneste, vi kender til. I moderne politisk og økonomisk videnskab skelner man således mellem horisontal magtdeling – den netop omtalte "Montesquieu'ske" slags – og vertikal magtdeling, der betegner magtdeling mellem forskellige politiske niveauer, der etableres under og over hinanden i et institutionelt hierarki. Her kommer især Madison, men også hans to medforfattere til "Federalist" ind i billedet.

Når Montesquieu fokuserede på horisontal magtdeling hang det bl.a. sammen med, at han – af naturlige årsager – tog udgangspunkt i et såkaldt unitært politisk system med ét nationalt niveau (Frankrig, England m.fl.) og ikke en føderal struktur som den, de amerikanske forfatningsfædre var i gang med at udvikle, hvor delstatsniveauet og et nyt overordnet, nationalt niveau søgtes kombineret.⁷ Dette var ikke så meget et idealistisk eksperiment med en ny politisk struktur eller forfatnings-

form, der aldrig før havde været afprøvet, som det var en realistisk erkendelse af det virkelige udgangspunkt for dannelsen af en union af forenede amerikanske stater: En række selvstændige delstater, der i høj grad ønskede netop at forblive selvstændige, og som ønskede at overgive højest en begrænset suverænitet til et nyt føderalt niveau.

5 Interessegrupper — naturlige, gode og potentielt altødelæggende

Hvorfor interesserede Madison sig så meget for magtdeling? Det korte svar er eksistensen af interessegrupper – eller "faktioner", som Madison kaldte dem:

"By a faction, I understand a number of citizens, whether amounting to a majority or minority of the whole, who are united and actuated by some common impulse of passion, or of interest, adverse to the rights of other citizens, or to the permanent and aggregate interests of the community." (Federalist #10)⁸

Deling af den politiske magt mellem adskilte, konkurrerende politiske institutioner er således Madisons svar på det alvorlige, potentielle problem, han ser i interessegruppers forventelige adfærd. Madison indså, at interessegrupper på den ene side er naturlige og normativt gode, idet frie individer har ret til at samle sig i grupper og samarbejde om forfølgelsen af fælles mål, men at de på den anden side også udgør en konstant trussel mod individuel frihed i det lange løb – også i et demokrati.⁹ Madison havde nemlig et realistisk og meget lidt romantisk syn på menneskets natur – hvilket logisk måtte komme til udtryk i den enkeltes adfærd alene såvel som i større eller mindre grupper – som egennyttemaksimerende og præget af både fornuft og følelser. Når mennesker fødes ind i forskellige sociale og materielle udgangspositioner og samtidig er udstyret med forskellige evner og talenter, er det kun naturligt, at forskellige interesser vokser frem hos forskellige mennesker, ligesom det er fuldstændig naturligt, at mennesker med lignende interesser på et eller flere punkter forener sig i grupper for at fremme disse:

"As long as the reason of man continues fallible, and he is at liberty to exercise it, different opinions will be formed. As long as the connection subsists between his reason and his self-love, his opinions and his passions will have a reciprocal influence on each other; and the former will be objects to which the latter will attach themselves. The diversity in the faculties of men, from which the rights of property originate, is not less an insuperable obstacle to a uniformity of interests. The protection of these faculties, is the first object of government. From the protection of different and unequal faculties of acquiring property, the possession of different degrees and kinds of property immediately results; and from the influence of these on

the sentiments and views of the respective proprietors, ensues a division of the society into different interests and parties." (Federalist #10)¹⁰

For Madison er karakteren af disse forskelle i interesser mellem enkeltindivider, der naturligt manifesterer sig i dannelsen af forskellige interessegrupper, alt andet end ubetydelig. For heri ligger selve kimen til de mest grundlæggende politiske konflikter og kampe om den politiske magt netop i den sociale dynamik, der består i dannelsen af interessegrupper, og som kan føres tilbage til menneskets grundlæggende natur:

"The latent causes of faction are thus sown in the nature of man; and we see them every where brought into different degrees of activity, according to the different circumstances of civil society. A zeal for different opinions concerning religion, concerning government, and many other points, as well of speculation as of practice; an attachment to different leaders, ambitiously contending for pre-eminence and power; or to persons of other descriptions, whose fortunes have been interesting to the human passions, have, in turn, divided mankind into parties, inflamed them with mutual animosity, and rendered them much more disposed to vex and oppress each other, than to co-operate for their common good. So strong is this propensity of mankind, to fall into mutual animosities, that where no substantial occasion presents itself, the most frivolous and fanciful distinctions have been sufficient to kindle their unfriendly passions, and excite their most violent conflicts." (Federalist #10)¹¹

Er der så, blandt alle disse forskellige kilder til individuel egeninteresse, der typisk giver anledning til dannelse af interessegrupper, én, der er særlig fundamental eller i særlig grad giver anledning til konflikt? Vel vidende at Madison grundlæggende kan læses som en liberal politisk tænker, ligger svaret lige for: Ja – privat ejendom.

"But the most common and durable source of factions, has been the various and unequal distribution of property. Those who hold, and those who are without property, have ever formed distinct interests in society. Those who are creditors, and those who are debtors, fall under a like discrimination. A landed interest, a manufacturing interest, a mercantile interest, a monied interest, with many lesser

interests, grow up of necessity in civilized nations, and divide them into different classes, actuated by different sentiments and views. The regulation of these various and interfering interests forms the principal task of modern legislation, and involves the spirit of party and faction in the necessary and ordinary operations of government. (...) The apportionment of taxes, on the various descriptions of property, is an act which seems to require the most exact impartiality; yet there is, perhaps, no legislative act in which greater opportunity and temptation are given to a predominant party, to trample on the rules of justice. Every shilling with which they over-burden the inferior number, is a shilling saved to their own pockets." (Federalist #10)¹²

På baggrund af ovenstående betragtninger, som er værd at citere i længere passager, om betydningen af menneskets natur, interessegrupper og privat ejendom (eller privat ejendomsret) er det ikke helt galt at karakterisere "Federalist" – med særlig tanke på Madisons bidrag – som "det første kapitel i moderne public choice-teori" i kraft af det klare fokus på betydningen af politiske institutioner og overvejelser om, hvordan private interesser forsøger at påvirke disse.¹³ Madisons svar på, hvorvidt de problematiske følger af interessegruppeaktivitet kan imødegås, tager også fint forskud på den moderne public choice-tradition indenfor politisk og økonomisk videnskab: Vi kan ikke stole på, at oplyste og retskafne politikere vil agere i almenvellets interesse og ikke lade sig styre af den ene eller den anden interessegruppe (det ene hhv. det andet øjeblik), for vi vil ikke altid have sådanne politikere ved magten:

"It is in vain to say, that enlightened statesmen will be able to adjust these clashing interests, and render them all subservient to the public good. Enlightened statesmen will not always be at the helm." (Federalist #10)¹⁴

Thomas Jefferson (som man kan læse meget mere om andetsteds i dette nummer) deler i sine "Notes on the State of Virginia" Madisons synspunkt, og uddybningen viser, at argumentet bag også er det samme, nemlig menneskets natur:

"Nor should our assembly be deluded by the integrity of their own purposes, and conclude that these unlimited powers will never be abused, because themselves are not disposed to abuse them. They should look forward to a time, and that not a distant one, when corruption in this, as in the country from which we derive our origin, will have seized the heads of government, and be spread by them through the body of the people; when they will purchase the voices of the people, and make them pay the price. Human nature is the same on every side of the Atlantic, and will be alike influenced by the same causes. The time to guard against corruption and tyranny, is before they shall have gotten hold on us. It is better to keep the

wolf out of the fold, than to trust to drawing his teeth and talons after he shall have entered.”¹⁵

For Madison står det således klart, at medmindre vi udstyrer det politiske system og de politiske institutioner med indbyggede mekanismer, der forhindrer eller i det mindste modvirker interessegruppers forventelige bestræbelser på at sætte sig på den politiske magt og opnå fordele for sig selv på bekostning af resten af befolkningen, er der intet til hinder for, at demokrati udvikler sig til flertalstyranni, hvor individuelle rettigheder kun eksisterer på papir og ikke håndhæves i praksis. Det er selve formålet med politik – retfærdighed – der er på spil:

“Justice is the end of government. It is the end of civil society. It ever has been, and ever will be, pursued, until it be obtained, or until liberty be lost in the pursuit. In a society, under the forms of which the stronger faction can readily unite and oppress the weaker, anarchy may as truly be said to reign, as in a state of nature, where the weaker individual is not secured against the violence of the stronger.” (Federalist #51)¹⁶

6 Magtdeling – på papir og i praksis

Udover de farer ved ukontrolleret, udelst statsmagt, som Montesquieu omtaler, så nødvendiggør eksistensen af interessegrupper i samfundet altså ifølge Madison et yderligere og langt mere skærpet fokus på horisontal politisk magtdeling. Madison konstaterer, at nok kender vi på dette tidspunkt til ideen om magtens tredeling, men endnu er der ingen, der har formået at definere denne præcist – og slet ikke når det kommer til delingen af den lovgivende magt i separate kamre.¹⁷

Det første logiske skridt for Madison er således at undersøge, hvordan det egentlig står til med forfatningspraksis rundt omkring for så vidt angår magtdeling. Han konstaterer, at de nye, selvstændige amerikanske stater hverken kan eller har kunnet lade sig inspirere af England på dette punkt¹⁸ – hvilket også ville have været et besynderligt sted at hente inspiration i lyset af, at den amerikanske uafhængighed netop var et oprør mod britisk overherredømme – for det britiske system praktiserer ifølge Madison ikke en reel tredeling af magten, fx udspringer den udøvende magt af den lovgivende, har lovgivende beføjelser i udenrigspolitiske spørgsmål og står endda for udnævnelsen af dommere (sammen med parlamentets to kamre).

Men Madison retter også blikket indad mod de amerikanske stater og konstaterer, at selvom mange af dem som minimum har en tredeling af magten indskrevet i deres forfatning, er der masser af grunde til at kritisere staterne for ikke at opretholde og efterleve princippet i praksis. Bortset fra Rhode Island og Connecticut – som Madison springer over, fordi deres forfatninger har deres oprindelse før den amerikanske uafhængighed og som derfor ifølge Madison ikke kan holdes til ansvar for at kende til og efterleve princippet om magtdeling – er der politisk-teoretiske øretæver til alle øvrige 11 stater for i varierende grad at sammenblande magtens tre grene og lade dem gribe ind over hinanden.¹⁹ To kritikpunkter, der går igen ved flere af delstaterne, er, at den lovgivende magt udnævner den udøvende, og at den udøvende udnævner dommerne.

Hvor det i et monarki med en stærk udøvende magt er denne gren af magten, borgerne rettelig bør frygte, er det i repræsentative demokratier ifølge Madison den lovgivende magt, borgerne bør være på vagt overfor:

"But experience assures us, that the efficacy of the provision [of separation of powers in the written constitution] has been greatly overrated; and that some more adequate defence is indispensably necessary for the more feeble, against the more powerful members of the government. The legislative department is everywhere extending the sphere of its activity, and drawing all power into its impetuous vortex." (Federalist #48)²⁰

Den lovgivende magt har i særlig grad mulighed for at gribe ind i de andre grenes domæne, fordi den ikke er underlagt (og ikke kan underlægges) lige så præcise begrænsninger som de to øvrige, og fordi den i kraft af sin lovgivende virksomhed – dens eksistensberettigelse – har mulighed for direkte og indirekte at fastsætte vilkår og betingelser for de to andre grenes magtudøvelse:

"The legislative department derives a superiority in our governments from other circumstances. Its constitutional powers being at once more extensive, and less susceptible of precise limits, it can, with the greater facility, mask under complicated and indirect measures, the encroachments which it makes on the co-ordinate departments. It is not unfrequently a question of real nicety in legislative bodies, whether the operation of a particular measure will, or will not extend beyond the legislative sphere. (...) Nor is this all: as the legislative department alone has access to the pockets of the people, and has in some constitutions full discretion, and in all, a prevailing influence over the pecuniary rewards of those who fill the other departments; a dependence is thus created in the latter, which gives still greater facility to encroachments of the former." (Federalist #48)²¹

Denne pointe bakkes også op af Jefferson, igen fra hans "Notes on the State of Virginia", som konkluderer en længere passage, Madison citerer i Federalist #48, således:

"If, therefore, the legislature assumes executive and judiciary powers, no opposition is likely to be made; nor if made, can be effectual; because in that case, they may put their proceeding into the form of an act of assembly, which will render them obligatory on the other branches. They have accordingly, in many instances, decided rights which should have been left to judiciary controversy; and the direction of the executive, during the whole time of their session, is becoming habitual and familiar." (Federalist #48)²²

Den nedslående, men nøgterne konklusion, Madison når frem til gennem både teoretiske overvejelser og en undersøgelse af den empiriske virkelighed i de amerikanske delstaters forfatningspraksis, er således, at magtdeling ikke realiseres alene ved at blive indskrevet i forfatningen – de politiske institutioner må indrettes således, at de i sig selv rummer mekanismer til at holde hinanden i

skak. Dette må ske ved at give de mennesker, der varetager magtudøvelsen i hver af de adskilte grene såvel incitamenterne som beføjelserne til at modstå forsøg på "invasion" fra de andre grene.²³ Og så er vi tilbage ved Madison som det, man kunne kalde en tidlig forløber for moderne public choice-teori, i forbindelse med en af de måske allermest citerede passager fra hans hånd:

"But what is government itself, but the greatest of all reflections on human nature? If men were angels, no government would be necessary. If angels were to govern men, neither external nor internal controls on government would be necessary. In framing a government which is to be administered by men over men, the great difficulty lies in this: you must first enable the government to control the governed; and in the next place oblige it to control itself. A dependence on the people is, no doubt, the primary control on the government; but experience has taught mankind the necessity of auxiliary precautions." (Federalist #51)²⁴

Disse særlige foranstaltninger skal i forlængelse af betragtningerne om parlamentets særlige magt og potentielt invasive karakter ikke standse med en tredeling af magten i lovgivende, udøvende og dømmende, men også udmøntes i en yderligere opdeling af parlamentet i separate kamre:

"But it is not possible to give to each department an equal power of selfdefence. In republican government, the legislative authority necessarily predominates. The remedy for this inconveniency is, to divide the legislature into different branches; and to render them, by different modes of election, and different principles of action, as little connected with each other, as the nature of their common functions, and their common dependence on the society, will admit." (Federalist #51)²⁵

Samlet set er der altså tale om magtdeling ad to dimensioner i den amerikanske, føderale statsmodel: En vertikal opdeling af magten i et forbunds niveau og et delstatsniveau, og en horisontal opdeling af magten mellem adskilte grene indenfor begge disse niveauer. Således opnås et system, hvis formål ifølge Madison er at give borgerne en form for dobbelt sikkerhed: De to politiske niveauer holder hinanden i skak (den vertikale magtdeling), ligesom de adskilte grene indenfor hvert niveau – to lovgivende kamre samt udøvende og dømmende magt – holder hinanden i skak (den horisontale magtdeling).²⁶ Således skulle de styrende gerne være udrustet med midlerne til at kontrollere sig selv, ligesom de gerne skulle være i stand til, så vidt muligt, at kontrollere de styrede, hvis bestræbelser på at påvirke den politiske magt manifesterer sig i form af potentielt ressourcestærke interessegrupper.

7 Afrunding

Madisons analyse af, hvordan man kan indrette demokratiets institutioner således, at den enkeltes rettigheder ikke bliver krænket, og at demokratisk flertalsstyre ikke udarter sig til flertalstyranni, rummer også – udover sine konkrete konklusioner – et særligt perspektiv på hvilke kriterier, kvaliteten af et demokrati bør vurderes ud fra.

For Madison er repræsentativitet – den grad, i hvilken folkevalgte politikere repræsenterer dem, der har stemt på dem, eller den grad, i hvilken forskellige (interesse-)grupper i samfundet er repræsenteret i politiske organer – således ikke alene et tilstrækkeligt kriterium for demokrati som en styreform, der har som sit væsentligste formål at sikre personlig frihed gennem individuelle rettigheder. For repræsentativitet alene sikrer ikke den enkeltes frihed. Den sikrer kun muligheden for (beskeden) indflydelse på politiske beslutningsprocesser gennem frie valg til offentligt embede. Respekten for det enkelte individs frihed – med alt, hvad deraf logisk følger af behov for mindretalsbeskyttelse – er ikke blot et lige så vigtigt, men efter alt at dømme endnu vigtigere kriterium for Madison i vurderingen af et demokratis kvalitet.

Effektiv magtdeling – forstået som spredning af den politiske magt på flere hænder frem for få samt fordeling af magten på flere grene eller institutioner, der så vidt muligt ikke er i stand til at trænge ind over hinandens domæner – er midlet til at sikre den bedst mulige opfyldelse af det andet kriterium. Demokrati uden magtdeling – og endda en, der er mere vidtgående end den klassiske, horisontale tredeling – rummer ifølge Madison en betydelig risiko for i praksis at blive til en styreform, der konsekvent er til gavn for et midlertidigt flertal på bekostning af et tilsvarende mindretal frem for at være til gavn (eller i det mindste ikke til gene) for hver enkelt borger i det lange løb.

På flere måder havde Madison således særdeles godt fat i mange af de grundlæggende ideer, der først omkring 150 år senere så småt begyndte at udvikle sig til det, vi i dag kender som moderne public choice og politisk økonomi. Det måske vigtigste værk indenfor denne tradition, "The Calculus of Consent" (1962) af James M. Buchanan og Gordon Tullock, er først og sidst et unikt værk i egen ret og på egne ben, men i en vis forstand er grundtræk fra Madisons tænkning alligevel tydelige i Buchanan og Tullocks grundlæggende (og på det tidspunkt banebrydende) tilgang²⁷ til analyse af politiske systemer ud fra det udgangspunkt, at de ikke blot skulle vurderes på politikernes mulighed for at træffe beslutninger med mindst mulige transaktionsomkostninger (kaldet *beslutningsomkostninger* i Buchanan og Tullocks model), men også – og måske endnu vigtigere – på omfanget af de *eksterne omkostninger*, beslutningerne medfører for de borgere, der berøres af dem.²⁸ Sammenholdt med postu-

latet om mennesker som grundlæggende egennyttemaksimerende – og de konsekvenser, det får for interessegruppeaktivitet og andre dynamikker i det politiske system – er det næppe for meget sagt, at selvom Madison ikke kan siges at have opfundet eller grundlagt moderne public choice-teori, så har han i hvert fald gødet jorden for dens opvækst.

Madisons teoretiske betragtninger om demokrati generelt og magtdeling mellem politiske institutioner i særdeleshed har også sat sig spor andre steder i politisk og økonomisk videnskab. Den græske politolog George Tsebelis' såkaldte vetospillerteori²⁹, der handler om hvordan politiske systemer kan sammenlignes som forskellige konstellationer af vetospillere, trækker implicit på Madisons betragtninger om, hvordan institutionel magtdeling besværliggør og måske helt forhindrer beslutninger, der kun er et spinkelt flertal for, og som derfor (per definition) ligger langt fra eksempelvis Buchanan & Tullocks ultimative krav om Paretooptimalitet.³⁰

Ligeledes er det svært at studere det svensk-italienske økonom-makkerpar Torsten Persson og Guido Tabellinis arbejder indenfor det felt, de selv kalder "political economics"³¹, uden at tænke på Madisons betragtninger om magtdeling: Spilteoretisk modellering af forskellige forfatningsstrukturer (for så vidt angår de formelle politiske institutioner)³² og empirisk analyse af de potentielt forskellige konsekvenser af præsidentiel (eksempelvis USA) hhv. parlamentarisk (eksempelvis Danmark) styreform for bl.a. offentlige udgifter og lobbyisme³³ er begge forskningsdagsordener, der ikke kan sige sig fri for at trække på arven fra Madison.

Samlet set rummer Madisons indlæg i "Federalist" – ikke mindst, når det kommer til hans betragtninger om magtdeling – et væld af argumenter og pointer, der ikke blot er fundamentale og principielle men også fortjener at blive betegnet som både skarpe, indsigtfulde og tidløse. Lige så ofte, sidstnævnte superlativ misbruges, lige så berettiget synes det at være i dette tilfælde.

Litteratur

- Buchanan & Tullock (1962): *The Calculus of Consent: Logical Foundations of Constitutional Democracy. The Selected Works of Gordon Tullock, vol. 2*, Indianapolis: Liberty Fund. 2004
- Casper Hunnerup (2012): "The Uncertain Effects of Constitutions: Investigating Cross-National Patterns in Rent Seeking and Government Spending," Ph.d.-afhandling 2012/2, Institut for Statskundskab, Københavns Universitet.
- Easterbrook, Frank (1994): "The State of Madison's Vision of the State: A Public Choice Perspective", *Harvard Law Review* 107(6): 1328-1347.

Hamilton, Alexander; Madison, James and Jay, John (1788): *The Federalist Papers*, Edited and with an Introduction by Clinton Rossiter, New York: Penguin Books. 1961.

Jefferson, Thomas (2013) [1905]: "Notes on Virginia II (Correspondence 1782-1786)", *The Works*, vol. 4.

Locke, John (1689): *Two Treatises of Government*, edited by Thomas Hollis, London: A. Millar et al. 2011.

Montesquieu, Charles Louis de Secondat, Baron de (1748): *The Spirit of Laws*, *Complete Works*, vol. 1. 2013.

Persson, Torsten & Tabellini, Guido (2000): *Political Economics – Explaining Economic Policy*, Cambridge, MA: MIT Press.

Persson, Torsten & Tabellini, Guido (2003): *The Economic Effects of Constitutions*. Cambridge, MA: MIT Press.

Tsebelis, George (1995): Decision-making in Political Systems: Veto players in presidentialism, parliamentarism, multicameralism and multipartyism, *British Journal of Political Science* 25(3): 289-325.

Tsebelis, George (2002): *Veto players: How Political Institutions Work*. Princeton: Princeton University Press.

Noter

¹ Se bl.a. Rossiters forord til "The Federalist Papers", p. x.

² Samlingens oprindelige titel var "The Federalist" — passende for en samling af debatindlæg, der udgjorde en veritabel "debattørens håndbog" for datidige føderalister i debatter mod anti-føderalister — mens samlingen i løbet af det 20. århundrede er blevet kendt og udgivet under titlen "The Federalist Papers".

³ Hamilton, Madison & Jay (1788), p. xi ff.

⁴ Hamilton, Madison & Jay (1788), p. xv.

⁵ Hamilton, Madison & Jay (1788), p. 301

⁶ Montesquieu, *The Spirit of Laws*, Book XI: Of the Laws Which Establish Political Liberty, With Regard to the Constitution, Chapter VI: Of the Constitution of England.

⁷ Easterbrook (1994), p. 1329.

⁸ Hamilton, Madison & Jay (1788), p. 78.

⁹ Easterbrook (1994), p. 1331.

¹⁰ Hamilton, Madison & Jay (1788), p. 78.

¹¹ Hamilton, Madison & Jay (1788), p. 79.

¹² Hamilton, Madison & Jay (1788), pp. 79 og 80.

¹³ Easterbrook (1994), p. 1329.

¹⁴ Hamilton, Madison & Jay (1788), p. 80.

¹⁵ Jefferson, Notes on Virginia, Query XIII: The Constitution Of The State And Its Several Charters?

¹⁶ Hamilton, Madison & Jay (1788), p. 324.

¹⁷ Federalist #37, i Hamilton, Madison & Jay (1788), p. 228.

¹⁸ Federalist #47, i Hamilton, Madison & Jay (1788), p. 302.

¹⁹ Federalist #47, i Hamilton, Madison & Jay (1788), p. 304-307.

²⁰ Hamilton, Madison & Jay (1788), p. 309.

²¹ Hamilton, Madison & Jay (1788), p. 310.

²² Hamilton, Madison & Jay (1788), p. 311; Jefferson, Notes on Virginia, Query XIII: The Constitution Of The State And Its Several Charters?

²³ Federalist #51, i Hamilton, Madison & Jay (1788), p. 321-322.

²⁴ Federalist #51, i Hamilton, Madison & Jay (1788), p. 322.

²⁵ Federalist #51, i Hamilton, Madison & Jay (1788), p. 322.

²⁶ Federalist #51, i Hamilton, Madison & Jay (1788), p. 323.

²⁷ Buchanan og Tullock vedkender sig gerne dette slægtskab mellem Madisons demokratiteori og deres egen, se Buchanan & Tullock (1962) p. 24.

²⁸ Buchanan & Tullock (1962) pp. 43 ff.

²⁹ Se Tsebelis (1995, 2002).

³⁰ Buchanan & Tullock (1962) pp. 89 ff.

³¹ "Political Economics"-skolen, der også kan siges at omfatte økonomer som Alberto Alesina og Daron Acemoglu, afviger reelt ikke afgørende fra public choice-traditionens grundlag men tilføjer dog mere hyppig anvendelse af matematisk avanceret spilteori.

³² Se Persson & Tabellini (2000).

³³ Se Persson & Tabellini (2003) og Dahl (2012).

Fysiokraterne

I tiden op til den franske revolution var oplysningstiden på sit højeste, og en del af denne oplysning rettede sig mod økonomien, og hvordan den skulle forstås. I det franske intellektuelle miljø omkring lægen og økonomen François Quesnay udviklede der sig en særlig tradition, der i samtiden blev kendt som *fysiokraterne*. Disse økonomer udviklede økonomiske teorier årene inden de to revolutioner – den Smithske i 1776, med udgivelsen af *Wealth of Nations*, og den franske i 1789. Begge begivenheder kan bedre forstås, hvis man forstår fysiokraternes økonomiske arbejde og politiske filosofi.

Af Jens Emil Eistrup

Introduktion

Navnet *fysiokrati* stammer fra det græske *physis*, der betyder natur, og *kratein*, der betyder at styre, og denne etymologi accentuerer det centrale for denne bevægelse. Det afgørende for fysiokraterne var at vise, at de økonomiske love var naturlove, og at det økonomiske fremskridt afhang af, hvorvidt disse naturlove kunne udfolde sig frit, Copleston (1960, 55). Spørgsmålet for fysiokraterne var så, hvilke love der styrede det økonomiske liv, hvilket medførte at fysiokraterne bidrog til både den økonomiske disciplin og den politiske filosofi. Fysiokraterne er især identificeret med økonomerne François Quesnay (1694–1774), Anne-Robert-Jacques Turgot (1727–1781) og Pierre Samuel du Pont de Nemours (1739–1817), men disse personer alene udgør langt fra hele bevægelsen.

Fysiokraterne og Den Franske Oplysning

For at forstå hvem fysiokraterne var, og hvad indholdet af deres teorier er, er det nødvendigt først at vide, hvilken tradition de indskrev sig i. Udviklingen af deres teorier skete i den sidste halvdel af det 18. århundrede, hvor Quesnays *Tableau économique* [Økonomisk Tabel, da.] fra 1758 danner grundlag for det, der senere bliver til den fysiokratiske retning. Samtiden, som dette bliver udviklet i, er kendetegnet ved et enkelt ord, nemlig *oplysning*.

Den Franske Oplysning kan ikke sættes på en enkel formel, men de overordnede kendetegn kan deles op ved et positivt og negativt projekt – negativt skulle religiøs dogmatik, overtro og uvidenhed bekæmpes, og den tyranniske franske stat enten reformeres eller revolutioneres. Positivt skulle der ske fremskridt i forståelsen af verden og menneskets psykologi, moral og livsforhold gennem en videnskabelig og filosofisk tilgang. Dette er ikke ensbetydende med at *les philosophes* over et var demokra-

tisk sindede eller antireligiøse, da ikke alle så et modsætningsforhold mellem videnskab og religion, eller frihed og despoti, Copleston (1960, 1-3).

Særligt Newtons naturfilosofi og Lockes empirisme havde betydelig indflydelse på hele den franske oplysning – på den ene side i fornuftens mulighed for, at erkende naturen i lovmæssigheder, på den anden side i fornuftens begrænsninger til det empirisk erfarede. Fornuften hverken skulle eller bruges til at formulere filosofiske systemer fra førstprincipper, men i stedet skulle fornuften gå til fænomenerne selv, og undersøge disse ligefrem. *Den Franske Oplysning* var ingen positivistisk retning, eksempelvis var både Pierre Louis Maupertius (1698–1759), Voltaire (1694–1778) og Pierre Bayle (1647–1706) alle deister af en eller anden grad, og af forskellige årsager. Ateisme og positivisme var altså ikke udbredte doktriner i denne bevægelse, men var i sin vorden for at kunne blive udviklet grundigere i efterfølgende århundrede, Copleston (1960, 3-9).

Forestillingen om at verden er styret af lovmæssigheder, som fornuften kan erkende, er netop også det, der kendetegner den fysiokratiske bevægelse. Erkendelsen af de økonomiske lovmæssigheder var dermed et rent deskriptivt anliggende, der i udgangspunkt var fri af normative hensyn. At økonomisk analyse var deskriptivt, er ikke ensbetydende med, at den fysiokratiske metafysik var 'materialistisk', snarere tværtimod. Selvom naturen bestemmer menneskets materielle vilkår, og derved er den vigtigste indflydelse på mennesket, er naturen blot en del af Guds skaberværk, og derved sker menneskenes handlinger på baggrund af Guds plan. På trods af at menneskene, ligesom alle andre dyr, kræver deres fysiologiske behov dækket, har mennesket en særlig egen-skab, nemlig sit intellekt, der gør det i stand til, at stå i en direkte relation til Gud. Den fysiokratiske opfattelse

af mennesket, den økonomiske agent, er altså dobbelt – på den ene side en næsten deterministisk materialisme, da fysiologiske behov påvirker adfærden, men på den anden side et idealistisk begreb om menneskets intellekt som værende afledt af Gud selv, Fox-Genovese (1976, 45-47).

Fysiokraternes virke som økonomer, kan ikke adskilles helt fra deres virke inden for den politiske filosofi, da de forudsætter hinanden. Begge discipliner var nemlig dele af den samme videnskab, der fandt sit udgangspunkt i den private ejendomsret. Da de økonomiske love var styret af naturen, blev det antaget at naturen også måtte være styrende for de gode love i samfundet, Fox-Genovese (1976, 46-47). På baggrund af dette, udviklede de også en politisk filosofi, der tog udgangspunkt i *natural law*-traditionen fra John Locke (1632-1704), Fox-Genovese (1976, 47-49).

Fysiokraternes bidrag til økonomisk videnskab – den naturlige orden og nettoproduktet

Grundkernen i den fysiokratiske tankegang er forestillingen om naturlig orden, ifølge de Nemours er fysiokrati '*videnskaben om den naturlige orden*', Gide & Rist (1948, 25). Den naturlige orden skaber en selvfølgelig modsætning mellem den naturligt, spontane orden, og den kontraktuelle, planlagte eller kunstige orden. Hvad skal '*naturlig orden*' betyde? Som nævnt tidligere var fysiokraterne optaget af at vise, at de økonomiske love var af samme art som naturlove, og dette er indeholdt i begrebet om den naturlige orden, Gide & Rist (1948, 25-27).

Sammenhængen mellem natur og det sociale liv fremgår ganske tydeligt hos Quesnay, der blandt andet forfattede et essay med titlen *l'Economie animale* [Animalsk økonomi, da.], samt mente at beregninger er for den politiske økonomi, hvad knogler er for kroppen, Steiner (2003, 67). Grundlæggende er der en påvirkning, både metodisk og substantiel, fra medicinen og til det økonomisk-teoretiske, som Quesnay 'tog med sig' fra sin karriere som læge. Eksempelvis kan der ses en sammenhæng med de mekaniske studier af blodcirkulationen, som Quesnay foretog som læge, til velstandscirkulationsmodellen i *Tableau*, Banzhaf (2000, 546, 25)

Dette var med til at definere studiet af de økonomiske fænomener, til netop at være af deskriptiv karakter. Hvilken type love, er disse økonomiske love så? De er ikke naturlove på den måde, at de er determinerende, ligesom gravitationslovene er determinerende for alle legemer, Gide & Rist (1948, 26-28). Derimod er lovene, formuleret af Mercier de la Rivière (1720-1793):

"irrevocable, pertaining as they do to the essence of matter and the soul of humanity. They are just the expression of the will God. . . All our interests, all our wishes, are focused

at one point, making for harmony and universal happiness. We must regard this as the work of a kind Providence, which desires that the earth should be people by happy human beings.", Gide & Rist (1948, 28).

De love, der styrer det sociale liv, er Gudsindstiftede og har til formål at øge lykken hos hele menneskeheden. På grund af menneskets intellekt og evne til frihed, der er Gudsgivne, er vores samfund ikke som biernes eller myrernes strengt-ordnede samfund, men derimod på overfladen uordnede og kaotiske.¹ Den naturlige orden er, selvom den er givet af Gud, ikke nødvendigvis efterlevet af menneskene, da ordenen først skulle erkendes. Denne kunne erkendes af et rationelt oplyst menneske, som ville erkende den naturlige ordens sandhed a priori,² Gide & Rist (1948, 28-29).

Hvad den naturlige orden, og al økonomisk aktivitet, sigtede mod, var maksimeringen af lykke for alle mennesker. Hvis dette sker under et frit system, hvor individets interesser ikke kan adskilles fra fællesskabets, finder Quesnay, at hvis alle går efter den største grad af nydelse, med den mindst mulige udgift, vil den naturlige orden ikke blive truet, men tværtom blive sikret. Dermed vil alle menneskers handlinger rette sig mod realiseringen af individuel lykke, som igen sikrer realiseringen af det ideelle samfund. Det er på baggrund af dette synspunkt, at fysiokraterne ofte forbindes med udtrykket (der stammer fra fysiokraten Vincent de Gournay (1712-1758)): *laissez faire et laissez passer*, Gide & Rist (1948, 30).

Et andet kernebegreb for fysiokraterne var begrebet om nettoproduktet. Ethvert produktivt foretagende har nogle omkostninger, for at der kan være et færdigt produkt. Forskellen mellem produktet og omkostningerne, var et fysisk måleligt nettoprodukt. Dette nettoprodukt er kilden til al velstand i samfundet, men fysiokraterne mente, at det kun kunne være primære erhverv (særligt landbruget), der kunne producere et positivt nettoprodukt. Alle senere forarbejdninger af materialer i industri og håndværk var ikke noget, der øgede samfundets velstand, da der ikke kunne komme et fysisk måleligt nettoprodukt. Altså er kilden til nationens velstand alene landbruget. Det er dette, som fysiokraterne særligt huskes for i dag, da det var det mest kendetegnende karakteristika for bevægelsen, i forhold til senere økonomiske tænkere, Gide & Rist (1948, 31-32).

På baggrund af at forstå velstandsskabelse, som skabelse af nye ressourcer, blev alle afledte erhverv af landbruget betragtet som 'sterile'. Fysiokraterne var ikke fjendtlige overfor, eller anså håndværket for at være velstandsødelæggende, da industrien kunne give både livsforbrødenheder og luksusgoder, men det var i bund og grund et uproduktivt foretagende, da der ikke blev produceret noget nyt. Den merværdi som industri og handel tjente på at forarbejde goderne, var en overførsel af velfærd

fra landbruget til håndværkerne, da hele nettoproduktet i udgangspunktet tilhørte landbruget,³ Gide & Rist (1948, 32-33). Dette forhold var medvirkende til, at Quesnay udviklede en model for, hvordan velstanden cirkulerer, hvilket bliver uddybet senere.

Forestillingen om at kun landbruget kunne producere et nettoprodukt er problematisk. Intuitivt er der et problem ved, at kultiveringen af jorden ikke var en skabelsesproces, men derimod en transformationsproces. Antoine Lavoisier (1743-1794), som i øvrigt grundlagde den moderne kemi, påpegede, at der i naturen ikke kunne skabes noget nyt, men at materialer kun kunne transformeres fra en tilstand til en anden. Dette var i modstrid med fysiokraternes opfattelse af nettoproduktet, som en skabelse af nye ressourcer. Identificeringen af jorden, som den produktionsfaktor, der kan skabe et nyt produkt kunne altså ikke holde, hvilket giver anledning til at spørge om, hvorvidt jorden producerer noget, der er forskelligt fra det, som industrien senere forarbejder? Gide & Rist (1948, 34).

Hvis nettoproduktet ikke var et fysisk produkt, men blot en værdiforøgelse af noget materie gennem en transformation, kunne landbruget ikke have en særlig status, som det eneste, der var værdiskabende. Dette ville have krævet, at fysiokraterne måtte konkludere, at også industrien producerede et nettoprodukt, hvilket de dog ikke nåede frem til, Gide & Rist (1948, 35). På trods af at fysiokraternes teori om nettoproduktet ikke holdt, hvilket blev gjort særligt tydeligt efter den marginalistiske revolution, skal den dog ikke ringeagtes. I et historisk perspektiv var formuleringen af nettoproduktet som det egentligt værdifulde med til at gøre op med den merkantilistiske forestilling om, at det alene var mængden af guld og sølv, der bestemte nationens velstand, Gide & Rist (1948, 36). Ligeledes var opfattelsen af, at selve jorden var den værdiskabende produktionsfaktor, der lå til grund for forestillingen om nettoproduktet, med til at influere Adam Smiths (1723-1790) teori om arbejdet som det, der grundlæggende skabte værdi. Smith brugte netop en del af *Wealth of Nations* på at tilbagevise den fysiokratiske tankegang, for at kunne præsentere sin egen teori om arbejdets betydning, Gide & Rist (1948, 73-75).

Quesnay – fri handel og cirkulation

Quesnay startede sin karriere som økonom via filosofien, hvor han i 1747 udgav *l'æconomie animale*. Heri udviklede Quesnay ud fra filosofiske betragtninger om epistemologi og rationalitet, en skelnen mellem den blotte selvinteresse og den oplyste selvinteresse, også kaldet rationalitet, Steiner (2003, 63). Dette skete efter en karriere som kirurg og læge, og før Quesnay i *Tableau* udviklede en egentlig økonomisk model for, hvordan jordrenter betalt af bønder til herremænd, ville blive

fordelt mellem forskellige klasser i en økonomi, Steiner (2003, 68).

Quesnay udviklede som sagt en model for, hvordan indtægter cirkulerer. I årene inden udgivelsen af *Tableau*, beskæftigede Quesnay sig i midlertidig med forarbejderne til det, der senere blev udviklet i *Tableau*. Quesnay undersøgte hvad, der var karakteristisk for det franske monarkis økonomi, og fandt at denne var baseret på landbrug, men at den økonomiske politik var ført efter hensynet til en økonomi, baseret på handel og industri. Hvad der gjorde Nederlandene rigt, var ikke det samme, der ville gøre Frankrig rigt. For at nå frem resultatet om, hvilken økonomisk politik, der var nyttig, var Quesnay nødt til at afklare nogle teoretiske problemer, Steiner (2003, 64).

Først og fremmest lavede Quesnay en distinktion imellem *brugsværdi* og *markedsværdi*, hvor økonomidisciplinen kun skulle beskæftige sig med markedsværdien af ting. Et problem er dog, at han ikke kunne forklare markedsværdien ud fra brugsværdien, da markedsværdien hele tiden ændrer sig, medens brugsværdien omvendt er konstant. Quesnay anerkendte dette, og forklarede derefter prisændringerne med (for ham) ukendte, ændrede betingelser i verden. Quesnay vidste dog, at priserne på korn var lavere, når klimaet muliggjorde en stor høst, og på baggrund af dette kunne han antage nogle priser for givne, og præsentere disse på en måde, så han kunne sammenligne en lukket og åben økonomi. Steiner (2003, 64-65). Turgot forsøgte senere at løse dette problem ved en subjektiv nytteteori.

Ved at antage at klimaet var stabilt, kunne Quesnay i sin model vise, hvordan prisen på korn ville være i en åben hhv. lukket økonomi. I modellen optræder to

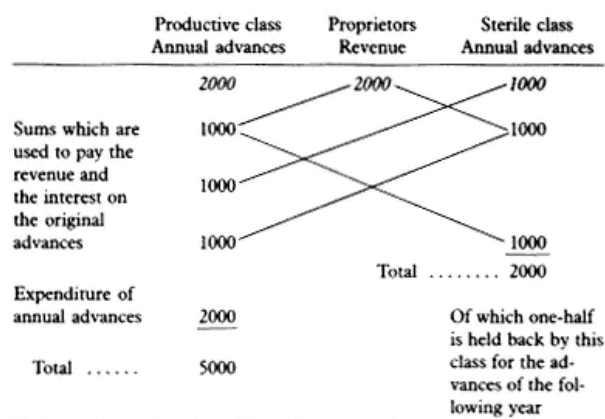
grupper forbrugere der efterspørger samme mængde hvert år, og producenter med samme produktionsomkostninger hvert år. Modellen viser, at for et landbrugsland med en lukket økonomi, vil den indenlandske pris på korn være lavere end verdensmarkedsprisen, når høsten er god, men højere når høsten er dårlig. Hvis økonomien åbnes, vil forbrugerne altså betale en højere pris på korn, hvis høsten bliver god – men Quesnay viser, at forbrugernes velfærdstab kan være mindre, end den velfærdsgevinst, som bønderne får, hvilket betyder, at der kan være samfundsmæssige fordele ved frihandel, Steiner (2003, 64-65). Quesnay havde i dette arbejde gjort brug af begrebet om forbruger- og producentpriser, henholdsvis priser som forbrugeren betaler, og beløbet som producenten i sidste ende modtager. Ligeledes så han en forskel mellem det, han kaldte fundamentale priser, der er omkostningerne, og markedsprisen. Differensen mellem disse to, var et mål for nettoproduktet, men altså ikke nettoproduktet i sig selv, Banzhaf (2000, 518-519).

Senere udviklede Quesnay i *Tableau* en model for, hvordan indkomster som godsejere modtog fra deres jordrenter, ville blive fordelt ud i resten af økonomien. Der er en række interessante ting i modellen, både i forudsætningerne for den, og i resultaterne den giver. Som tidligere nævnt var det kun landbruget, der blev vurderet som et produktivt erhverv, da det kun var dette, der skabte et positivt nettoprodukt. Det betyder, at i forudsætningerne for Quesnays cirkulationsmodel gives der en produktiv og en ikke-produktiv ('steril') side af økonomien. Den produktive side er den første til at modtage indtægter. Halvdelen af den produktives indkomst går til at købe varer fra den ikke-produktive side, som igen bruger halvdelen af sine indtægter til at købe varer fra den produktive side af økonomien, og så fremdeles. Modellen viser, at andelen som landbruget anvender til forbrug, bestemmer pengestrømmene i økonomien, således at jo mere de forbruger, des større vil pengestrømmene være mellem de forskellige klasser, hvilket giver en rudimentær udgave af en keynesiansk multiplikator, Steiner (2003, 67-70). Denne model blev ofte visualiseret på følgende måde, McNally (1990, 116):

Turgot – den kapitalistiske økonomi, værdien af goder og kapitalteori

Turgots karriere startede i statsadministrationen, efter at have studeret frem mod en kirkelig karriere. Det var igennem dette arbejde, at Turgot mødte Gournay. Senere, gennem de parisiske saloner, blev Turgot bekendt med andre økonomer, særligt du Pont samt Adam Smith, under sidstnævntes rejse til Paris i 1765, Steiner (2003, 70-71).

Turgots økonomiske arbejde byggede videre på det, som Quesnay havde fremlagt, navnlig producent- og forbru-

gerpriser, fundamentale priser og nettoproduktet. Et problem der optog Turgot var, hvorfor fri handel ikke ville hæve den gennemsnitlige pris på korn i Frankrig, sådan som Quesnay havde hævdet? Turgot fandt at det alene kunne være udbud og efterspørgsel, der ville ændre priserne, men da det indenlandske forbrug ikke ville ændre sig, da forbrugere jo altid ville efterspørge samme mængde korn, og producenterne på kort sigt ikke kunne ændre størrelsen af deres produktion, hvilken betydning ville de udenlandske forbrugere så have? Turgot ræsonnerede, at udenlandske forbrugere ikke ville opkøbe al det franske korn, medmindre prisen på kornet plus transaktionsomkostningerne var under verdensmarkedsprisen. Selvom dette synes trivielt, er det dybt originalt, da det indeholder to revolutionerende idéer: en egentlig pristeori, og en idé om, at der kan være transaktionsomkostninger forbundet med handel, Steiner (2003, 71).

Derudover overvejede Turgot de videre effekter af en åbning af økonomien. Effekten af en åbning af økonomien ville ikke kun være højere gennemsnitlige producentpriser. Med de højere indtægter, der ville flyde til landbruget, ville de kunne øge produktionen, hvilket ville betyde øget efterspørgsel efter arbejdskraft. Dermed ville der enten komme flere beskæftigede i landbruget, eller også ville prisen på arbejdskraft stige, hvilket igen ville betyde en stigning i efterspørgslen efter korn. Dette betød at der var en sammenhæng mellem lønninger og kornpriser, således at de ville være i et "fordelagtigt ækvilibrium", der ville sikre, at lønningerne var høje nok til at købe korn, og høje nok kornpriser, til at landbruget kunne få en profit. Prisen, der kunne sikre dette, var den, der blev kaldt *bon prix*, altså en god pris. Igen synes dette trivielt, men hvad Turgot havde formået at vise var, at der var en gensidig sammenhæng mellem alle markeder (generel ligevægt), samt at begrebet 'konkurrence' kunne forklare dette fænomen simplet og bedre, end Quesnay havde formået, Steiner (2003, 71-72).

Turgot forsøgte også at løse et andet af de problemer, som Quesnay havde bevæget sig udenom, nemlig formuleringen af en pristeori: hvordan bliver priserne til?

Turgot tog udgangspunkt i værditeori og stillede spørgsmålet: Hvordan kan den samfundsmæssige vurdering af en pris, være resultatet af individuelle vurderinger af en pris? Individet ses som et bundt af ønsker og lyster, hvor det, der bestemmer værdien for et individ, er knyttet til behov og nytte. Dette var for så vidt ikke nyt, da Étienne Bonnot de Condillac (1715-1780) også havde forsøgt at løse problemet ved hjælp af den nytte, som individet måtte få ud af godet, Steiner (2003, 72-73). Selvom Turgot ikke fik løst dette problem, bevægede han sig dog i retning af en moderne, subjektivistisk opfattelse af værdi, blandt andet i sin definition af værdi som:

“an expression of varying esteem which man attaches to the different objects of his desire”, selvom værdi kun kunne tilskrives hvis der var *“some real intrinsic quality of the object”*, Gide & Rist (1948, 64).

Ligesom med effekterne af fri handel, hvor Turgot arbejdede videre på det, som Quesnay havde formuleret, arbejdede Turgot også videre med den kapitalteori, som Quesnay havde formuleret i sin økonomiske tabel. Quesnay fokuserede ensidigt på den kapital, som blev anvendt i landbrugsproduktionen, nærmere bestemt jorden. Turgots sigte var derimod bredt på alle typer af kapital, og eftersom Turgot havde et begreb om profit, hvilket Quesnay ikke havde, kunne han formulere en langt stærkere teori om kapitalens funktion. Det, som agenter har til overs efter udgifterne til forbrug, kan bruges til opsparing, som er kapital. Hvor opsparing i Quesnays økonomiske tabel, var et 'hoarding'-fænomen, der nedbragte cirkulationen af goder, anså Turgot kapital som et *middel* til velstand, ligesom jorden var det, selvom jorden stadig var den eneste *kilde* til velstand. Profit og renter var en residual, som ikke var en del af nettoproduktet, hvilket Quesnay mente. Renten var ikke en indtægt, på samme måde som en lønindtægt, men et *“return of the expenses of cultivation”*, altså et afkast af en del af

de omkostninger, som har nødvendige for, at der kunne produceres. Da kapital kunne anvendes på mange forskellige måder, men fungerede på samme måde ved, at der kom en renteindtægt på baggrund af en investering, kunne Turgot anskue kapital som noget, der ikke blot var forekommende i landbruget, men også i industrien og i den finansielle sektor, Steiner (2003, 73-74).

Fysiokraternes politiske filosofi

Selvom fysiokraternes politiske filosofi er det sidste emne for denne artikel, er det ikke ensbetydende med, at dette emne var af lille betydning for dem. Som nævnt tidligere var den politiske filosofi og den økonomiske disciplin gensidigt forudsættende i den fysiokratiske tankegang. Ligesom den naturlige orden var et centralt begreb i begribelsen af økonomien, ligeså var det for den politiske sfære.

Det er dog fejlagtigt at tro, at fordi den naturlige orden sikrede det rette samfund, ville al politisk lovgivning og autoritet, og at dette ville lede fysiokraterne ud i en anarkistisk tankegang. Det modsatte er næsten tilfældet. Selvom fysiokraterne var kritiske overfor den franske stats indretning og lovgivning, havde de dog ikke som mange af deres liberale samtidige et ideal om en begrænset statsmagt, eller hverken en demokratisk eller parlamentarisk statsforfatning. Hvad de derimod ønskede, var en begrænset lovgivning, med en ubegrænset autoritet til at håndhæve lovene, Gide & Rist (1948, 51-52). Det, der skulle kendetegne den gode statsindretning, var, at:

“The sovereign authority should be one, and supreme above all individual or private enterprise. The object of sovereignty is to secure obedience, to defend every just right, on the one hand, and to secure personal security on the other hand. A government that is based upon the idea of a balance of power is useless.”, Gide & Rist (1948, 53)

Dette statsideal er noget, man vil finde hos Thomas Hobbes, der ligeledes fandt en udelelig statsmagt, hvis formål er at sikre lydighed og personlig sikkerhed, for den eneste levedygtige statsindretning. Fysiokraterne var ikke blege for at indrømme, at de foretrak et despoti. Ikke at det nødvendigvis skulle være et godgørende despoti, for despotiet skulle sikre suveræniteten af den naturlige orden i samfundet. Loven var altså ikke blot et middel for kongen, som denne kunne anvende forgodtbefindende, men derimod var kongen et middel til at sikre højere love, Gide & Rist (1948, 53-54). Dette kan opfattes som en rule of law-tankegang, hvilket det også til dels er. Det er dog en rule of law, hvori suverænen ikke er underlagt nogle begrænsninger i sit virke for at sikre den naturlige orden.

Dette siger dog ikke noget om, hvilken højere lov, despoten så skal sikre. Meget kortfattet kan grundlaget i den naturlige orden siges at være den private ejendomsret. Det eneste, som despoten skulle gøre, var:

“not interfering with the good that is already being done, and in punishing those few persons who occasionally attack private property”, Gide & Rist (1948, 55).

Dog har despoten også positivt formulerede pligter, navnlig at sikre en universel uddannelse, da kun en oplyst offentlighed kan udgøre et værn imod autokratiet, og at sikre anlægningen og driften af offentlige goder, Gide & Rist (1948, 55).

På trods af at fysiokraternes ideal om det, de kaldte det “legale despoti”, lignede det Hobbeske statsideal, var deres forestillinger om samfundet grundlæggende forskelligt. I modsætning til Hobbes havde fysiokraterne ikke den opfattelse, at samfundet var til på grund af menneskenes kamp mod hinanden, ligesom forestillingen om klassekonflikter eller konflikter mellem herskere og undersåtter, ikke var grunden til samfundets opståen. Samfundet var en naturlig institution, som sikrer de retigheder, som naturen allerede havde givet mennesket. Mennesket var trådt ind i verden, med forpligtelsen om at holde sig selv i live, og denne forpligtelse krævede, at individet havde en ret til sit eget legeme. Når mennesket derefter trådte ind i en samfundsorden, måtte samfundsordenen sikre individets ejendom, og anerkende individets selvinteresse, som sociale goder. Når statsmagtens skulle sikre den naturlige orden ubegrænset, var det netop på grund af dette, for hvis man ikke har nogen sikkerhed, der kan garantere ens frihed og ejendom, bliver dette et rent teoretisk anliggende. Fysiokraternes politiske filosofi kan altså opsummeres til følgende tre ord: Ejendom, frihed, sikkerhed, Fox-Genovese (1976, 47-49).

Særligt Turgot benyttede sine økonomiske resultater til en kritik af det franske monarkis økonomiske politik. Dette skete ikke blot indirekte, ved at nå frem til økonomiske resultater, der stred med den førte politik, men også mere direkte. I 1774 tiltrådte Turgot finansministerembedet, hvor han forsøgte at reformere eksempelvis skattepolitikken og åbne økonomien. Gennem seks anordninger sænkede han en række afgifter, åbnede for muligheden for at sælge korn frit, ophævede lavsvæsenet samt hoveriet, hvoraf det sidste medførte så stor modstand, at han var nødsaget til at forlade sin post i maj 1776, Bouvier (2013).

Litteratur

- Banzhaf, H. Spencer (2000): “Productive Nature and the Net Product: Quesnay’s Economies Animal and Political”, *History of Political Economy*, 32, 517-551.
- Bouvier, Jean (2013): “Anne-Robert-Jacques Turgot, baron de l’Aulne”, *Encyclopædia Britannica Online*.
- Copleston, Frederick (1960): *A History of Philosophy: Volume 6: Wolff to Kant*. Burns and Oates.
- Fox-Genovese, Elizabeth (1976): *Origins of Physiocracy, The Economic Revolution and Social Order in Eighteenth-Century France*. Cornell University Press.
- Gide, Charles & Rist, Charles (1948): *History of Economic Doctrines*. 2nd ed. George G. Harrap & Company Ltd.
- McNally, David (1990): *Political Economy and the Rise of Capitalism: A Reinterpretation*. University of California Press.
- Steiner, Philippe (2003): “Physiocracy and French Pre-Classical Political Economy” in: Samuels, Warren J. & Biddle, Jeff E. & Davis, John B., (eds.): *A Companion to the History of Economic Thought*. Blackwell Publishing.

Noter

¹de Nemours mente at alle samfund var skabt på baggrund af en slags kontrakt, som var indstiftet af naturen – for eksempel at naturen havde givet bierne og myrerne evnen til at indgå til at underkaste sig en et fællesskab, Gide & Rist (1948, 27, 1).

²Mellem fysiokraterne var der uenighed om, hvordan og hvem, der kunne erkende disse love. Dette medførte som eksempel forskellige opfattelser af den politiske magts retmæssige beføjelser. Gide & Rist (1948, 28-29).

³Karl Marx’ (1818-1883) begreb om udbytningen af arbejderklassen, har et ophav i den fysiokratiske forestilling om, at kun landbruget har et positivt nettoprodukt, og at andre klasser derfor får sine gevinster på bekostning af landbruget. Hvad der adskilte Marx fra fysiokraterne var, at Marx, ligesom Adam Smith og David Ricardo (1772-1823), angav arbejdet som det værdiskabende, hvilket betød at det nettoprodukt som arbejdere skabte i udgangspunkt tilhørte arbejderen.

Revolution, inflation og monetære sammenbrud

De amerikanske og franske frihedsrevolutioner blev finansieret med papirpenge. Det førte til inflation, i Frankrigs tilfælde til hyperinflation, og monetære sammenbrud. Da papirpengene var udstedt med løfte om en senere indløsning med guld eller jord, var der tale om statsligt bedrageri i stort omfang, men ingen blev retsforfulgt. Det kan kun stater slippe afsted med, og det er endnu en grund til, at kontrol med pengepolitikken ikke bør overlades til statslige myndigheder. Artiklen fortæller historien om udstedelsen af papirpenge under den amerikanske uafhængighedskrig og under den franske revolution.

Af Torben Mark Pedersen

“the great cause of the paper money evil was democratic government. The ignorant majority, when unrestrained by a superior class, always sought to tamper with sound money.” - Lieutenant-Governor Hutchinson of Massachusetts (1711-80)¹

“neither a state nor a bank ever has had the unrestricted power of issuing paper money, without abusing that power; in all States, therefore, the issue of paper money ought to be under some check and control; and none seems so proper as that of subjecting the issuers of paper money to the obligation of paying their notes, either in gold coin or in bullion.” - David Ricardo, 1817.²

“The gold standard is the only method we have yet found to place a discipline on government, and government will behave reasonably only if it is forced to do so.” Hayek (1979).

Frihedsrevolutioner, finanspolitik og inflation

Både den amerikanske frihedskrig og den franske revolution blev finansieret med papirpenge, og i begge tilfælde endte det med inflation og monetære sammenbrud.

De to historiske episoder viser med al tydelighed, at pengepolitik (også) er skattepolitik, og det var de forfatningsmæssigt begrænsede muligheder for at opkræve skatter i både Amerika og i Frankrig, der skabte de troværdighedsproblemer i forhold til de afgivne løfter om at indfri papirpengene med reale værdier, der gjorde, at papirpengene mistede deres værdi som følge af inflation.

Selv om *“Inflation is always and everywhere a monetary phenomenon”* (Friedman), så er hyperinflation og monetære sammenbrud altid og overalt finanspolitiske fænomener. En stat skal overholde sin budgetrestriktion: Offentlige udgifter skal finansieres med skatteindtægter, lån eller pengeudstedelse, og er centralbanken ikke uafhængig af de finanspolitiske myndigheder, vil det i sidste ende være det offentlige underskud, der determinerer pengemængdevæksten og inflationen – hvad Sargent og Wallace (1981) kaldte for *the unpleasant money-arithmetic*.

I et monetært regime med fiat³ penge, er der ingen overgrænse for pengeudstedelsen, og hyperinflation bliver en mulighed. I modsætning hertil fungerer en guldstandard som en pengepolitisk *regel*,⁴ der disciplinerer politikerne, så de ikke kan lave for store ulykker. Repræsentationspenge er ikke et derivat, der afleder sin værdi af det aktiv, det kan indløses med. Penges værdi stammer fra den disciplin, der lægges på pengeudstedelsen.

Al pengeudstedelse baserer sig på tillid, for selv en guldstandard kan sløjfes *“with the stroke of a pen”* (Mises), men tillid er noget, man skal gøre sig fortjent til. Det kan være svært at opbygge et omdømme som troværdig og kreditværdig.

England var efter 1689 en model for *“sound money”* og sunde offentlige finanser. Siden 1717 havde England de facto været på en guldstandard, og med etableringen af Bank of England i 1694 fik England udviklet finansielle institutioner og markeder, der gjorde det langt lettere for det engelske parlament at optage lån. Siden the Glorious Revolution og Bill of Rights fra 1689 havde det

engelske parlament beslutningsmyndighed over både udgifter, skatter og lån, og de institutionelle rammer efter 1689 gjorde det troværdigt, at kongen kunne og ville honorere sine gældsforpligtelser, North and Wein-gast (1989). Derfor kunne England finansiere sine krige med lån og nøjes med at hæve skatterne i fredstid, så gælden kunne tilbagebetales. Dermed opnåedes en udjævning af skatten, jf. Barros (1979) "tax-smoothing" model, og det satte England i stand til både at køre med et større underskud og gæld i forhold til BNP og højere skattetryk end i Frankrig samtidig med, at deres finansieringsomkostninger var lavere.

En sådan politik forudsætter for det første adgang til veludviklede finansielle markeder, for det andet evne til at opkræve de nødvendige skatter og endelig troværdighed omkring viljen til at honorere gældsforpligtelserne. Både de amerikanske kolonister og den franske revolutionens ledere fejlede på alle tre punkter. I stedet måtte de ty til monetær finansiering som en sidste udvej.

Der er en række fælles træk ved forløbet under de amerikanske og franske frihedsrevolutioner:

1. Institutionelle begrænsninger på skatteopkrævningen kombineret med store offentlige udgifter fik staten til at finansiere sine udgifter ved at udstede gældsbeviser med sikkerhed i jord (Frankrig) eller i fremtidige skattebetalinger (de amerikanske kolonier), og disse gældsbeviser cirkulerede som betalingsmidler.
2. Snart udstedes flere gældsbeviser, og sikkerheden bliver mindre værd. Valutaen deprecierer (der opstår inflation), og staten reagerer ved at erklære gældsbeviserne for lovlige betalingsmidler ("legal tender").
3. Undervejs i denne proces ændrer de oprindelige gældsbeviser karakter fra at være lån til at være fiat penge. Inflationen medfører mangelsituationer i byerne, og staten svarer igen ved at indføre priskontrol og ved at tage stadig mere repressive metoder i brug for at tvinge borgerne til at acceptere papirpenge som betalingsmidler.
4. Inflationen stiger, værdien af de udstedte penge udhules, det reale provenu fra pengeudstedelsen kan ikke følge med inflationen, pengene bliver værdiløse, og det ender med et monetært sammenbrud.

Den amerikanske uafhængighedskrig og papirpenge

Den amerikanske uafhængighedskrig var den første krig i Vesten, der blev finansieret med papirpenge, Continentals, og selv om kolonierne vandt krigen, blev Continentals

tals stort set værdiløse. Det skyldes en manglende evne til at etablere en troværdig forpligtigelse til at bakke dem op grundet de institutionelle restriktioner på skattepolitikken.

Papirpenge og inflation før revolutionen

Udstedelsen af Continentals under uafhængighedskrigen var ikke kolonisternes første erfaringer med papirpenge, inflation og monetære sammenbrud.

Kolonierne led under en kronisk mangel på kontanter i det 16. og 17. århundrede, hvilket alvorligt hæmmede handlen og den økonomiske vækst. Store handelsbalanceunderskud med England drænedes kolonierne for guld og sølv.

David Humes (1752) price-specie-flow-mechanism skulle tilsige, at et fald i pengemængden skulle føre til et fald i prisniveauet, forbedring af konkurrenceevnen, øget eksport og dermed import af guld og sølv. Det skete ikke.

I stedet blev skaller, wampum, lovligt betalingsmiddel i Massachusetts i 1641, og året efter blev tobak lovligt betalingsmiddel i Virginia. For at overkomme manglen på kontanter eksperimenterede kolonierne fra 1690 med udstedelsen af papirpenge, Bills of Credit, der i virkeligheden var gældsbeviser, men fristelsen til at udstede for mange papirpenge var stor, og flere stater oplevede inflation og monetære sammenbrud.

Rothbard (2002) har argumenteret for, at det var udstedelsen af papirpenge, der førte til en fortrængning af guld- og sølvmonter fra cirkulation (Greshams lov).

Skatteoprør og revolutionsforspil

Syvårskrigen mellem England og Frankrig i 1756-63 kostede englænderne dyrt, og det samme gjorde udstationeringen af en stående hær. Det ansporede kong Georg III til en ny imperiepolitik, hvor kolonierne skulle være selvfinansierende. Det betød opkrævning af skatter.

På det tidspunkt havde kolonierne stærke lokale repræsentative forsamlinger, og kolonisterne mente ikke, at det engelske parlament ifølge Bill of Rights fra 1689 havde nogen beskatningsret, fordi kolonisterne ikke var repræsenteret i parlamentet. Sukkerloven fra 1764 og især Stempelloyen året efter udløste et skatteoprør og omfattende demonstrationer. Det var ikke fordi skatterne var høje, men de stred mod princippet om "No taxation without representation" og krænkede dermed kolonisternes *Rights as Englishmen*. Protesterne hjalp, Stempelloyen blev ophævet i 1766, men året efter indførtes nye skatter. Også de blev mødt med protester og importboykot, så de måtte trækkes tilbage i 1770. Kun tetolden blev bevaret.

Boks 1 Seigniorage, inflationsskat og hyperinflation

Seigniorage er den indtægt, man får, ved at have ret til at udstede penge. Under en guldmøntfod: er seigniorage prisen for at få sit guld møntet til mønter. I dag er omkostningerne ved at udstede penge forsvindende små i forhold til værdien af pengesedlerne, så seigniorage er den procentvise vækst i pengemængden gange med den reale pengemængde, $S = \frac{\dot{M}}{M} \cdot \frac{M}{P} \equiv m \cdot \frac{M}{P}$. En prik over en variabel angiver den tidsafledede.

En stigning i inflationstakten fører til en faldende realværdi af agenternes beholdning af nominelle fordringer (kontanter). Inflation virker derfor som en skat: inflationsskat. Inflationsskatten er den procentvise vækst i prisniveauet gange med den reale pengemængde, $IT = \frac{\dot{P}}{P} \cdot \frac{M}{P} \equiv \pi \cdot \frac{M}{P}$.

Når inflationen stiger, vil borgerne økonomisere med deres beholdning af kontanter, og omløbshastigheden vil stige. Ud fra kvantitetsteorien, $M \cdot V = P \cdot Y$, følger, at inflationsraten bliver lig med pengemængdevækstraten plus vækstraten i omløbshastigheden, $v: \pi = m + v$.

Der findes et maksimalt niveau af steady state inflationsskat. Som et toppunkt på en inflationsskat-Lafferkurve. Forsøger regeringen at opnå højere inflationsskat, vil det alene føre til højere inflation og faldende inflationsskatteprovenu.

Under specielle betingelser kan hyperinflation opstå endogent, som en ustabil ligevægt: Hvis inflationsforventninger fører til en tilstrækkelig stor stigning i omløbshastigheden, kan den føre til endnu højere inflation og så fremdeles, men under "normale" parametriseringer af en model, opstår hyperinflation kun, hvor en regering øger pengemængdevækstraten langt ud over, hvad der ville give det maksimale inflationsskatteprovenu.

Under Boston Tea Party d. 16. december 1773 smed kolonister forklædt som indianere te i Boston havn fra tre skibe fra det Ostindiske Kompagni. Englænderne svarede igen ved at ophæve selvstyret i Massachusetts og sætte kolonien under hærens kontrol.

Den første koloniale Kongres mødtes i Philadelphia fra den 5. september til den 26. oktober 1774 for at reagere på den serie af afstraffelseslove, "Coercive Acts", som det engelske parlament havde vedtaget som straf for Boston tea party. Kolonierne vedtog en boykot af engelske varer, og importen fra England faldt dramatisk.

Kolonierne befandt sig nu i en tilstand af oprør, og Revolutionskrigen brød ud i april 1775 med træfningen ved Lexington og Concord.

Den anden kontinentale kongres skulle mødes den 10. maj 1775 for at opnå enighed om en fælles politik, såfremt det engelske parlament ikke havde ophævet "Coercive Acts", men da de mødtes, var kolonierne allerede i krig, og Kongressen stemte den 14. juni for at etablere en Continental Army under ledelse af George Washington. I et sidste forsøg på at undgå krig sendte kolonisterne den 8. juli den såkaldte "Olive Branch Petition" til den engelske krone, men den blev modtaget for sent. Et kongeligt dekret af 23. august 1775 (Proclamation of Rebellion) erklærede kolonierne for forrædere og kolonierne for at være i åbent oprør.

Uafhængigheden

Den 2. juli 1776 erklærede den anden kontinentale kongres koloniernes uafhængighed, og den 4. juli offentliggjordes uafhængighedserklæringen, der begrundede uaf-

hængigheden med, at forholdet til England havde udviklet sig til et punkt, hvor revolution var retfærdiggjort, endda nødvendigt, fordi det engelske styre havde udviklet sig til et tyranni.

I 1777 vedtog den anden Kontinentale Kongres Konføderationsartiklerne, der var en grundlov for statsforbundet af suveræne stater. Konføderationsartiklerne gav Kongressen mandat til at føre udenrigspolitik, indgå traktater, erklære krig og slutte fred, kontrollere forholdet til indianerne, konflikter mellem staterne, postvæsen og standarder for mål, mønt og vægt, men den fik ikke myndighed til at vedtage love, der var bindende for delstaterne, eller udskrive skatter.⁵

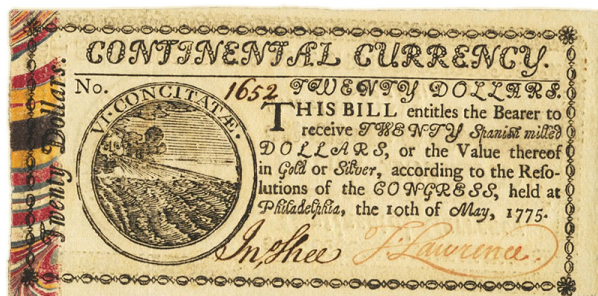
Continental

Den kontinentale kongres måtte forlade sig på udstedelsen af papirpenge for at finansiere hæren. I juni 1775 udstedtes for to mio. \$ "Bills of credit", i juli udstedtes yderligere en mio. \$, og inden udgangen af året var der udstedt eller givet autorisation til at udstede "Bills of credit" for seks mio. \$. I betragtning af, at den samlede pengemængde i 1775 var på 10-12 mio. \$, Calomiris (1988), Rothbard (2002), var der tale om en dramatisk pengemængdevækst.

Disse "Bills of credit" blev kaldt "Continental", fordi de var påtrykt "Continental currency", figur 1.

Continental var gældsbeviser, en slags obligationer med en fast løbetid men uden rente. Continental var altså en slags rentefrie lån, og disse gældsbeviser cirkulerede som betalingsmidler. Den første udstedelse blev garanteret indløst med guld eller sølv i 1779, og de var

Figur 1. Continental currency

altså bakket op af fremtidige skatteindtægter og var ikke fiat penge.

Disse "Bills of credit" var naturligvis ikke "as good as gold". Hvis kolonisterne tabte uafhængighedskrigen, ville de formentlig blive værdiløse, og selv hvis kolonisterne vandt, var det usikkert, om Kongressen kunne skaffe skatteindtægter til at indløse sedlerne, når konføderationsartiklerne ikke bemyndigede Kongressen til at opkræve skatter.

Uafhængighedskrigen

Med store vanskeligheder lykkedes det Washington at få stablet en hær på benene, og i marts 1776 blev de britiske tropper drevet ud af Boston. I august ankom englænderne imidlertid med en hær på 32.000 mand, for en stor del tyske lejetropper, og det ændrede styrkeforholdet dramatisk.

Kolonisterne tyede til guerillataktik, men i oktober 1777 blev englænderne besejret i et regulært slag ved Saratoga, og englænderne overgav sig med 5.000 mand. Det blev et vendepunkt, Frankrig anerkendte De Forenede Stater i 1778 og gik ind i krigen i 1779, og de blev året efter fulgt af Spanien. Nederlandene støttede med lån og handel, hvorefter England erklærede Nederlandene krig. Den amerikanske frihedskrig var nu en traditionel europæisk magtbalancekrig.

Frankrig sendte 6.000 tropper i juli 1780, men alligevel var situationen kritisk. Englænderne angreb i syden og gik fra sejr til sejr, men til sidst blev de engelske styrker tvunget til at søge tilflugt i Yorktown Virginia. Franske og amerikanske styrker belejrede byen, og da en fransk flåde ankrede op uden for byen, måtte Englænderne i oktober 1781 overgive sig med 7.000 mand. Det blev afslutningen på landkrigen. Der blev sluttet præliminærfred i Paris i november 1782 og endelig fred året efter.

Inflation og priskontrol

Dannelsen af Continental Army var mest ment som en trussel i forhandlingerne med Englænderne og skulle bevise koloniernes sammenhold og beslutsomhed. Kongressen havde ingen intention om at skulle udkæmpe en længerevarende krig, Calomiris (1988). Det skulle gå anderledes, og udstedelsen af Continentals eskalerede.

I 1776 blev der udstedt for 19 mio. \$, for 13 mio. i 1777, 64 mio. i 1778 og 125 mio. i 1779. I alt blev der foretaget 42 udstedelser på samlet 241 mio. \$, og dertil kom de enkelte staters udstedelser af papirpenge for yderligere 209,5 mio. \$, og englænderne sendte for 40 mio. \$ falske Continentals i omløb, Davies (2002).

Det er interessant, at den reale pengemængde steg frem til slutningen af 1776, figur 2. Så længe der var troværdighed om indløsningen af pengene med guld eller sølv efter krigen, førte pengeudstedelsen til en forøgelse af den reale pengemængde. Hvis der derimod ikke var troværdighed omkring opbakningen bag pengeudstedelsen, ville den reale pengemængde ikke vokse med den nominelle, Calomiris (1988). Efter englændernes erobring af Philadelphia faldt tilliden til Continentals. Udviklingen i den reale pengemængde afspejler troværdigheden af løftet om indløsning, der især i den første halvdel af krigen var påvirket af krigslykken, men som i sidste halvdel undergravedes af den store udstedelse af Continentals.

Kongressen havde andre finansieringskilder: indenlandske og udenlandske lån, pirateri, lotterier, ekspropriation, udenlandsk hjælp, men omkring 40 pct. af krigsindtægten blev finansieret monetært, Calomiris (1988).

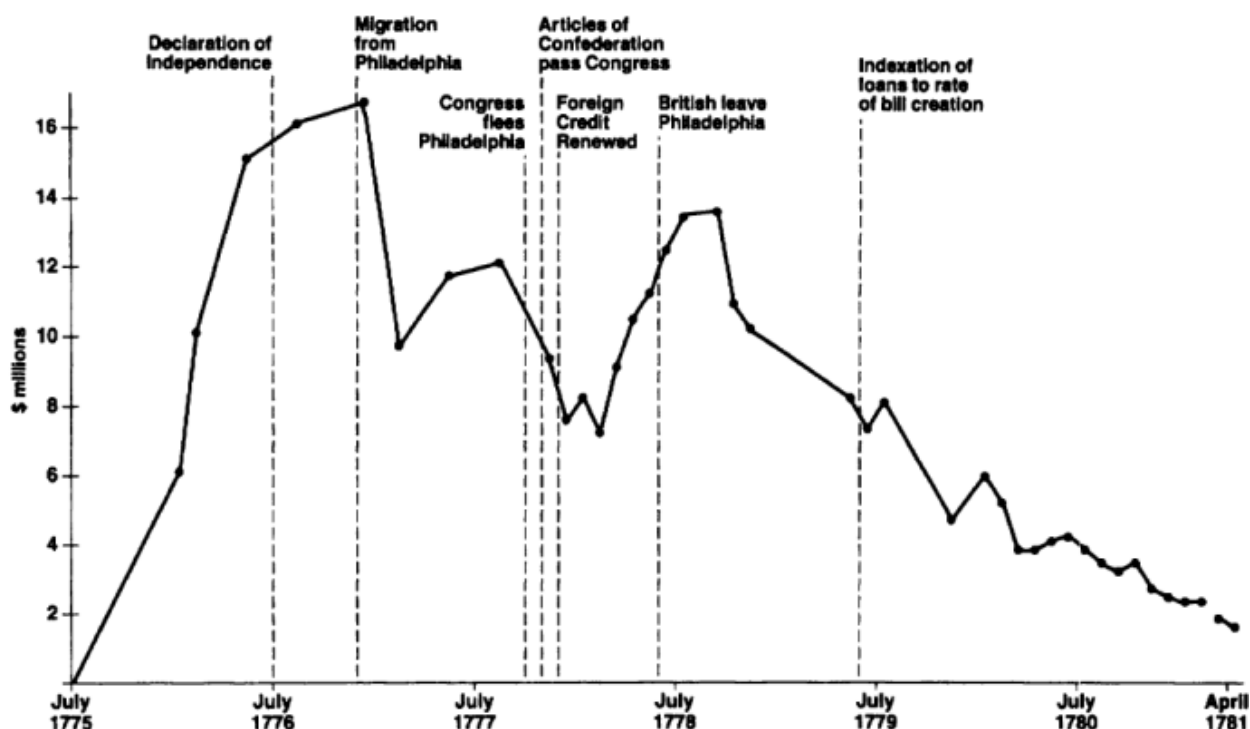
Der blev appelleret til kolonisternes patriotisme for at få dem til at tage imod Continentals som betaling. Det hed i en resolution fra 11. januar 1776, at:

"Any person who shall hereafter be so lost to all virtue and regard for his country as to refuse the Bills or obstruct and discourage their currency or circulation shall be deemed published and treated as an enemy of the country and precluded from all trade and intercourse with its inhabitants." Citeret i Chown (1994, 218).

I takt med inflationen kom staterne under pres for at erklære Continentals for lovlige betalingsmidler, og det fik flere stater til at indføre priskontrol med maksimumpriser i 1776 og i 1777 samt love, der gennemtvang, at Continentals skulle indløses til pari. Debitorer kunne nu kræve at tilbagebetale gæld med deprecierede Continentals, hvilket flyttede uhyre summer fra kreditorer til debitorer.

Priskontrollen medførte varemangel og en mere og mere repressiv politik fra statsmagts side. Soldaterne fik udbetalt deres løn i Continentals, men mange bønder nægtede at sælge deres korn for Continentals, hvilket fik Continental Army til at begynde at rekvirere fødevarer og andre forsyninger og tvinge handlende til at tage imod betaling i Continentals. Alligevel var Washingtons hær tæt på at sulte ihjel i vinteren 1777.

Figur 2. Samlet sølvværdi af Bills of Credit udstedt af Kongressen

Priskontrollen virkede ikke, og endte med at blive ophævet. I juni 1778 vedtog Kongressen en resolution, der tilbagekaldte al priskontrol:

"Whereas... it hath been found by experience that limitations upon the prices of Commodities are not only ineffectual for the purposes proposed, but likewise productive of very evil consequences to the great detriment of the public service and grievous oppression of individuals... resolved, that it be recommended to the several states to repeal or suspend all laws or resolutions within the said states respectively limiting, regulating or restraining the Price of any Article, Manufacture or Commodity." Citeret i Schuettinger and Buttler (1978).

"Not worth a Continental"

I slutningen af 1779 stoppede Kongressen med at udstede Continentals, der nu blev handlet til kurs 40:1. I marts 1780 forsøgte Kongressen at love indløselighed til 1/40 af den pålydende værdi i et forsøg på at stabilisere valutaen, men selv enkeltstaterne ville nu ikke længere acceptere Continentals til betaling af skatter, og Continentals fortsatte med at depreciere.

Den amerikanske kongres holdt op med at benytte Continentals i 1780, og i midten af 1781 var Continentals blevet så værdiløse, at de holdt op med at cirkulere. Det gav anledning til udtrykket "not worth a Continental".

Troværdighed og bedrageri

Deprecieringen af Continentals skyldes den manglende tillid til skattepolitikken, og den bundede i, at Konfødera-

tionsartiklerne ikke gav Kongressen ret til at udskrive skatter. Den reale papirpengeudstedelse var ikke større end, at det ville have været muligt at indløse dem efter krigen, men sådan gik det ikke, og efter megen debat besluttedes det efter krigsafslutningen at indløse Continentals med statsobligationer til kurs 100:1.

At udstede penge med løfte om indløsning med guld eller sølv for så at suspendere guldindløseligheden er bedrageri, og kun stater kan slippe af sted med det uden at blive retsforfulgt. Hvilket er endnu en grund til, at stater ikke bør have monopol på pengeudstedelse.

Hvis den føderale regering efter krigen havde indløst Continentals til pari, så ville inflationsskatten være blevet tilbagebetalt, men provenuet ville ende i andre lommer end dem, der oprindeligt havde betalt dem. Det ville ligeledes have forårsaget deflation med de negative effekter, der knytter sig til det, og hvis et tilsvarende skatteprovenu skulle opkræves på anden vis, ville det skabe yderligere velfærdstab. Der var økonomiske grunde til ikke at indløse Continentals, men det skabte også omdømmeproblemer for senere udstedelse af papirpenge.

Revolution og hyperinflation i Frankrig

Den franske revolution blev udløst af kongens fejlslagne forsøg på at løse statens finanspolitiske problemer, og det var en truende statsbankerot, der til sidst tvang Louis XVI til at indkalde Stænderforsamlingen i 1789 for at gennemføre reformer, og som endte med at sætte den

lavine af begivenheder i gang, der er den franske revolution.

I århundredet forud for den franske revolution var de kongelige finanser præget af tilbagevendende kriser og delvise statsbankerotter. Det, hvilket bl.a. hang sammen med den institutionelle adskillelse mellem udgiftsbeslutninger og skatteopkrævningsbeslutninger og begrænsninger på kongens magt til at opkræve skatter, Velde and Weir (1992). Nye skatter skulle godkendes af de 13 højesteretter, parlamenterne, med Parisparlamentet i spidsen. Parisparlamentet var imidlertid af den opfattelse, at nye permanente skatter kun kunne indføres af Stænderforsamlingen.

Den 20. august 1786 henvendte finansminister Calonne sig til Louis XVI med beskeden om, at Frankrig var på randen af en statsbankerot. Årets underskud ville blive på en fjerdedel af de offentlige udgifter, og på det tidspunkt var gælden så stor, at der ikke var mulighed for at løse problemet med besparelser. Afdrag og renteudgifter udgjorde halvdelen af de offentlige udgifter, og militærudgifter tegnedes sig for halvdelen af resten.

Stod valget mellem statsbankerot beskætning, var det spørgsmålet, om det var rentiers eller skatteborgere, der skulle hænge på regningen. Kongen var utilbøjelig til at lade kreditorerne bære tabet. Det kunne føre til indenlandske uroligheder og udenrigspolitiske forviklinger. Omvendt var det også vanskeligt at hæve skatterne pga. de institutionelle begrænsninger på kongemagten, og ydermere havde monarkiet forpligtiget sig over evne ved at sælge embeder og skatteprivilegier, så stort set alle med store indkomster havde skattefritagelse. Bønderne var derimod relativt hårdt beskattede. Dertil kom, at store dele af skatteindtægterne aldrig nåede statskassen, men forsvandt i skatteopkrævernes lommer.

Stod valget mellem endnu en statsbankerot eller beskætning, var det spørgsmålet, om det var rentiers eller skatteborgerne, der skulle hænge på regningen. Kongen var utilbøjelig til at lade kreditorerne bære tabet. Det kunne føre til indenlandske uroligheder og udenrigspolitiske forviklinger. Omvendt var det også vanskeligt at hæve skatterne pga. de institutionelle begrænsninger på kongemagtens ret til at opkræve skatter. Den franske stat havde ydermere forpligtiget sig over evne ved at sælge embeder og skatteprivilegier, så stort set alle med store indkomster havde skattefritagelse, hvorimod bønderne var relativt hårdt beskattede. Dertil kom, at store dele af skatteindtægterne aldrig nåede statskassen, men forsvandt i skatteopkrævernes lommer.

En forøgelse af skatterne ville kræve en større skatte-reform. Finansminister Calonne forelagde en plan, der gjorde op med hidtidige skatteprivilegier, og han forsøgte at gå uden om parlamentet, men det slog fejl. Calonnes

blev afskediget. De økonomiske problemer voksede, mens der udkæmpedes en udmattelseskrig mellem kongen og aristokratiet. Der var tale om en adelsrevolte, Mykland (1985), der endte med, at kongen måtte love at indkalde Stænderforsamlingen.

Revolution og det første monetære sammenbrud

Stænderforsamlingen trådte sammen i maj 1789. Den 17. juni vedtog Stænderforsamlingen at konstituere sig som en Nationalforsamling, og den 22. juni erklærede de alle skatter for ulovlige, dog kunne skatter opkræves på midlertidig basis. Den 20. juni aflagde de den såkaldte Boldhused, hvormed medlemmerne forpligtede sig til ikke at skilles, før de havde udarbejdet en forfatning. Den 14. juli stormede bevæbnede borgere Bastillen, og den 4. august ophævedes den feudale orden med alle dens standsprivilegier og skattefritagelser, og mange af institutionerne, som l'Ancien Régime anvendte til skatteopkrævning, blev elimineret. Resultatet var et markant fald i skatteindtægterne, Sargent and Velde (1995, 493).

I mellemtiden havde regeringen været nødsaget til at låne af den statslige bank, *Caisse d'Escompte*. Caisse d'Escompte opkøbte statslån og betalte for dem ved udstedelse af papirpenge. Pengesedlerne kunne indløses med statspapirer og var dermed bakket op af fremtidige skattebetalinger. Caisse d'Escompte havde fået ret til at suspendere indløsningen af deres pengesedler i tilfælde af et bank run, hvilket fandt sted den 18. september 1789, så Caisse d'Escomptes pengesedler blev transformeret fra at have sikkerhed i fremtidige skattebetalinger til at være fiat penge. Det var det første af tre monetære sammenbrud under revolutionen.

Assignat

Hvad skulle revolutionsregeringen stille op?

Det mest nærliggende ville være at defaulte på monarkiets gæld med påstanden om, at folket ikke bar noget ansvar for monarkiets gældstiftelse, men revolutionens ledere tilsluttede sig fra starten en økonomisk liberalisme, og de respekterede den private ejendomsret. Det spillede også ind, at revolutionsregeringen frygtede, at det ville skabe fjender blandt pengeudlånerne og banker, og såfremt den nye regering skulle få behov for at optage lån, ville det forudsætte, at der var troværdighed omkring dens vilje og evne til at honorere sine gældsforpligtelser.

På kort sigt syntes eneste mulighed at være at plyndre de privilegerede klasser, og revolutionsregeringen lagde ud med at nationalisere kirkens jord. Regeringen stod nu med et privatiseringsproblem. Necker foreslog at oprette en nationalbank efter Bank of Englands forbillede og at udstede et nyt finansielt gældsinstrument, kaldet Assignat. Assignaterne var rentebærende gældsbeviser med sikkerhed i kirkejorden, og de kunne benyttes til at købe kirkejord på auktion og til betaling af skatter. Det

Figur 3. En 500 livres Assignat seddel udstedt 1790

var planen at udstede Assignater til en værdi af 400 mio. livres og bortauktionere kirkejorden for Assignater. Staten skulle så destruere de Assignater, den fik ind på salg af kirkejorden. Samtidig var det Neckers plan at omdanne *Caisse d'Escompte* til en egentlig nationalbank ved at give den monopol på udstedelse af pengesedler og salg af statsgæld. Nationalforsamlingen accepterede første del af Neckers plan, men ikke den sidste.

Mange deputerede protesterede og advarede om, at udstedelsen af Assignater var en invitation til at skabe papirpengeinflation. Debatterne i Nationalforsamlingen var ganske avancerede. David Hume blev citeret, og Adam Smiths "real bills doctrine" blev debatteret, og der blev henvist til John Law og til Continentals. Indvendingerne blev afvist, og modstanderne fik at vide, at en republikansk regering var mindre tilbøjelig til at inflatere end et monarki. Det skulle vise sig at forholde sig modsat.

De finansielle markeder tog i første omgang vel imod Assignatudstedelsen, og renten på statsgælden faldt. Den nationaliserede jord havde en værdi på mellem 1.000 og 4.000 mio. livres og med et konservativt skøn på 2.000-2.500 mio. livres svarende til 4-5 gange størrelsen af de årlige skatteindtægter, White (1995, 239). Det var således ikke usandsynligt, at ekspropriationen af kirkejorden og udstedelsen af Assignater i kombination med en skattereform kunne have løst de statsfinansielle problemer.

Revolutionsregeringen var imidlertid ikke mindre spændt, end Louis XVI havde været, og den brugte enorme beløb på offentlige arbejder i Paris og på brøds subsidier.

Der gik ikke lang tid før, Assignaterne faldt fem pct. i værdi, og skatteoprør i slutningen af 1789 gjorde det vanskeligt at skaffe skatteindtægter. Folket, der lige havde gjort oprør mod monarkiet, var bestemt ikke i humør til at betale endnu højere skatter, og det ville ikke blive let at pålægge bønderne nye skatter uden at sende hæren ud på landet.

Deprecieringen fik utilsigtede konsekvenser. Skatteopkræverne opkrævede skatter i guld- og sølvmønter, men betalte statskassen med Assignater. Samtidig var staten i mange sammenhænge tvunget til at betale med guld- og sølvmønter, men dem kunne staten kun købe hos møntudstedere til markedsværdien, Burke (1790, 204). Det rejste det dilemma, om skattemyndighederne skulle nægte at tage imod Assignater til betaling af skat, hvilket ville undergrave deres status som lovligt betalingsmiddel, eller om de skulle tage imod de deprecierede Assignater, Burke (1790, 204).

I sommeren 1790 var revolutionsregeringen igen ved at løbe tør for penge, og den 29. september 1790 udstedtes Assignater for yderligere 800 mio. livres. De nye Assignater var ikke rentebærende, og fik nu status som lovligt betalingsmiddel. Assignaterne mindede nu om fiat penge, selv om de stadig havde sikkerhed i kirkejorden.

Burke (1790, 104) karakteriserede pengeudstedelsen som:

"So violent an outrage upon credit, property, and liberty as this compulsory paper currency has seldom been exhibited by the alliance of bankruptcy and tyranny, at any time or in any nation."

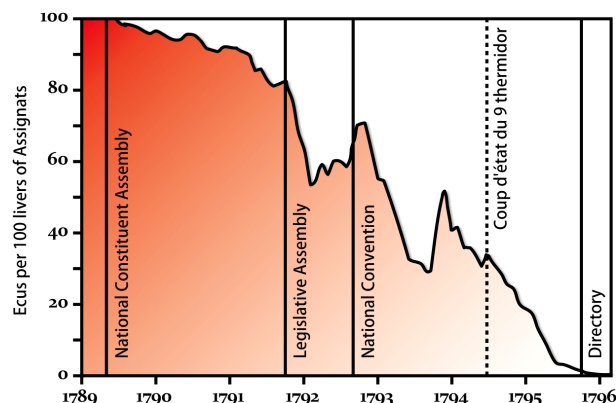
Burke forudså også, at med inflation ville bønderne holde op med at bringe deres korn til markedet i byerne, hvor det blev solgt til en fast pris, og at regeringen ville svare igen ved at sende tropper ud i landdistrikterne for at konfiskere korn og andre fødevarer.

Årene 1790-92 var en reformperiode, hvor politikerne forsøgte at gennemføre reformer og få kirken under statens kontrol. Det førte til gnidninger med kongen, der støttede kirken. I januar 1791 blev alle hidtidige skatter ophævet og erstattet af tre nye skatter, og ingen var fritaget for at betale skat. Det var dog ikke nok til at dække udgifterne og i juni 1791 blev der udstedt Assignater for yderligere 600 mio. livre og for 300 mio. i december.

I juni forsøgte kongen at flygte men blev pågrebet. Flugten viste, at kongen ikke var indstillet på at reformere monarkiet i retning af den engelske model med et konstitutionelt monarki og med en deling af magten mellem konge og parlament. Den nye forfatning trådte imidlertid i kraft i september 1791, der indførte et konstitutionelt monarki.

Revolutionens anden fase: revolutionskrig og kup
Krigen mod Østrig brød ud i april 1792. Årsagerne til krigsudbruddet beskrives traditionelt som ideologiske, men ifølge White (1995, 242) havde den også finanspolitiske årsager. Girondinerne argumenterede for, at *"not to start a war is to seek to destroy the credit of our assignats"*. Løsningen skulle være at eksportere revolutionen,

Figur 4. Kursudviklingen på Assignater relativ til guld livres

og hvis den var succesfuld, ville den være selvfinansierende. Det var tanken. Militærudgifterne førte imidlertid til en eksplosion i underskuddet, og pengeudstedelsen nåede et omfang, så det var tvivlsomt, om der fortsat var sikkerhed i kirkejorden. Tilliden til Assignaterne svandt ind, figur 4.

Krigens første fase var præget af franske nederlag, hvor tyske tropper invaderede Frankrig. Revolutionens andet kup blev gennemført den 10. august 1792. Girondiner-regeringen faldt, kongen blev afsat pga. begrundet mistanke om samarbejde med Østrig. En ny grundlovgivende forsamling blev indkaldt med Danton som den nye stærke mand. Frankrig var nu i krig med både ydre og indre fjender. Flere tusinde mistænkt for at være imod revolutionen blev fængslet, og i dagene 2.-6. september brød småborgere og nationalgardister ind i fængslerne, hvor de efter en symbolsk rettergang henrettede omkring 1100 præster, aristokrater og almindelige kriminelle, Mykland (1985). Den 21. september blev Frankrig udråbt til republik, og 21. januar 1793 blev kongen henrettet på Revolutionspladsen.

Rædselsregimet

Fra begyndelsen af 1793 var Frankrig i krig med Østrig, England, Spanien og Rusland, og der var borgerkrig i Vendée. Oprør spredte sig til store dele af Frankrig, og i slutningen af juni var 60 af Frankrigs 83 departementer i oprør, og flere departementale myndigheder erklærede sig uafhængige af staten.

Situationen var kritisk, og den 6. april 1793 stiftedes Komitéen for Offentlig Sikkerhed under ledelse af Danton. Dens formål var at beskytte republikken mod ydre og indre fjender, og den fik magt over militær, politi og retsvæsen. Et kup fulgte den 31. maj, og i juli indtrådte Robespierre og Saint-Just i Komitéen. Jacobinerne med Robespierre i spidsen overtog magten, og perioden fra den 5. september 1793 til den 28. juli 1794 er gået over i historien som Rædselsperioden.

Komitéen for Offentlig Sikkerhed mobiliserede mod både ydre og indre fjender. Den fik rejst en hær, fik slået de mange indenlandske oprør ned, og på det økonomiske område indledtes en krig mod befolkningen. I april blev den jord nationaliseret, der tilhørte de adelige, der var flygtet fra revolutionen. I maj blev der optaget et tvangs-lån på 1 mia. livres fra de rige.

I et desperat forsøg på at dæmpe inflationen og sikre inflationsskatteprovenuet blev det den 11. april besluttet, at Assignaterne skulle have en fast kurs. Den 4. maj indførtes maksimalpriser på brød og mel, og brød og mel måtte kun sælges på de offentlige markeder under statslige inspektørers kontrol. Kontrollørerne fik bemyndigelse til at bryde ind i private hjem for at konfiskere korn og mel, som bønderne måtte gemme. I juli vedtoges strenge love mod spekulation i fødevarer. I august blev handel med guld og sølv forbudt, og guld og sølv forsvandt ud af cirkulation, enten fordi guld blev hoardet eller eksporteret til England. Aktiemarkedet blev lukket og aktieselskaber forbudt. I september 1793 blev der indført en generel pris- og lønkontrol på alle varer. Alligevel faldt markedsværdien af Assignat til 30 pct. af guld-værdien.

I realiteten var Assignaterne nu hverken bakket op af jord eller fremtidige skatter, men af guillotinen, der blev brugt for at komme sortbørshandel til livs og for at straffe bønder, der havde gemt deres korn. Knap 17.000 mistede hovedet i guillotinen, og det samlede antal ofre for terroren lå på 40-50.000, Mykland (1985). Robespierre mistede hovedet den 28. juli 1794, terrorregimet blev gradvist afviklet, og i december blev pris- og lønreguleringerne ophævet, og markedsbaseret handel blev igen tilladt.

Hyperinflation og monetært sammenbrud

Med afslutningen på terrorregimet blev den undertrykte inflation sluppet løs. Samtidig mere end fordobledes assignatudstedelsen til 3 mia. livres i 1794, og til 33 mia. livres i 1795. Prisstigningstakten nåede op over 50 pct. om måneden i maj 1795 og inflationen toppede i oktober. Der var nu tale om hyperinflation ifølge Cagans (1956) definition af hyperinflation som 50 pct. prisstigninger om måneden.

Inflationen oversteg pengemængdevæksten, det reale provenu fra pengeskabelsen faldt, og der var ikke nogen mening i at fortsætte assignatudstedelsen. Den ophørte den 22. december 1795, og den 18. februar 1796 om morgenen blev alle maskiner, trykplader, papir m.m. ødelagt for øjnene af en stor folkeskare forsamlet på Place Vendôme.

Mandater og det tredje monetære sammenbrud

Det var slut med Assignater, men ikke med papirpenge og inflation. Den franske regering begyndte at udstede

en ny form for papirpenge, kaldet *Mandat*. De blev udstedt med sikkerhed i den nationaliserede jord, og med en kurs på 1:30 i forhold til Assignater. I februar 1796 blev der udstedt Mandater for 800 mio. livres som lovligt betalingsmiddel til erstatning for de udestående 24 mia. livres Assignater, men allerede i august var der udstedt for 2,5 mia. livres Mandater. Det skabte ny inflation, og i februar 1797 mistede de deres status som lovligt betalingsmiddel.

En delvis statsbankerot fulgte i september 1797, men selv det var ikke nok til at løse statens finansieringsproblemer. Tvangslån for de velhavende fulgte.

Dollarens fødsel og Hamiltons finansielle revolution

Ved afslutningen af uafhængighedskrigen i 1783 havde både den føderale regering og enkeltstaterne opbygget en stor gæld, og USA stod over for en finanspolitisk krise. Amerika var reelt bankerot, og det var en hovedårsag til, at Hamilton, Washington og Madison tog initiativ til at revidere konføderationsartiklerne, der førte til udarbejdelsen af en ny forfatning i sommeren 1787.

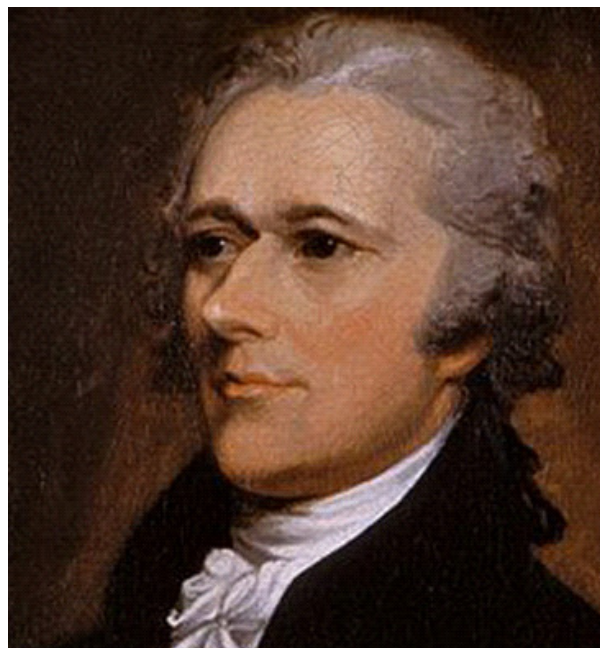
Hvor konføderationsartikler fra 1777 tjente de borgeres interesser, der ønskede en central regering, der havde vanskeligt ved at beskatte, bruge penge og optage lån, tjente forfatningen fra 1789 de modsatte interesser, herunder kreditorernes.

Det var en politisk revolution, der fandt sted, og med forfatningen fra 1789 blev der ikke alene skabt "a more perfect union", som det hedder i præamblen til forfatningen, men også en monetær union.¹⁰

De delegerede til forfatningskonventet i 1787 kunne ikke blive enige med sig selv om, hvad de skulle stille op mht. papirpenge. I forfatningens artikel 1, sektion 10 fik enkeltstaterne (men ikke den føderale regering) forbud mod at mønte mønter, mod at erklære alt andet end guld og sølv for lovlige betalingsmidler, og mod at udstede Bills of Credit. I forfatningens artikel 1, afsnit 8 fik den føderale regering bemyndigelse til at regulere værdien af penge: "*to coin money, regulate the value thereof, and of foreign coin.*"

Da de delegerede ikke kunne blive enige i spørgsmålet om udstedelsen af papirpenge, blev myndigheden til at udstede papirpenge fjernet fra listen over Kongressens beføjelser. Da den 10. tilføjelse til forfatningen (Bill of Rights, ratificeret 1791), gør det klart, at den føderale regering ikke må udøve nogen form for myndighed, der ikke er uddelegeret til den ifølge forfatningen, så måtte det indebære, at regeringen ikke havde myndighed til at udstede papirpenge

Figur 5. Alexander Hamilton (1755/57-1804)

Alexander Hamilton var den finansielt mest sofistikerende af de amerikanske founding fathers, og han blev USA's første finansminister under George Washington. I løbet af årene 1789-95 gennemførte han en finansiell revolution, der i løbet af forbløffende få år transformerede USA fra at være et finansielt tilbagestående land på randen af en statsbankerot, til at have et veludviklet finansielt system med en velfungerende statsgældspolitik og værdipapirmarked, en monetær union med dollaren som valuta, og et banksystem, der kunne fremme finansiell formidling, Sylla (2004). Først blev finanspolitikken reformeret og dernæst de monetære forhold, Sargent (2012).

Der blev først gennemført en gældssaneringsplan, hvor hele statsgælden blev refinansieret, så gældsforpligtelserne kunne honoreres, og parallelt hermed udviklede der sig et værdipapirmarked for statsobligationer og aktier. Hamilton afleverede sin "Report on Public Credit" til Kongressen i januar 1790, og Kongressen vedtog Hamiltons plan for at nationalisere alle enkeltstaternes gæld, refinansiere den med en ny obligationsudstedelse og tilbagebetale den gradvist i spanske sølvdollars (senere amerikanske) finansieret med føderale skatter, især told. Hamilton havde estimeret, at den samlede gæld udgjorde 54,1 mio. \$, hvoraf 11,7 mio. \$ var gæld til udenlandske kreditorer, og dertil kom 25 mio. \$ af enkeltstaternes gæld, Sylla (2010). Hamiltons plan mødte voldsom modstand i de stater, der selv havde tilbagebetalt deres gæld, og hvis borgere nu kom til at betale skat for de andre staters gæld.

Det næste skridt var en reform af pengevæsenet. I 1790 var der kun tre banker i de amerikanske kolonier, og bankbaseret finansiell formidling var yderst begrænset.

Hamilton havde studeret bankvæsenet i England og Skotland og forstod fordelene ved finansiel formidling baseret på fractional reserve banking. Hamilton foreslog oprettelsen af en "Bank of the United States" efter Bank of Englands forbillede. Banken fik dog ikke monopol på pengeudstedelse, og der måtte maksimalt være 20 pct. offentligt ejerskab. For at undgå fristelsen til at udstede for mange papirpenge, ville ledelsen i banken hæfte økonomisk, såfremt banken ikke kunne indløse sine pengesedler med guld eller sølv, McCraw (2012).

Jefferson og Madison var modstandere af oprettelsen af en "Bank of the United States" og hævdede, at det var i strid med forfatningen. I 1791 vedtog Kongressen en lov, der etablerede Bank of the United States med et 20 årigt charter (der ikke blev fornyet). Det var nu op til Washington at underskrive loven, og han rådførte sig med rigsadvokat Randolph og med udenrigsminister Jefferson, og de mente begge, at loven var klart forfatningsstridig. Washington var tæt på at benytte sit veto og fik Madison til at udarbejde et udkast til et veto, McCraw (2012). Washington bad Hamilton kommentere på Randolphs og Jeffersons skriftlige indvendinger, og kommentaren blev til en 16.000 ord lang afhandling, der overbeviste Washington. Hamilton udviklede en doktrin om "implied powers," altså at Kongressen havde magt til at etablere en bank, fordi forfatningen gav den føderale regering bemyndigelse til at gøre, hvad der var "necessary and proper" for at udføre sine konstitutionelle funktioner, ifølge forfatningens artikel 1, sektion 8. Det var især Jeffersons indvendinger, som Hamilton gik til angreb på, og Hamiltons svar fik Jefferson til at fremstå som en, der hverken forstod sig på forfatningsret eller finansielle forhold, ifølge McCraw (2012, 118).

De amerikanske erfaringer med Continentals havde skabt så stor mistro til papirpenge, at USA nærmest ikke udstedte papirpenge i et århundrede derefter. Et nyt møntsystem blev vedtaget med Coinage Act fra 1792, der etablerede en bimetalstandard med guld- og sølvmonter, der blev lovligt betalingsmidler med et kursforhold på 15:1. Der blev møntet en 10 \$ mønt i guld og en sølvdollar, og det amerikanske møntsystem var som det første baseret på decimalsystemet. En bimetalstandard baserer sig jo på en fast kurs mellem to aktiver, hvis markedspris afhænger af udbud og efterspørgsel, og den vil derfor være dømt til at udvikle sig til en monometalstandard på et tidspunkt. Da sølvproduktionen steg i Mexico i 1780'erne, faldt sølvprisen relativt til guldprisen til 15,5:2 i 1790'erne og til 15,75:1 i 1805. Det var nok til, at Greshams lov begyndte at virke, og sølv fortrængte guld fra cirkulation. Fra omkring 1810 til 1834 var guld stort set forsvundet ud af cirkulation i USA. Davies (2002, 470).

Den finansielle revolution fik stor betydning for den økonomiske udvikling i USA. 1790'erne blev et årti med

høj økonomisk vækst ikke mindst i fremstillingserhvervene, en nærmest eksplosiv udvikling i infrastrukturen med anlæggelse af veje og postruter, og der blev stiftet et stort antal erhvervsvirksomheder i aktieselskabsform og udviklingen af et aktiemarked.

Bagsiden af medaljen var en enorm centralisering af politisk og økonomisk magt i den føderale regering, og en fortolkning af forfatningen, der åbnede op for at give den føderale regering større diskretionære magtbeføjelser. Hamilton økonomiske politik baserede sig også på en merkantilistisk erhvervs- og handelspolitik og ikke på frihandel og laissez-faire. Hamilton var uden tvivl den mest fremsynede af the founding fathers, hvad angår den økonomiske udvikling, men han ønskede at fremme en industriel udvikling gennem alliancer mellem staten og erhvervslivet og via en selektiv beskyttelsestold og erhvervsstøtte af hensyn til "the general welfare" – med henvisning til forfatningens artikel 1, afsnit 8, som Madison under debatterne i Federalist Papers havde afvist kunne fortolkes på den måde, jf. Smith (2013, 43-48).

Jefferson havde været stærk modstander af en stærk føderal regering og af etableringen af en centralbank, som han anså for forfatningsstridig, men det var Hamiltons finansielle revolution, der gjorde det muligt for Jefferson som præsident i 1803 at udstede obligationer for 11,25 mio. \$ for at finansiere købet af Louisiana-territoriet af Napoleons regering.

Napoleon og "sound money"

Napoleon har i eftertiden erhvervet sig et omdømme som én, der stod for "sound money", men han havde reelt ikke noget valg, da Frankrig havde mistet sin sidste rest af troværdighed i forhold til at overholde sine gældsforpligtelser og udstede papirpenge under revolutionen. Han var ifølge Kindleberger (2006) "idiosynkratisk" som finansiell tænker, stærk modstander af papirpenge, offentlig gæld, spekulation og frie markeder.

Efter Napoleons kup i november 1799, blev der gennemført omfattende reformer af skatteopkrævningen, og der kom styr på de offentlige finanser. Skattetrykket steg markant i forhold til før revolutionen. I 1800 genoptoges afbetaling på gælden med guld, og Banque de France blev stiftet samme år. I 1801 udstedte Napoleon en 20 Franc guldmønt, og han insisterede på, at fra da af skulle soldater, leverandører og handlende betales med guld. I 1803 vendte Frankrig officielt tilbage til bimetalstandard baseret på guld og sølv.

Frankrig forblev på guldstandard under Napoleonskrigene, hvorimod England ophævede guldindløseligheden i 1797 og først vendte tilbage til guldstandard i 1821. Det kan forekomme paradoksalt, at det var Fran-

krig, der nu holdt fat i "sound money", men det er jo en betingelse for at kunne optage lån, at staten har en høj kreditværdighed og troværdigt kan love at genindføre guldindløseligheden efter krigen, og Englands forpligtelse over for guldstandard var troværdig i modsætning til Frankrigs, der efter de finansielle kriser og revolutionens konfiskationer og hyperinflation ikke havde nogen troværdighed tilbage, Bordo and White (1991).

Afsluttende bemærkninger

Fokus i artiklen her har været på penge- og finanspolitikken i Amerika og Frankrig. Det må på ingen måde tages til indtægt for det synspunkt, at alene økonomiske faktorer har spillet en rolle for de to frihedsrevolutioner.

Både de amerikanske og franske erfaringer bekræfter Sargent and Wallaces (1981) pointe om, at hvis ikke pengepolitikken er helt afskærmet fra finanspolitikken, så vil det i sidste ende være finanspolitikken, der bestemmer pengeudstedelsen, og det gør det særlig farligt at overlade magten over pengeudstedelsen til statslige myndigheder.

Det er særlig farligt at overlade den diskretionære beskatningsret, der er forbundet med inflationsskatten, til politikere, fordi den typisk ikke vedtages ved lov, og det øger incitamentet til at finansiere offentlige udgifter med papirpenge frem for at forsøge at opkræve skatter fra en i øvrigt skatteoprørsk befolkning. Det var tilfældet både under den amerikanske uafhængighedskrig og under den franske revolution, og da der tilmed ikke var tale om en fiat pengeudstedelse men om udstedelse af repræsentationspenge, der var blevet lovet indløst med guld og sølv hhv. med jord, var der tale om et statsligt bedrageri i stor skala.

Især i Frankrig under revolutionen og i lidt mindre grad i de amerikanske kolonier førte statens kontrol med pengeudstedelsen til høj inflation, monetære sammenbrud, forvridninger og økonomisk ruin for mange mennesker. Optrækket af inflationsskat blev gennemført med repressive midler, og i sidste ende førte det til en styrkelse af den centrale regeringsmagt, ikke mindst i Frankrig under Napoleon.

"The (classical) liberal is suspicious of assigning to government any functions that can be performed through the market [...] Control over monetary and banking arrangements is a particularly dangerous power to entrust to government because of its far-reaching effects on economic activity at large – as numerous episodes from ancient times to the present and over the whole of the globe tragically demonstrate." Friedman (1959).

Litteratur

- Barro, R. (1979): "On the Determination of the Public Debt," *Journal of Political Economy*, 87, 940-947.
- Bordo, M.D. and N. White (1991): "A tale of two currencies: British and French finance during the Napoleonic wars," *Journal of Economic History* 51, 303-16.
- Burke, E. (1790): *Reflections on the Revolution in France*. Yale 2003.
- Cagan, P. (1956): "The monetary dynamics of hyperinflation," i: Friedman (ed): *Studies in the Quantity Theory of Money*. Chicago.
- Calomiris, C.W. (1988): "Institutional Failure, Monetary Scarcity, and the Depreciation of the Continental," *The Journal of Economic History* XLVIII, 47-68.
- Chown, J.F. (1994): *History of Money. From AD 800*. London.
- Davies, G. (2002): *A History of Money*. Cardiff.
- Friedman, M. (1959): *A Program for Monetary Stability*. N.Y.
- Hayek, F.A., 1979. "A free-market monetary system," *Journal of Libertarian Studies* 3, 1.
- Hume, D. (1752): "On the balance of trade," *Essays, moral, political and literary*, vol. 1. Liberty Fund, 1987.
- Kindleberger, C.P. (2006): *A Financial History of Western Europe*. N.Y.
- McCraw, T.K. (2012): *The Founders and Finance*. Cambridge.
- Mykland, K. (1985): *Frihedsrevolutionerne. Politikens Verdenshistorie* 14. København.
- North, D.C. and B.R. Weingast (1989): "Constitutions and Commitment: The Evolution of Institutions Governing Public Choice in Seventeenth-Century England," *The Journal of Economic History* XLIX, 803-32.
- Rothbard, M.N. (2002): *A History of Money and Banking in the United States*. Auburn.
- Sargent, T.J. (2012): "United States then, Europe now," *Journal of Political Economy* 120, 1-40.
- Sargent, T.J. and F.R. Velde (1995): "Macroeconomic features of the French revolution," *Journal of Political Economy* 103, 474-518.
- Sargent, T.J. and N. Wallace (1981): "Some Unpleasant Monetarist Arithmetic". *Federal Reserve Bank of Minneapolis Quarterly Review*, 5, 1-17.

Schuettinger, R.L and E.F. Buttler (1978): *Forty Centuries of wage and price controls. How not to fight inflation*. Washington D.C.

Smith, G.H. (2013): *The System of Liberty*. Cambridge.

Sylla, R. (2004): "Hamilton and the Federalist Financial Revolution, 1789-1795," *New York Journal of American History*, p. 32-39.

Sylla, R. (2010): "Financial Foundations: Public Credit, the National Bank, and Securities Markets" in D. Irwin and R. Sylla (eds.): *Founding Choices: American Economic Policy in the 1790s*. Chicago.

Velde, F.R. and D.R. Weir (1992): "The Financial Market and Government Debt Policy in France, 1746-1793," *The Journal of Economic History* 52, 1-39.

Weatherford, J. (1997): *The History of Money*. N.Y.

White, E.N. (1995): "The French revolution and the politics of government finance, 1770-1815," *The Journal of Economic History* 55, 227-55.

Woods, T.E. (2006): "The revolutionary war and the destruction of the Continental," *Mises Daily*.

Noter

¹ Citeret i Davies (2002, 465).

² Citeret i Weatherford (1997, 160-61).

³ Fiat eller "fiduciary money" kommer af *fiduccia*, der betyder "tillid" på italiensk. Repræsentationspenge (representative money, money substitutes eller commodity-backed money) er derimod pengesedler, som udstederen garanterer at ville indløse med guld eller et andet aktiv.

⁴ Regel skal her forstås som det modsatte af diskretionære beføjelser, som en ekstern binding på pengepolitikken, der kan sikre en tidsskonsistent politik.

⁵ Konføderationsartiklerne blev først endeligt ratificeret i 1781, men de fungerede alligevel som en forfatning indtil da.

⁶ Citeret i Calomiris (1988, 63).

⁷ Citeret i Sargent and Velde (1995, 489).

⁸ Citeret i Sargent and Velde (1995, 487).

⁹ Strengt taget skal renten blot være lavere end vækstraten i BNP for, at gælden som andel af BNP ikke vokser eksplosivt.

¹⁰ Allerede den 6. juli 1785 havde den anden kontinentale kongres erklæret, at "*the money unit of the United States of America be one dollar*", men USA begyndte ikke at mønte sølvdollars før i 1794.

Virkelighedens verden: Friheden i Danmark og dens forøgelse

Dette nummer af Libertas handler om frihedsrevolutioner, men friheden fremmes ikke altid bedst ved revolution. I Danmark har vi f.eks. et stabilt og (set i en global sammenhæng) ukorrupt statsvæsen, og selv om friheden sagtens kan forøges i Danmark, så er der, set fra et klassisk liberalt perspektiv, snarere brug for en friheds-evolution end en friheds-revolution i Danmark. I denne artikel gennemgår Ryan Smith fire områder, hvor friheden kan forøges i Danmark.

Af Ryan Smith

Som liberal er der meget at beklage ved den politiske orden, vi lever under i dag. Men det er ikke alt sammen skidt. I løbet af de sidste tre år har vi set begyndelsen til et opgør med det system af passiv forsørgelse, som har skabt Fattig-Carina og Dovne Robert. Og for blot fem år siden kunne Ugebrevet 4A spørge læserne, om liberalismen overhovedet havde en fremtid i Danmark, eftersom *“hverken befolkning eller politikere vil kendes ved de liberale ideer og grundholdninger.”* (Ugebrevet 4A 01.10.2007).

Sådan spørger de ikke mere. Så noget er der altså sket. Men der er stadig et stykke vej igen. Her er fire områder, hvor friheden i Danmark kunne have godt af en friheds-evolution.

Statens størrelse. På trods af en række mindre reformer har Danmark stadig en af de største og dyreste offentlige sektorer i verden. Alligevel er der meget få (om nogen) af Folketingets partier, som tør sige, at den offentlige sektor skal være mindre.

Danmark har også noget nær den laveste vækst i den udviklede verden. Ifølge økonomen Niels Westy Munch-Holbek er Danmarks velstand per indbygger vokset med sølle to procent siden år 2000, mens det tilsvarende tal for Sverige ligger på omkring 21 procent.

Den britiske premierminister Winston Churchill sagde engang, at en nation, der forsøger at beskatte sig til velstand, er som en mand, der står i en spand og forsøger at hæve sig selv op ved håndtaget. I Danmark må vi slås med en stat, der belemrer, beskatter og bebyrder det øvrige samfund i en helt urimelig grad. Effekterne af den forslugenhed, der findes i den offentlige sektor, kan ses i form af udeblivende vækst og en stagnation i de kerneydelser, som staten rettelig bør tilbyde, såsom efterforskning af overfald og tyverier. Er man således enig i,

at staten ikke bør levere meget-men-dårligt, men hellere lidt-men-godt, så er der god grund til at gå til kamp mod statens størrelse.

Udlændinge og indvandring. I den liberale familie er der intern uenighed om udlændingespørgsmålet, og det liberale spektrum spænder helt fra Nozick/Rothbard'ske rettighedsliberale, som mener, at landegrænser er et overgreb mod individets rettigheder, til selvbestaltede “nationalliberale”, som overhovedet ikke har nogen betænkeligheder ved at afvise indvandringen.

Mellem disse to positioner finder man det klassisk liberale perspektiv: I lighed med Nozick og Rothbard, så skatter man frihed som et mål i sig selv, men i lighed med de “nationalliberale”, så ønsker man ikke at sætte nationalstaten over styr i jagten på et ideal. Som Karl Popper sagde, så må man nærme sig idealet gradvist, således at der kan etableres trinvis sikkerhed for, at idealet ikke fører os på vildspor.

Vi nyder alle godt af den velstand, som de højt kvalificerede udlændinge skaber i Danmark, og som økonomen Thomas Sowell har vist, så er det ofte højt kvalificeret arbejdskraft fra udlandet, som driver vækst- og innovationsbooms i værtslandet. Ud fra en pure utilitaristisk betragtning ville det således være at skyde os selv i foden at lægge forhindringer i vejen for, at virksomheder og universiteter kan skaffe sig adgang til de dygtigste og mest ambitiøse specialister fra udlandet.

Imidlertid findes der også en gruppe lavt kvalificerede indvandrere, som fortrinsvis kommer til Danmark fra lande som Tyrkiet, Irak, Pakistan og Somalia. Disse indvandrere har typisk kun få erhvervskompetencer, og de kommer hertil med en anden kultur og et andet sæt normer, som gør, at de har meget svært ved at tilpasse sig det danske samfund. Følgevirkningerne er arbejdsløs-

hed, kriminalitet og politisk radikaliserings på sådan en skala, at visse sociale friheder i Danmark allerede er gået tabt.

Det er således med udgangspunkt i friheden, at man kan argumentere for, at vi i Danmark bør koncentrere os om at integrere de utilpassede indvandrere, som allerede er her, før vi lukker flere af disse ind. Frihed er grundstenen i det liberale tankegods, men friheden kan ikke trives under vilkår som dem, vi har set i indvandrerdominerede områder som Vollsmose og Tingbjerg. Friheden kan ikke trives under forhold, hvor folk ikke kan stole på hinanden, og hvor de konstant skal frygte for kriminalitet. Af samme grund kan man af frihedshensyn også argumentere for, at det skal blive nemmere at udvise udlændinge, som begår kriminalitet.

Den frihed, som Danmark har kendt, er unik i en global kontekst. Hvis ens liberalisme skal forankres historisk, snarere end at være et rent idealistisk foretagende, så må man anerkende, at friheden ikke kommer af sig selv, men at den blandt andet er et produkt af den tillid og tryghed, der findes i det danske samfund. At vi som mennesker kan regne med hinanden, er en af de helt centrale forudsætninger for, at staten kan slippe grebet om civilsamfundet.

Fra et klassisk liberalt synspunkt er der således intet til hinder for en udlændingepolitik, der koncentrerer sig om at integrere de problematiske udlændinge, vi allerede har, førend vi får flere af disse herop, og ej heller er der noget til hinder for, at man som liberal kan arbejde for øgede udvisningsmuligheder, hvad angår dem, der ikke vil følge landets regler.

Ytringsfrihed. Efter mange års stædig kamp for ytringsfriheden begynder flere og flere stemmer i debatten at få øjnene op for, at enhver normativ indskrænkning af ytringsfriheden tjener til at bestyrke reaktionære interesser i minoritetsmiljøer. Via de nyere sager, som straffesagen mod den iranske kunstner Firoozeh Bazrafkan og dødstruslerne mod den palæstinensiske digter Yahya Hassan, er multikulturalismens ide om minoriteters kollektive subjekt blevet udstillet som et falsum for fuld skrue.

Dog ønsker et flertal af Folketingets partier stadig at fastholde de såkaldte blasfemi- og racismeparagraffer, der indskrænker ytringsfriheden og fører et væld af lurvede retssager med sig. Borgerne får mindre respekt for loven, når de oplever retsvæsenet agere smags- og tonedommer, og når politiet skal rejse sager om, hvad folk har sagt til en julefrokost i eget hjem.

Der findes kun spinkle beviser på, at *hate speech*-lovgivning og statsligt opsyn med avispalterne rent faktisk stopper radikaliserings. Tværtimod viser historien, at ekstremistiske grupper ofte bruger disse begrænsninger

i ytringsfriheden til søge martyriet og til at bekræfte sig selv i, at de har fat i en stor, forbudt og farlig sandhed, som det omkringliggende samfund ikke kan tåle at høre.

En tro på den personlige frihed er en tro på, at civilsamfundet selv kan finde ud af at gå i rette med skændige udtalelser, uden at domstolene behøver holde opsyn med, om nu nogen bliver stødt af 'tonen.' Når vi finder racisme modbydeligt, så er det jo ikke, fordi staten siger, at vi skal.

Er man således tilhænger af en fri og energisk samfundsdebat, hvor domstolene ikke agerer anstandsdame, så er der grund til at kæmpe for afskaffelsen af blasfemi- og racismeparagrafferne i Danmark.

Kontrol med borgerne. Sidst, men ikke mindst, bør en klassisk liberal være bekymret for de øgede beføjelser, som offentlige myndigheder, herunder især SKAT, har fået over for landets borgere. Samtlige medlemmer af den liberale familie er selvfølgelig enige om, at skatten skal ned, men helt uafhængigt af diskussionen om skattetrykket er der også spørgsmålet om, hvilke magtmidler man kan tage i brug over for borgerne. Dette sidste spørgsmål er også et spørgsmål om frihed.

Da den nuværende regering således vedtog, at SKAT kan foretage kontrolaktion i folks hjem uden forudgående retskendelse, var det blot en fortsættelse af den linje, som den forrige regering havde lagt årene forinden. Her udvidede man også SKATs beføjelser med den ene nye bemyndigelse efter den anden, og den tidligere regering gik endda så vidt som at stille lovforslag om, at SKAT uden dommerkendelse skulle kunne beordre sig private firmaers harddiske udleveret med alt, hvad der lå på dem, herunder private mailkorrespondancer, bestyrelsesreferater og deslige.

Som erhvervsjuristen Henriette Kinnunen har sagt, så kan man roligt sige, at den tidligere regering "*åbnede ballet ved at give SKAT flere beføjelser og således banede vejen for en retssikkerhedsmæssig glidebane, hvor den ene beføjelse til SKAT har åbnet op for den anden.*" (BT 21.06.2013)

SKAT har i dag mere vidtgående beføjelser, end Politiet har. I et klassisk liberalt perspektiv må man sande, at der er noget grundlæggende galt med den prioritering. Skattesyndere skal fanges, men det skal ikke ske på bekostning af den grundlæggende retssikkerhed i Danmark. Er man enig i dette, er der god grund til at kæmpe for frihedens fremme i Danmark.

Boganmeldelse

Gerard Casey: *Libertarian Anarchy – Against the State*. Continuum, 2012.

Af Svend Pedersen

Gerard Casey gæstede i april 2013 København for at holde en række foredrag, blandt andet talte han på Libertas' konference om anarkokapitalisme i februar i år. Den skarpe filosofiske profil, humor og kompromisløse anarkistiske indstilling, Casey her begejstrede sit publikum med, genfindes i fuldt mål i de 149 fornøjelige, vittige og filosofisk knivskarpe sider i *"Libertarian Anarchy – Against the State"*. Alene af den grund er bogen særdeles læseværdig. Men ikke kun derfor. Bogen er en letlæst og argumentatorisk stringent argumentation for, at staten historisk og praktisk udspringer af alt andet end et folkeligt behov, at staten er mere en parasit på samfundet end til gavn for samfundet, og at spontan orden udspringer helt naturligt af et statsløst samfund.

Statens betingelsesløse nødvendighed til sikring af lov, orden, retfærdighed, ejendomsret og regulering af forholdene mellem mennesker er så dybt indgroet en myte, at langt de fleste anerkender den som en selvindlysende sandhed. Når *"Libertarian Anarchy"* så indledes med de uforglemmelige ord *"States are criminal organizations"*, og dermed sætter scenen og foregriber konklusionen, er derfor herligt befriende. Den præsenterer en logisk opstilling af argumentationen, som dels kan flytte den liberalt sindede læser i en mere anarkistisk retning, dels forsyne og forfine libertarianere af alle slags med klare argumentation og caseopbygning. Selv vejene og Somaliaspørgsmålet behandler Casey på kvalificeret vis. Bogen kan således yde en stor hjælp i argumentationsopbygningen, ikke mindst fordi den er så kortfattet, knaldgodt skrevet, vittig og de fleste steder rammer logisk knivskarpt.

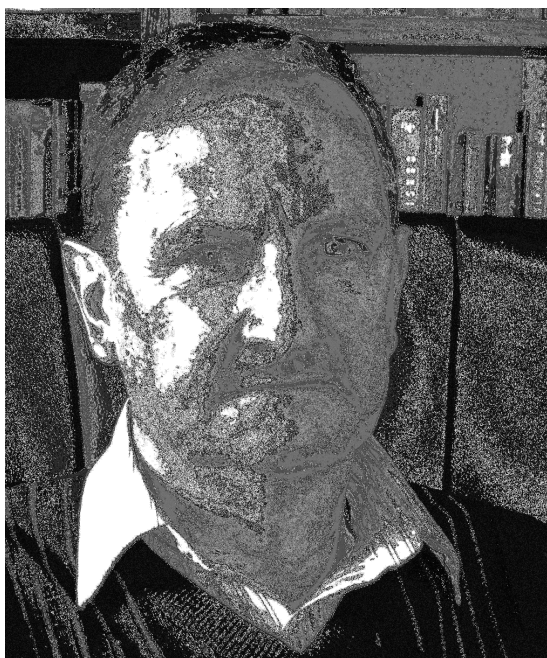
Et eksempel på Gerard Casey's vid findes på side 33, hvor Casey argumenterer for, at mennesker ikke ønsker at skade mennesker, men at stater simpelthen lever på at skade mennesker:

"In 1914, the following conversation did NOT take place in in a pub in Birmingham, United Kingdom: 'Oh my God, it's deadly boring around here. We need some excitement. I tell you what, lads, let's go to Belgium, live in cold, wet and totally insanitary trenches, and shoot at some Germans'."

Casey anerkender, at mennesker også kan komme op at slås på pubs og stammer imellem, men gennem 1900-tallet er forsigtigt skønnet 180 millioner mennesker dræbt af stater, mens kun 8 millioner er dræbt af individer ved kriminalitet og stammekrige. Uden staterne ville europæerne have handlet og samarbejdet indbyrdes. Kun stater skabte skyttegrave.

Casey refererer til Adam Smiths beskrivelse af menneskehedens fire faser: 1) Jægere/samlere, 2) Hyrder, 3) Bønder, 4) Handlere. En territorielt beskyttende magt kommer først i relevans ved overgangen til fase 3, hvilket historisk har været i form af lokalt centraliseret magt (fx storbønder eller bysamfund). Der findes ingen historiske kilder der beskriver dette, selv om man kan gætte sig til meget ud fra arkæologiske fund. Først omkring år 1.000 e.kr. begynder den vestlige verdens statsdannelser, idet magten centraliseres rundt omkring i Europa med henblik på at skabe stordriftsfordele i krigsførelsen. Omkring 16-1700-tallet er strukturen i det store hele fastlagt, og den mellemliggende tid er én lang fortælling om krige på krige, hvor stort set hele skatten til staten har været brugt på netop krigsførelse. Den moderne stats oprindelige formål var faktisk at føre krig, enten ved angreb (fx at "drage i ledning") eller ved forsvar.

Men dette har da intet med landbrugssamfundets beskyttelse af ejendomsretten at gøre, og siden har staterne spredt tentakler ind i alle hverdagslivets forhold. Staten har et voldsmonopol, og benytter sig af dette. Men vi har ikke givet staten retten til at udføre handlinger, der tenderer det kriminelle. Man kan ikke delegere en magt, man ikke selv besidder, siger Casey. Vi har ikke retten til at bortføre mennesker og spærre dem inde, altså har vi ikke retten til at delegere denne magt til nogen stat. Men staten har magten alligevel, for samtidig indoktrinerer staten os til at tro på, at staten er en nødvendighed, og at den skal have denne ret til at udføre kriminelle handlinger som beskytter af vores alles bedste. Staten er i lodret konflikt med ikke-aggressionsprincippet, som burde være folkets moralske "leder".

Casey argumenterer således for det rene anarki. Har familien brug for et overhoved?, spørger han retorisk. Har bo-kollektivet brug for en leder? Nej, naturligvis ikke. Derfor har folket heller ikke brug for en stat. Casey's moralsk-filosofiske forbillede er Murray Rothbard, og for kendere af ham er der måske ikke så mange originale tanker i *Libertarian Anarchy*. Hvad angår ejendomsretten står Casey vel John Locke nærmest. Og det er nok indenfor ejendomsretten til naturressourcerne, man kan finde en lille brist i argumentationen imod statens nødvendighed. Casey er selv inde på temaerne, men springer lidt i logikken, når den begynder at gå ham imod. Enten er naturressourcerne fællesskabseje, eller så er de ingens eje. Er naturressourcerne ingens eje, kan enhver person moralsk forsvarligt tage ressourcerne til eje uden at have stjålet fra nogen anden. Enhver kunne engang i fortiden have hegnet hele jordkloden ind og erklæret netop hans slægt for jordklodens retmæssige ejer. Det ville åbenlyst være uret.

Således må ejendomsretten til jorden med logisk konsekvens være fælleseje. Således er det også i de oprindelige jæger/samler- og hyrdesamfund, hvorimod fælleseje til jorden bliver vanskeligere i bondesamfund, hvor bonden jo skal have en vished for, at frugterne af hans arbejde med at dyrke jorden tilfalder ham selv og ikke tilfældigt forbigående barbarer. Altså er bonden nødt til at have et forsvar imod disse barbarer, og en forløber for staten er skabt. Men har barbarerne ikke også en ret til de områder, de tidligere anså for deres i fællesskab? Striden mellem naturfolk og bønder var formentlig årsag til mange krige i de tidligere bondesamfund for 10.000 år siden, ligesom det jo reelt også har været striden mellem indianerne og nybyggerne i det unge USA og hutuerne og tutsierne i vore dages Congo. Og uden en stat havde denne strid kun fundet sin løsning ved uendelige

krige, der først var afsluttet med én vinder og en masse tabere. Man kan jo argumentere for, at det er i orden at dyrke jorden ved arbejde og derved kunne brødføde et større antal mennesker. Men har de oprindelige folk, der nu mister deres jagtmarker, ingen ret til kompensation?

I det hele taget indebærer ejendomsrettens beskyttelse, og spørgsmålet om kompensation til de besiddelsesløse, en lang række argumenter FOR staten, som Casey efter undertegnede opfattelse slipper lige nemt nok omkring. Men *Libertarian Anarchy* er jo, som han selv skriver i forordet, skrevet på hans præmisser, og bogen er på denne måde helt åben og ærlig. Dette har derfor ikke været en egentlig kritik, men blot en opfordring til at læse med kritisk sans.

Tilbage står, efter endt læsning, stadig fire væsentlige konklusioner:

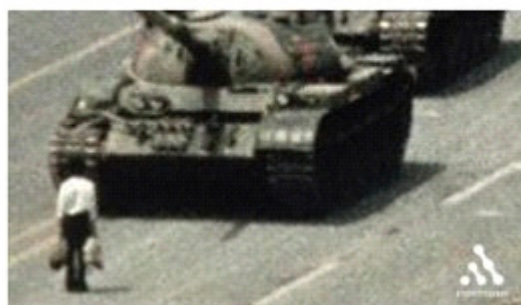
- Staterne er ingen forudsætning for fred, frihed og sikkerhed.
- Tværtimod er staten ganske ofte det modsatte: til fare for sine borgere.
- Uden staten opstår social orden i et samfund altid spontant som den naturlige konsekvens af samfundsborgernes iboende moral.
- Og derfor er staterne ikke nødvendige i forhold til at håndtere normafvigende adfærd, men er tværtimod oftest i sig selv de normafvigende, farlige aktører. Stater er kriminelle organisationer.

GERARD CASEY

LIBERTARIAN ANARCHY

against the state

Boganmeldelse

Anders Samuelsen: Den lange vej – fra nederlag til fremgang. Taler og artikler 2008-13. Kasper Elbjørn (red.).

Af Katrine Basbøll

Det er vist ikke sket tit i Libertas' historie, at biografier og antologier af aktuel realpolitisk karakter har opnået spalteplass, men når der indenfor en måned udkommer hele to bøger om formanden for Danmarks pt eneste liberale parti, kan der jo ske en undtagelse.

Hører De til dem af læserne, der i ungdommelig søgen på et tidspunkt har været ude i noget snavs som parti-politik, måske endda i ungdomspolitik og bliver lidt nostalgisk af presseklip fra Dagbladet Køge/Ringsted/Roskilde, vil Den lange vej sikkert gøre Dem i godt humør.

Er De typen, der holder af klassiske udviklingsromaner, hvor vor helt må grueligt meget igennem, før alt bliver fryd og gammen, er det nok mere Comeback Kid, De bør række ud efter.

Holder De som mangen en god liberal af at fnyse hånlige over realpolitikens stupiditet, ensformighed, endeløse gentagelser og forudsigelig narratologi, vil begge bøger kunne underholde en mørk efterårsaften.

Den lange vej er et udvalg af Anders Samuelsens taler og debatindlæg fra perioden 2008-2013. Der bringes udpluk fra tiden omkring Ny Alliances lavpunkt, hvor han mindede lidt om dansk politiks svar på den sorte ridder i Monty Pythons sketch, der insisterer på at kunne slås, selvom han får hugget både arme og ben af undervejs - til Liberal Alliances foreløbige højdepunkt på vej fremad mod nye solbeskinnede højder, for nu at benytte en af hovedpersonens yndlingsudtryk.

Anders Samuelsen har været usædvanligt produktiv, ikke mindst fordi debatspalterne i en længere periode var hans primære adgang til dagspressen.

Den indledes af bogens scoop – et forord af Poul Schlüter, om hvem Peter la Cours Forlag tilbage i 1980 udgav en tilsvarende bog af stort set samme titel. Forordet handler ganske vist mest om Poul Schlüter selv, men der bliver dog plads til en enkelt betragtning om Anders Samuelsen og Liberal Alliance:

“Det bliver spændende at se, hvad Anders Samuelsen vil bruge sit parti til – især efter næste valg”. Poul Schlüter (i indledningen til Den lange vej)

Selvom man kan sammenligne situationerne med to små borgerligt-liberale partier og deres vendepunkter, er sammenligningen med Poul Schlüter lidt søgt – da hans parti var i krise var det stadig et parti med en velfungerende partiorganisation, med repræsentation i by- og amtsråd og med en folketingsgruppe bestående af 10 personer, samt en klar ambition om regeringsmagten. Da Anders Samuelsens parti var i krise var de 2 forkølede MFere, resterne af et forsøg på en partiorganisation og enkelte løsgængere, der var sprunget fra andre partier, i by- og regionsråd – samt meningsmålinger på 0,0%. Der er dog flere steder i indlæggene, hvor man kan skimte en inspiration fra Schlüter – som når Samuelsen erklærer Liberal Alliance for Danmarks eneste arbejderparti og gang på gang fastslår at partiet er for alle slags mennesker. Måske ligger der en drøm om et Liberalt Folkeparti?

Indlæggene er samlet kronologisk i kapitler af ét år ad gangen og hvert kapitel indledes af Kasper Elbjørn, der subjektivt sætter scenen for indlæggene med oprids af årets politiske situation i almindelighed og Liberal Alliances situation i særdeleshed. I 2008 begynder skiftet fra, hvad Ny Alliance end var over til det, Liberal Alliance er nu. Indlæggene handler dels om, at de er det eneste parti, der vil reformer og tør sige det højt – og dels om, at rygterne om partiets død er stærkt overdrevne. Mange af indlæggene er lige ved at koge over af Egon Olsen-agtig indignation af at være omgivet af idioter, men det tilbagevendende budskab er – også inden finanskrisen er nået helt ind på den danske lystavle – at der skal reformer til på bl.a. skatte- og dagpengeområdet, og at hverken regering eller opposition tør gøre noget. I løbet af 2009, der starter med at Khader forlader partiet, begynder den liberale profil at blive mere synlig. Med Simon Emil Ammitzbølls indtræden kommer der også andre emner end skat på bordet, og argumentationen om personlig frihed begynder at komme mere i centrum.

“Der er grænser for politik, og som liberale må sige ”hertil

og ikke længere". Den personlige frihed og den enkelte borgers rettigheder er altid vigtigere end ligemageri, sundhedsstatistikker og terrorbekæmpelse.[...] Staten skal koncentrere sig om at sikre den enkelte borgers rettigheder og ikke blande sig i, hvordan borgerne vælger at leve." Anders Samuelsen og Simon Emil Ammitzbøll (Berlingske, 17. juni 2009).

I 2010 når målingerne op over spærregrænsen, og samtidig med at optimismen stiger kommer det liberale fundament i partiet på plads, og fokus lægges på de fire mærkesager lavere skat, højere vækst, mere frihed og en bedre offentlig sektor. Dette bliver også det tilbagevendende omkvæd i alle efterfølgende debatindlæg.

Året efter står i det foreliggende folketingsvalgs tegn. Der rustes op, og bl.a. i en kronik i Politiken i januar må-ned skitserer Anders Samuelsen det todimensionelle ko-ordinatsystem (den beskrives som firefeltstabellen), der er en udvidelse af den klassiske højre-venstre-skala, hvor der på y-aksen angives en skala fra national til global. Her ser han Liberal Alliance som havende ganske fri leg på den øverste højre del af koordinatsystemet. Det er også i løbet af 2011, at slagordet om åbne grænser og lukkede kasser lanceres. Da debatindlæg og taler skrives forlæns, men antologien skrives baglæns, er det også ganske underholdende at læse, når man ved hvordan historien vil udvikle sig videre.

Efter valget i september 2011, hvor den nuværende folketingsgruppe bliver valgt ind, dukker flere klassiske liberale formuleringer op i Anders Samuelsons indlæg.

"Vi skal kæmpe for et Danmark, der er præget af, at vi fuldt og fast tror på, at vi som mennesker alle er født lige og med nogle helt grundlæggende rettigheder, som vi hver dag skal kæmpe for: Retten til livet, retten til frihed og retten til at forfølge hver vores udgave af lykken." Anders Samuelsen, tale til Liberal Alliances årsmøde 2012

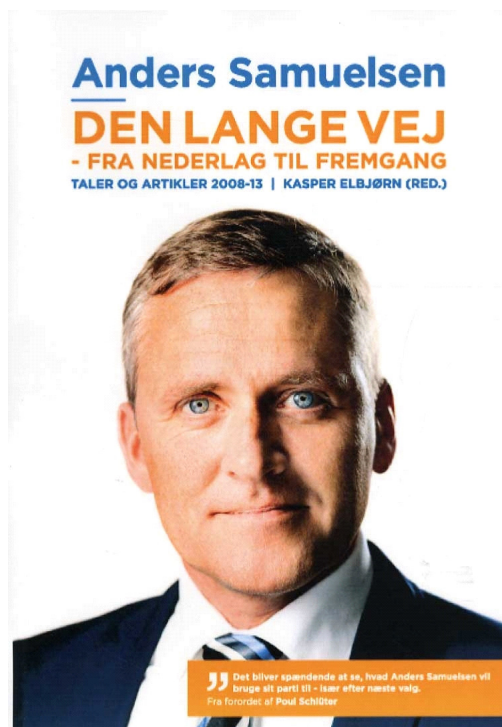
Det er også i 2012 at danskerne møder fattig-Carina og downe-Robert og debatter om incitamentsstrukturer, der ellers kun har været ført i CEPOS' baglokaler eller til aftenfesten på Venstres landsmøde, efter at Claus Hjort Frederiksen var gået i seng, kommer pludselig til at foregå i den bedste sendetid.

Udplukket af indlæg fra i år er faktisk de mest liberale. Blandt de mange realpolitiske indlæg om folkeskole, vækstpakke og skatteflugt, bliver der plads til en replik til Politikens Kristian Madsen med et forsvar for Ayn Rand, som Samuelsen dog efter eget udsagn kun har læst sporadisk.

"Liberalisme overlader det med livsformerne til jer. Og det bliver vi tit bebrejdet for: Hvorfor har liberale ikke et højere mål med menneskets tilværelse? Hvorfor vil vi ikke definere

det gode liv? Svaret er enkelt: Fordi det er jeres tilværelse. Fordi det er jeres liv. Og fordi der ikke findes noget bedre for et menneske end at sætte sine egne mål og stræbe efter dem – på sin egen måde. Er det uanstændigt? Så er jeg uanstændig. Er det koldt? Så er jeg iskold." Anders Samuelsen, tale til Liberal Alliances landsmøde 2013

Ifølge forfatteren er bogen en håndbog for alle med interesse i politik og især for borgerlige og liberale, der vil inspireres. Det er dog den praktiske politik, der bringes inspiration til og måske især partitro konservative og venstrefolk vil blive inspireret til at komme et skridt nærmere de oprindelige værdier. Selvom de mange debatindlæg og taler er båret af liberale grundholdninger og et opgør med det siddende system af såvel politikere som embedsfolk, er det næppe her man finder revolutionerende inspiration til ny liberal tænkning. Men det ville nok også være et meget stort krav at stille til genren.

Bidragssydere til dette nummer

Henrik Gade Jensen, mag.art. i filosofi, sognepræst og blogger ved Jyllands-Posten. Medlem af Libertas præsidium. Har tidligere undervist i filosofi og samfundsvidenskab på Københavns Universitet og RUC. Mange-årig bidragsyder til den offentlige debat.

Johan J. R. Espersen filosofistuderende ved Københavns Universitet og bidragsyder til antologien *89'erne*. Medlem af Libertas' redaktion.

Casper Hunnerup Dahl, Ph.D. i statskundskab, cand. scient. pol. fra Københavns Universitet, projektansat forsker i CEPOS. Har været gæsteforsker ved Princeton University. Har bidraget til antologien "89'erne - Politiske visioner fra en borgerlig revolution" og har skrevet flere kronikker i danske dagblade. Medlem af Libertas redaktion.

Jens Emil Eistrup, bachelorstuderende i filosofi ved Københavns Universitet. Medlem af Libertas' redaktion.

Torben Mark Pedersen cand. polit. et exam art, Ph.D. Har studeret økonomi på Harvard og på University of Chicago. Stiftede i 2005 partiet "Liberalisterne - Frihed og Velstand". Redaktør af Libertas.

Ryan Smith er videnskabsjournalist og forfatter. Medlem af Libertas redaktion.

Svend Pedersen

Katrine Basbøll er cand.merc.jur. fra Syddansk Universitet, projektkoordinator og skribent.

Bliv medlem

MEDLEMSKAB koster 220 kr. for 2014.

- Indsæt beløbet på konto nr. 1551-8080577
- send en e-mail med navn, adresse og e-mail til:
ChrestenHeideAnderson@gmail.com

Selskabet Libertas

Libertas er en uafhængig og ikke partipolitisk gruppe af individer, bragt sammen i arbejdet for et åbent samfund baseret på den frie tanke og den frie markedsøkonomi samt troen på hvert enkelt menneskes værdighed og integritet som absolutte værdier.

Redaktør (ansv.)

Torben Mark Pedersen, torbenmarkp@hotmail.com

Sekretær

Niels Westy Munch-Holbek, info@libertas.dk

Forretningsfører (medlemskab og regnskab)

Chresten E. Heide-Anderson,
ChrestenHeideAnderson@gmail.com

Hjemmeside: www.libertas.dk

Præsidium

Bo Andersen
Chresten Heide-Anderson
Christopher Arzrouni
Rasmus Bartholdy
Otto Brøns-Petersen
Jacob Wimpffen Bræstrup
Morten Carmel
Villy Dall
Flemming Friese-Jensen
Nikolaj Gammeltoft
Hans Christian Hansen
Jens Frederik Hansen
Nicolai Heering
Morten Holm
Gunnar Jacobsen
Palle Steen Jensen
Thomas Breitenbach Jensen
Tage Sværke Jessen
Martin Jul
David B. Karsbøl
Mikkel Krogslund
Peter Kurrild-Klitgaard
Kristian Kyndi Laursen
Niels Westy Munch-Holbek
Rasmus Dalsgaard Nielsen
Torben Mark Pedersen
Dan Terkildsen
Anders Wivel
Sune Wæsel
Finn Ziegler

Vil du skrive i Libertas?

Indlæg

Har du lyst til at skrive en artikel til et af de kommende temanumre, så henvend dig til redaktøren. Redaktionen modtager meget gerne artikler, anmeldelser, noveller, essays og illustrationer – men påtager sig intet ansvar for materiale, tilsendt uopfordret. Nedenfor er angivet de kommende temanumre af Libertas. Der er mulighed for at bringe artikler udenfor tema.

Indlæg sendes til redaktøren på: torbenmarkp@hotmail.com

Skrivevejledning

- Alle indlæg skal være skrevet i Word-format
- Kort resumé på maks. 100 ord.
- Kort forfatterbiografi på maks. 35 ord
- Artikler må gerne indeholde illustrationer, figurer og tabeller som jpg-filer eller lignende
- Noter angives som slutnoter
- Der anføres kilder for alle direkte refererede eller citerede kilder.
- Litteraturhenvisninger i teksten anføres som eksempelvis: Friedman (1990,1992).
- Litteraturliste til sidst i artiklen. Litteraturhenvisninger anføres alfabetisk efter forfatter efternavn og som nedenstående eksempler:

Litteratur

Friedman, Milton (1990): "Bimetallism revisited," *Journal of Economic Perspectives*, 4, 85-104.

Friedman, Milton (1992): *Money Mischief. Episodes in Monetary History*. New York.

Kommende numre af Libertas

Nr. 57. Februar 2014: Frihed før liberalismen II

Deadline: 25. januar 2014

Konference: Lørdag d. 22. februar 2014

Nr. 59. Oktober 2014: Sovjetunionens fald og opbruddet i Østeuropa (foreløbigt)

Nr. 58. Juni 2014: Nyere tendenser i liberalismen

Deadline: 5. maj. 2014

Den synlige hånd

Af Casper Hunnerup Dahl

Der er for lidt Jefferson, Madison og Hamilton over moderne politik. Der er også for få Jefferson'er, Madison'er og Hamilton'er blandt moderne politikere – i Danmark, men sandelig også i andre lande. De to udsagn lyder umiddelbart ens, men der er forskel på at kritisere "politik" som sådan – den måde, cirkuset afvikles og afvikler sig selv på – og på at kritisere *politikere* for ikke at leve op til det ene eller det andet. Det sidste rummer en større grad af ansvarsplacering, en mere direkte adressering til de personer, man ønsker at holde ansvarlig for de faktiske forhold i cirkusindustrien, og som man – ideelt set – gerne så gøre noget ved problemet.

Hvad er problemet da? Det er todelt (virkeligheden er kompleks) og handler på den ene side om substans over for retorik og på den anden side om det abstrakte over for det konkrete. Oven på arbejdet med artiklen om James Madison i dette nummer – og endnu mere efter læsning af artiklen om Thomas Jefferson – kan jeg ikke undgå at sidde tilbage med en følelse af, at det er gået voldsomt tilbage for de store visioner, den abstrakte tænkning og de velformulerede argumenter blandt folk, der vel at mærke selv er politikere, siden de amerikanske forfatningsfædre grundlagde Amerikas Forenede Stater i slutningen af det 18. århundrede.

Nuvel, det kan ikke overraske, at der er langt mellem enestående personligheder og begavelser som Jefferson og Madison. Men ser man ud over det danske politiske landskab og prøver at få øje på nogle, der rager op over mængden, lægger man hurtigt kikkerten fra sig og går hjem igen. Her kan man så tænde for sine foretrukne nyhedsmedier (eller et af dem, man har mindst imod) og konstatere, at danske politikere ser ud til at se det som deres fornemste opgave *ikke* at tale (endsige skrive) om substansen i egen politik, og heller ikke i andres; at blot en smule abstrakt argumentation betragtes som hul i hovedet og det rene selvmord i kampen om den flygtige, troløse medievælger (der skulle have stået "midtervælger", men hvad hjertet er fuldt af...), der ikke forventes at kunne kapere mere en 10, højst 20 sekunders automatpolitik ad gangen; og at det vigtigste i moderne politik er det taktiske (til nød strategiske) spil om magten og ikke, hvad man bruger den til.

Substans eller retorik? Abstrakt eller konkret? Den første modsætning holder heldigvis ikke i praksis – den behøver i hvert fald ikke at gøre det. Tilsvarende er smuk og effektiv politisk retorik ikke nødvendigvis abstrakt og med et lixtal på vej gennem taget – som hos Madison & co. – den smukke retorik kan sagtens komme til udtryk i det jordnære og konkrete. Skal man pege på et eksempel blandt de alt for få, der springer i øjnene i nyere tid, kunne det være fhv. Statsminister Anders Fogh Rasmussens første nytårstale i 2002: "Smagsdommertalen", De ved... Denne tale viser også, at flot og stærk retorik ikke behøver være uden substans. Der er kort sagt ingen undskyldning for hverken at sjeske med substansen på bekostning af retorikken eller omvendt. Jeg – vi, det danske vælgerkorps – vil gerne bede om væsentlig mere og bedre af begge slags, tak.

Det abstrakte og det konkrete er straks sværere. De er per definition hinandens modsætninger. Moderne danske politikere synes at være bange for at blive for abstrakte for ikke at miste vælgerens opmærksomhed – problemet er blot, at hvis de aldrig tør bevæge sig væk fra det meget konkrete, forsvinder alt hvad der hedder vision og ideologi ud af politik. Nogle – herunder førnævnte Fogh Rasmussen – har ytret det synspunkt, at de gamle ideologier er "døde" og ikke længere noget værd i det 21. århundrede; andre har mere fundamentalt afvist ideologi i det hele taget, fx fhv. Statsminister Poul Schlüter, der på et tidspunkt mente, at ideologi var noget "bras". Jeg tør godt garantere, at sådanne synspunkter ikke møder opbakning på Libertas' redaktion.

Politik uden vision og ideologi bliver retningsløs, ad hoc og langt hen ad vejen tilfældig. Man havner kun i en situation, hvor man finder på at kaste sig ud i et forsøg på at skelne mellem standpunkter og holdninger, hvis man ikke har gidet eller turdet formulere en solid og sammenhængende vision for det, man ser som det gode samfund, baseret på et underliggende sæt af ideologiske præmisser. Konkret politik, der udledes som en logisk følge af en abstrakt, ideologisk funderet vision, bliver til politik, der både er fornuftig og virkelighedsnær og fyldt med principper. Hvis man glemmer sit politiske kompas – eller slet og ret smider det væk, fordi man ikke mener at behøve det – så mister man både sin fornemmelse for retning og muligheden for at komme derhen.

Er sammenligningen med de amerikanske forfatningsfædre unfair? Et idealbillede, som det ikke er rimeligt at forvente, at mere end nogle få personer per århundrede kan leve op til? Måske. Men tænk nu – som Jørgen Leth messer i en reklame for Dansk Landbrug – hvis der var et lille land, hvor der lige præcis var plads til at forestille sig noget meget større.